Hymnologi

NORDISK TIDSSKRIFT

UDGIVES AF SALMEHISTORISK SELSKAB
OG NORDHYMN

3|4

44. ÅRGANG
DECEMBER 2015

3|4

HYMNOLOGI // Nordisk tidsskrift gik i 2012 over til *peer-review*, hvorfor videnskabelige artikler, der er blevet bedømt, udskilles i en afdeling for sig.

Web: **www.hymnologi.com**
Facebook: **facebook.com/hymnologi**
Twitter: **twitter.com/hymnologi** *(@Hymnologi)*

Redaktør: Ove Paulsen, Hoffmannsvej 20 3. tv., DK-8220 Brabrand. Tlf.: (+45) 2621 1943. E-mail: redaktion@hymnologi.com

Redaktion: Lea Maria Lucas Wierød, Uffe Holmsgaard Eriksen, Mads Djernes og redaktøren.

Sekretariat: Teologisk Pædagogisk Center (FUV)*, Kirkeallé 2, DK-6240 Løgumkloster. Att.: Helle Sangild Qvist. Tlf.: (+45) 5858 3002. E-mail: abo@hymnologi.com.

Redaktørens faglige referencegruppe:
Litteratur: Steffen Arndal, adjungeret professor, dr. phil. E-mail: arndal@litcul.sdu.dk
Inger Selander, docent, fil. dr. E-mail: inger.selander@litt.lu.se
Musik: Ole Brinth, rektor. E-mail: jorb@km.dk
Birgitte Ebert, domorganist. E-mail: beb@km.dk
Teologi: Jørgen Kjærgaard, lektor, stiftskonsulent, adjungeret professor. E-mail: jkj@km.dk
Jens Lyster, dr. theol. h. c. E-mail: jensblyster@gmail.com

Redaktørens nordiske referencegruppe:
Finland: Anna Maria Böckerman, teol. dr. MuL., e-mail: am.bockerman@evl.fi
Erkki Tuppurainen, professor em., mus. dr., e-mail: erkki.tuppurainen@koti.fimnet.fi
Island: Einar Sigurbjörnsson, professor, teol. dr., e-mail: eisig@hi.is
Norge: David Scott Hamnes, rådgiver, ph.d., e-mail: dsh@kirken.no
Sverige: Anna Jönsson Evertsson, teol. dr., e-mail: Anna.Evertsson@tele2.se

Krav til manuskripter
Manuskripter indsendes som attachment til e-mail i almindelig Word-format (*.doc, *.docx eller *.odt). ***Bemærk venligst:*** Manus må ikke indeholde speciel typografi, indlejrede billeder eller HTML-koder. Noter anføres som *slutnoter. Billeder* mailes separat som JPEG (.jpg) eller TIFF (.tif) og skal måle mere end 1024 px på hver led. Alle noder sendes som EPS-filer. Noderne indscannes ved min. 600 dpi af hensyn til læsbarheden. Kontakt gerne vores grafiker på mail: christian@hymnologi.com

Publikationssprog: *Dansk, norsk(bokmål/nynorsk) og svensk, samt engelsk og tysk.*

Forsidefoto: Bjørn Nørgaards "Hans Tausen" opstillet ved Viborg Domkirke. Foto: Christian Hebell Paulsen
Bagsidefoto: Ruin efter den første "St. Brynach" kirke i Wales. Foto: Kevin Eaves.

**) Gældende til 31. december 2015.*

Forord

af **Ove Paulsen**, *redaktør*

Dette nummer 3-4 2015 er atter en gang et hefte, der har været rekordlænge under vejs. Dette beklager hele redaktionen naturligvis og ikke mindst den ansvarshavende. Dertil kommer, at tidsskriftet bevæger sig mod en temmelig usikker fremtid, da samarbejdet med det tidligere TPC, nu FUV, ophører med udgangen af dette år. 2016 bliver et overgangsår, hvor vi skal have fundet en ny forretningsgang og en ny måde at fungere på. Vi regner med at kunne udsende et hefte på lige knap 200 sider i efteråret 2016, hvorefter vi håber at kunne normalisere os til i hvert fald to årlige hefter fra begyndelsen af 2017.

Det kan varmt anbefales at følge med på vores hjemmeside hymnologi.com hvor alle nyheder om tidsskriftets reorganisering vil kunne læses. Her vil også artikler blive offentliggjort i løbet af det usædvanlige år.

Ser vi på nærværende hefte, skal jeg beklage, at vi klippede slutningen af Karin Karlssons artikel i sidste nummer. Vi var endda fire, der læste korrektur efter hinanden! Her bringes de manglende sider, straks efter forordet.

Af det øvrige indhold skal det nævnes, at vi har en artikel om walisisk salmesang af professor E. Wyn James, Cardiff, desuden Vigdis Berland Øysteses foredrag på Lysebu fra mart 2014 omsat til artiklen *Salmars vandring mellom Danmark og Noreg*, og Lisbeth Smedegaard Andersens artikel om *Maria som Frelserens troende Moder*. I anledning af sidstnævnte artikel skal jeg ikke undlade at gøre opmærksom på samme forfatters smukke lille udgivelse *Mariasuiten* (2015) med 11 Maria-salmer, der har fået melodier af Birgitte Agerskov Buur og er illustreret med et udvalg af Jens Bruuns fotografier af danske middelalderlige altertavler.

En speciel nordnorsk julesalmes historie understreger heftets usædvanlige karakter, mens Estrid Hessellund skriver om Trond Kverno i anledning af hans 70-årsdag. P.O. Nisser præsenterer første bind af *Psalmernas väg*, det svenske salmeleksikon. Forhåbentlig har vi en anmeldelse med i næste nummer, sammen med vore andre hængepartier.

I dette hefte har vi imidlertid lektor Nils Holger Petersens anmeldelse af Anders Piltz' *Den signade Dag: Den nordiska dagvisans ursprungsfunktion. Texter, analyser, hypoteser* – et vægtigt bidrag i den diskussion, der har været på koralseminarerne i Lund om den nordiske dagvises oprindelse, jfr. Lars Eckerdals *Den signade dag: en sång - tre studier,* anmeldt her i tidsskriftet af biskop Marianne Christiansen. Den cirka et år gamle *Salmesang: Grundbog i hymnologi* bliver anmeldt af den nyslåede professor Mattias Lundberg.

Det er et specielt hefte, det er et spændende hefte, synes vi selv, med mange nye synspunkter og forskningsresultater, det spænder vidt, men det er det rene vand imod det firdobbelte hefte, vi agter

at udsende i efteråret 2016.

Redaktion: Lea Maria Lucas Wierød, Mads Djernes, Uffe Holmsgaard Eriksen og mig selv (ansvarshavende).

Rigtig god læselyst!

Brabrand 30. november 2015.
Ove Paulsen

INDHOLDSFORTEGNELSE

KARIN KARLSSON
ÅRSTIDSPSALMER FRÅN ÅLAND (SLUTNING)* **91**

PEER-REVIEW
VIGDIS BERLAND ØYSTESE
SALMARS VANDRING MELLOM DANMARK OG NOREG **92**

E. WYN JAMES
GERMAN CHORALES AND AMERICAN SONGS AND SOLOS **107**

LISBETH SMEDEGAARD ANDERSEN
MARIA SOM FRELSERENS TROENDE MODER **115**

ANNA MARIA BÖCKERMAN
JAG TYCKER OM DE GAMLA PSALMERNA SOM "MÅNE OCH SOL" **122**

JØRGEN KJÆRGAARD
BRORSON OG DET LUTHERSKE? **131**

OVE PAULSEN
"DEN AFFTENSANG/SOM I IUDLAND SIUNGIS" **143**

PER GRUNNET
"NORDNORSK JULESALME" **154**

PETER ALBEK NOER
BRORSON-SALMER PÅ TRYK INDTIL 1796 **159**

P. O. NISSER
KOMMENTARVERK TILL DEN SVENSKA PSALMBOKEN PÅ GÅNG **166**

ESTRID HESSELLUND
TROND HANS FARNER KVERNO FYLLER 70 ÅR **167**

ANNE MARIE KANSTRUP
EN DAG I DE NYE SALMERS TEGN **170**

ANDERS PILTZ: DEN SIGNADE DAG
ANMELDES AF NILS HOLGER PETERSEN **171**

SALMESANG. GRUNDBOG I HYMNOLOGI. ANMELDES AF MATTIAS LUNDBERG **174**

**) Resten af artiklen kan læses i Hymnologi 1-2/2015*

HVAD VI GLEMTE I KARIN KARLSSONS ARTIKEL

Jf. omtale i forordet. Karin Karlssons *Årstidspsalmer från Åland* Hymnologi 1-2 s. 65-75, blev af ukendte årsager brutalt afskåret efter ordet "betraktelse" herunder. Note 1 her svarer til oprindelig note 31. Her kommer hele artiklens afslutning.

Trettondagsvandring[1]

Författaren berättar att texten är en fortsättning på "Vinterpsalm från Åland", tillkommen några år senare, och att den inspirerades av en betraktelse över texten för Trettondedag jul som handlar om de tre vise männen. Betraktelsen hölls i Saltviks kyrka på norra Åland, vid en andakt som inledde skolans vårtermin.[2]

De två psalmerna knyts samman genom orden "Ljus som vi följer så gärna", och första versen kan ses som en variation på vinterpsalmens tredje vers. Även här är de vise männen på väg över fjärdens is i skenet av Betlehems stjärna, och vid "stallet med människans frälsning" håller Orion vakt, en stjärnbild som ofta förknippas med de tre vise männen och som syns tydligast vid jultid.[3]

I den tredje versen tas de vise männen in i gudstjänstgemenskapen, när de stiger in i *vår* kyrka för att be och sjunga med i den *brusande* sången. Psalmen avslutas med en anspelning på psalmen "Stilla natt" men i nordisk vinterskrud, "Heliga natt över snöklädda ön,/se Kristus till jorden är kommen".

Versen är fyrradig och korsrimmad med omväxlande en- och tvåstaviga rim, och rytmen är fallande. Melodins karaktär är stillsam, en mjuk visa i tretakt med många fjärdedelar. Texten ingår i *Psalmerna slår ut under valven i klasar.*[4]

Fortsatt samarbete

Radarparet Andersson-Grüssner fortsätter sitt samarbete, och bland de nyare titlarna på verklistan finns *Luciasång från Åland*, skriven 2010, beställd av den musikaliske ledaren för luciafirandet i Mariehamn. Knut Grüssner berättar att texten skrevs på en dag, och dagen därpå var tonsättningen klar. Texten har tydligt nordisk prägel, och här finns ingen sydeuropeisk helgongestalt. Vinternatten är mörk och kall men lyses upp av stjärnor, och värmen finns i gemenskapen mellan människor. Texten är skriven i vi-form. Melodin är en enkel visa med bekvämt tonomfång.

Sången sjöngs vid kröningshögtiden med upphovsmännen på plats i publiken, och så hade Åland fått sin egen luciasång,[5] ännu ett värdefullt bidrag till en genuint åländsk sångskatt.

Noter

1 1998; Tonart F, taktart 6/4, tonomfång C´-C".

2 E-post från Göran Andersson 2015.01.26.

3 Orions bälte eller "Tre vise männen" är ett "bälte" av tre stjärnor i stjärnbilden Orion. http://sv.wikipedia.org/wiki/Orions_bälte.

4 *Psalmerna slår ut under valven i klasar.* Psalmer och dikter av AF-stiftelsens stipendiater 1999-2001. (AF-stiftelsens skriftserie nr 4)Stockholm 2002 s. 25.

5 E-post från Kiki Alberius-Forsman 2014.04.28.

SALMARS VANDRING FRÅ DANMARK TIL NOREG
OMSETJING, TEKSTREVISJON OG BRUK

AV **VIGDIS BERLAND ØYSTESE**
vigdis.oystese@nla.no

Ei omarbeiding av eit føredrag halde på ein nordisk salmekonferanse i høve 1814-jubileet, i regi av Fondet til dansk-norsk samarbeide, på Lysebu i Oslo i mars 2014.

"Salmars vandring" vart brukt i overskrifta på to føredrag om salmefellesskapet mellom Danmark og Noreg, (salmekonferanse på Lysebu i Oslo i høve 200-årsjubileet for 1814). Men kanskje er ikkje *vandring* den beste metaforen når det er snakk om snart 500 års dansk salmesong i norsk kyrkjeliv. I utgangspunktet var det snarare snakk om ein flaum. For salmesongen i kyrkja i Noreg etter reformasjonen, var jo dansk frå byrjinga og i fleire hundreår framover. All song i gudstenestene var på dansk språk, tekstane var dikta, omsette, "kristelig forvendt" og ofte trykte i Danmark før dei kom over Skagerak.

Det vart sunge tekstar på norsk og dikta også i Noreg, men den offisielle, autoriserte kyrkjesongen var dansk, og salmebøkene var danske. Dei danske bøkene var i bruk heilt fram til M. B. Landstads *Kirkesalmebog* kom i 1870. Om lag like mange brukte *Den Forordnede Nye Kirke-Psalme-Bog* (Kingo, 1699), Harboe og Guldbergs *Psalmebog* (Guldberg, 1778), og *Evangelisk-kristelig Psalmebog* (1798). Men det var flest kyrkjelydar som brukte Kingo. 1 Det er framleis nokre få små forsamlingar på Sørlandet som brukar Kingos salmebok, og ei revidert utgåve kom ut så seint som i 2008.

Framleis er det mykje dansk att i våre yngste salmebøker, men om ein no skummar forfattarregisteret, er ikkje den danske og tyske dominansen så overveldande lenger; langt fleire nasjonar har bidratt, ikkje minst har svensk og engelskspråkleg kyrkjesong fått sterkt innpass. Men først og fremst er det mykje meir av det "heimelaga" norske. I løpet av dei to hundreåra som har gått sidan unionsoppløysinga, har meir stoff frå eldre norske salmediktarar blitt felleseige; her er Petter Dass kroneksempelet. Samtidig er det blitt skapt nye norske salmar, både tekstar på bokmål og nynorsk, og melodiar. Og framleis er salmesjangeren høgst produktiv i landet vårt. I ein slik situasjon blir det mindre plass til salmane frå vår gamle, men noko store og dominerande, tvilling, Danmark. Endå eg ikkje trur dei gamle danske salmane lenger blir tenkte på som framande eller lånte, men som våre eigne.

Dei tre store

Det som særpregar det danske i det norske, er det same som pregar den danske kyrkjesalmeboka: Det er ein dominans av dei store forfattarskapane. Om ein ser bort frå nokre norske forfattarar (først og fremst M.B.Landstad (14), E. Blix (34), S. Ø. Ellingsen (43) og E. Skeie (38); omsetjingar er ikkje talde med) samt svenske Anders Frostenson (19), er det ingen som har fleire salmar i den yngste norske salmeboka enn dei store danske: Thomas Kingo, Hans Adolph Brorson og Nikolai Frederik Severin Grundtvig, jamvel om fordelinga mellom dei er endra gjennom salmehistoria. Ikkje ein gong Martin Luther når heilt opp til dei desse danskane i omfang, han er kreditert for 13 eigne tekstar og fire omsetjingar i vår nye salmebok.

[3]	L 1870	Nn 1925	LR 1926	NoS 1985	NoS 2013	DDS 2002
Kingo	116[4]	32[5]	64	24	16	82
Brorson	56	46 (24)	59 (67)	32 (22)	18 (8)	56 (60)
Grundtvig	26	43 (7)	46 (12)	36 (6)	28 (4)	163 (90)

Thomas Kingo er svært dominerande i Landstads *Kirkesalmebog*. Brorson er også godt representert hjå Landstad. Brorson-salmane hadde alt før Landstads tid sunge seg inn i lågkyrkjelege pietistiske miljø i Noreg, mange av dei fekk følgje av norske folketonar. Det tok lengst tid for Grundtvig å koma sterkt med i norsk kyrkjesong. Men i dei to siste norske salmebøkene, er det han som har flest salmar av dei tre store danske. Dette fortel ein del om endringane i den norske kyrkja som nok har blitt meir «grundtvigsk» og mindre ortodoks og pietistisk. Også i den danske salmeboka er Grundtvig-salmane mest talrike.

Når mykje nytt skal inn i ei salmebok, må noko av det gamle ut. Det kan vera ulike grunnar til at somme salmar får bli, og andre ikkje. Kor mykje salmane blir brukte ved gudstenester, er sjølvsagt avgjerande. Andre val botnar i teologisk vektlegging, eller i endringar i smaken. Ein skal heller ikkje gløyma at melodiane i mange tilfelle er heilt avgjerande for bruken av salmen. Ein kjær melodi tar vare på ein tekst som kanskje elles ville falle bort. Sjølv om det berre blir spekulasjonar frå mi side, undrast eg på om den rimeleg strenge Brorson-teksten "Jeg råde vil alle i ungdommens dager" (NoS13 nr. 400) hadde fått leva vidare i salmeboka om det ikkje var for folketonen. Eg finn han ikkje i DDS02.

Eg vil ikkje gå detaljert gjennom representasjonen av dei danske salmediktarane i samtlege norske salmebøker, men vil peika på somme trekk og leggja vekta på dei to sist utkomne offisielle salmebøkene i Noreg.

Thomas Kingo (1634-1703).

Ein legg merke til at Landstad har langt fleire Kingo-salmar enn det til dømes "Kingos salmebok" (1699) har. Dette er sjølvsagt fordi Landstad ikkje berre nytta *Den forordnede Nye Kirke-Psalme-Bog*, men kunne henta salmar frå første og andre *Siunge-Koor* og frå *Vinterparten*. Det skjer ein drastiske reduksjon av Kingo-salmar ved dei to salmebøkene som kjem i 1920-åra; Landstads reviderte har om lag halvparten av det Landstad har (64), og *Nynorsk* halvparten av det igjen (32). NoS85 skjer ytterlegare ned på Kingo-tekstar og har 24. I 2013 er det berre 16 att. I *Den danske salmebog* 2002 er det framleis 82 salmar av Kingo, (altså omtrent det same talet på Kingo-salmar som i *Den forordnede Nye Kirke-Psalme-Bog*.

Dei åtte Kingo-salmane som er utelatne, eller som somme kanskje vil seia har gått tapt frå 1985 til 2013, er:

91 Vær trøstig, Sion, Jesu brud. (Openberringstida.)
173 Opp, sjel bryt søvnen av. (Påske.)
213 Kom, sannhets Ånd og vitne giv. (Pinse; med Grundtvigs omarbeiding.)
408 Jesus, åpne du mitt øre. (Lydnad og etterfølging.)
598 Lov og takk og evig ære. (Til slutning.)
636 Jeg kneler på din alterfot. (Nattverd.)
637 Å Jesus, kjære Jesus, deg. (Nattverd.)
688 Gud Faders navn og ære. (Kyrkjevigsling og kyrkjejubileum.)
Desse er framleis med, 1985 - 2013:

	1985	2013
Opp, gledest alle, gledest no	8	7
Over Kedron Jesus treder	123	134
Se hvor nu Jesus treder	134	145
Hør en lovsang, høye himler	142	157
Gå under Jesu kors å stå	155	169
Som den gylne sol frembryter	172	190

Far verden, far vel!	406	410
Nå bør ei synden mere	407	397
Aldri er jeg uten våde	432	465
Sorgen og gleden de vandrer til hope	463	466
Skriv deg, Jesus, på mitt hjerte	597	339
Guds menighet! Lukk opp din munn	677	658
Nå rinner solen opp av østerlide	773	790
Våkn opp og slå på dine strenge	774	792
Rinn nå opp i Jesu navn	775	791
Vårt bord er dekket	791	762

Den einaste Kingo-julesongen i salmeboka 2013, har fått attende opningslinja frå *Nynorsk salmebok*: "Upp, gledest alle, gledest no" (Nn 80; NoS85, nr. 7: "Opp, gled dykk alle, gled dykk no"), og er om lag slik Odd Nordstoga og Sissel Kyrkjebø syng salmen på juleplata som for alvor gjorde songen kjend over heile landet (*Strålande jul*, 2009; Universal Music). Det er ikkje usannsynleg at det var plateinnspelinga som berga denne Kingo-salmen for salmeboka. Dette er den einaste Kingo-salmen i NoS13 som er att i nynorsk omsetjing. Ein ser at morgonsalmane til Kingo (frå *Aandeligt Siungekor, første Part*, 1674) har hatt noko større gjennomslag enn kveldssalmane hans som ikkje er med korkje i NoS 1985 eller 2013. Thomas Kingo sjølv hadde særleg omsorg for pasjonssalmane som til slutt fekk innpass i *Den forordnede* (1699) som eit tillegg sist i boka. Desse har vi framleis nokre att av i den norske salmeboka, samt "Gå under Jesus kors å stå" som ikkje høyrer til pasjonssuiten, men som er med i det same tillegget frå 1699.

Det er elles vanskeleg å sjå eit bestemt mønster i kva for salmar som vert borte. Eg vil tru det er slik at konkurransen i somme av kapitla i salmeboka er større enn i andre. I 2013-boka er det teke med ei rekkje nye nattverdsalmar. Kingos to salmar til nattverden (og Grundtvigs eine) er mellom dei som har vike plass. Salmar til høgtidene, som har vore sungne i generasjonar, er tryggare på plassen sin enn mange andre.

Hans Adolph Brorson (1694-1764):
Hans Adolph Brorson var den som gjekk mest tilbake ved siste revisjon; han har 14 færre salmar i 2013 enn i 1985. Brorson vert rekna som pietismens fremste salmediktar i Danmark-Noreg. Jamvel om det er spekulasjonar, kan ein spørja om noko av tilbakegangen skuldast at pietismen har vore utsett for skarp kritikk i sentrale kyrkjelege miljø i fleire omgangar gjennom meir enn 100 år.

Brorsons julesalmar finst framleis, jamvel om fleire av tekstane er djupt alvorsame. «Mitt hjerte alltid vanker» er mykje brukt og særs omtykt med sin vakre folketone med røter både i Sverige og Noreg. I salmeboka frå 2013 finst denne salmen også på lulesamisk og kvensk. Dei norske folketonesongarane har ein stor del av æra for at «I denne søde juletid» lever. NoS85 starta salmen med "I denne glade juletid" (nr. 44), men i 2013 er det søte attende. Adjektivet "sød" forsvann i stor grad frå norsk salmesong med Gustav Jensen som redigerte Landstads reviderte salmebok, særleg framfor Jesu namn. Men i Brorsons salme, er jula søt også hjå i Landstads reviderte (LR 121). «Her kommer Jesus, dine små» (NoS85, 42) er i 2013 på nytt blitt «Her kommer dine arme små» (36).

Vi syng framleis «Den store hvite flokk», blant anna til ein praktfull norsk folketone. Men fleire av dei salmane ein kanskje tenkjer på som appellerande og inderleg pietistiske tekstar, er borte, vi kan nemna titlar som «Den tro som Jesus favner» (NoS85, 107), «Å, hvilken ære, for tanken altfor stor» (nr. 365), «Å, hvor er jeg vel til mote» (nr. 328), «Til regnskap gjør deg nå beredt" (nr.760), «Hvor det er godt å lande» (nr. 850), «Stå fast, min sjel, stå fast» (nr. 74). Det er likevel ikkje slik at alle slike salmar er fjerna; det er i begge dei to yngste norske salmebøkene døme også på alvorsame, formanande tekstar. Dei fleste bortfalla av Brorson-tekstar, skjer i salmebokas tematiske kapittel, medan kyrkjeårssalmane har halde seg noko betre.

Mi mor, som var fødd i 1915, mintest all si tid ein høghimla forsommardag i barndommen då den blinde naboen deira stod i det opne lemglaset og song:

I dag skal allting sjunge,
som hjerte har og tunge,
basun og harpe frem!
Se! Se hvor Jesus farer
blant serafimers skarer
igjennom skyen hjem! (NoS85,201,1).

Den er borte.

Mange av Brorsontekstane er førte opp med ein norsk folketone i salmeboka. Men også fleire av Brorsonsalmane utan slike oppføringar, har folketonar knytte til seg, og er på repertoaret til folketonekvedarar og på innspelingar. Kanskje kan Erik A. Nielsens bok om Brorson (2013), saman med dei norske folketonane, bidra til ein renessanse for pietismens meistarlege salme-lyrikar? Endå det er døme på at også Brorsonsalmar med folketonar blir borte frå salmeboka.
Desse Brorson-tekstane er framleis med; 2013 - (1985):

	2013	1985
Til høgtid no seg samle	8	10
Den yndigste rose er funnet	35	41
Her kommer dine arme små / Her kjem me, dine arme små	36	42/43
I denne søte juletid (I denne glade juletid)	37	44
Mitt hjerte alltid vanker	38	45
Korset vil jeg aldri svike	73	75
Saligheten er oss nær	83	84
Jeg går i fare hvor jeg går	112	106
Kven vil no meg klaga	192	329
Jeg ser deg, o Guds Lam, å stå	219	200
Den store, hvite flokk, å se/ Den store, kvite flokk, å sjå	267	244/245
Overmåte fullt av nåde	279	269
Opp, alle ting som Gud har gjort	291	283
Guds Sønn har gjort meg fri	340	330
Halleluja, jeg har min Jesus funnet	412	330
O Fader, la ditt ord, din Ånd	525	530
Opp, alle folk på denne jord	683	506
Når mitt øye, trett av møye	884	849

Dessutan er åtte av omsetjingane hans med i 2013.
Brorsonsalmar i NoS85 som ikkje er med lenger (plassering i salmeboka):

11 På Jesu død og dyre sår. (Advent.)
74 Stå fast, min sjel, stå fast. (Stefanusdagen.)
107 Den tro som Jesus favner. (Fastetida.)
175 Åpen ligger graven! (Påsketida.)
201 I dag skal allting sjunge. (Kristi himmelfartsdag.)
328 Å, hvor er jeg vel til mote. (Kristus, vår Frelsar.)
365 Å, hvilken ære, for tanken altfor stor. (Takk og tilbeding.)
368 O du min Immanuel. (Takk og tilbeding.)
410 Hvordan takker vi vår Herre. (Lydnad og etterfølging.)
442 Opp, våk og be, så du kan se. (Strid og siger i trua.)
484 Vær frimodig, redde hjerte. (Tryggleik og glede.)
758 O Gud, som tiden vender. (Året.)
760 Til regnskap gjør deg nå beredt. (Året.)
850 Hvor det er godt å lande. (Den kristne vona.)

21 omsetjingar er med i NoS85.

Nikolaj Frederik Severin Grundtvig (1783-1872):
Dei teologiske skiljelinjene går ikkje på dei same stadene som før; få, om nokon, vert provoserte over Grundtvigs salmar i Noreg i

dag. Den debatten som var om Grundtvigs teologi i samtida og ei stund etter hans død, er ikkje særleg kjend lenger. Det at salmane hans er så "danske", t.d. prega av danske naturbilete, har vore brukt som forklaring på at det har tatt tid å få dei inn i norske salmebøker. Men dette hindrar dei ikkje lenger i å passera norskegrensa. Vi syng gjerne om viftande bøketre og trillande song frå nattergalar.6 Grundtvig har sunge seg inn! Hans pinsesalme «I all sin glans nu stråler solen» som var ny i *Norsk Salmebok* 1985, er nærast blitt obligatorisk til pinse. Men Danmarks påskefavoritt «Tag det sorte kors fra graven» (DDS02 241) har ikkje funne vegen over Skagerak. I Noreg er vi til gjengjeld glade i «Påskemorgen slukker sorgen» (NoS13 196).
Desse er med i 2013 (1985):

	2013	1985
Blomstre som en rosengård	10	13
Det kimer nå til julefest	44	52
Kim, alle klokker, ja, kom nå før dag i det dunkle	49	57
Deilig er den himmel blå/Fager er den himmel blå	90	93/94
Herre, hvor skal vi gå hen	160	144
Hill deg, Frelser og forsoner!	173	161
Hør vår helligaftens bønn! (Påskeaftan)	181	160
Krist stod opp av døde/Krist stod opp av daude	195	182/183
Påskemorgen slukker sorgen	196	184
Den signede dag, som nu vi ser	229	219
Du som går ut fra den levende Gud	230	218
Apostlene satt i Jerusalem	231	221
I all sin glans nu stråler solen	232	222
Kjærlighet er lysets kilde	233	223
Guds menighet, syng for vår skaper i lønn!/Guds kyrkjefolk, syng for vår skapar med von!	257	371/372
Gjev meg, Gud, eit salmemæle	283	275
Kjære Guds barn, ver utan sorg!	313	489
Alt står i Guds faderhånd	314	308
Som hjorten klagende skriker	469	467
Vidunderligst av alt på jord	529	535
Kirken den er et gammelt hus/Kyrkja ho er eit gamalt hus	530	689/690
Dette er dagen som Herren har gjort	550	572
Fred til bot for bittert savn	551	607
Guds ord, det er vårt arvegods/Guds ord det er vår fedrearv	569	549/550
I dag på apostolisk vis	659	678
Sov godt, kjære lille (omarbeidd)	770	(Salmer 1997)
Å ta med verden rett farvel	861	
O kristelighet!	885	853

Dessutan er Grundtvig kreditert for tre omsetjingar.
NoS85 (ikkje i 2013):

	NoS85	
Han stod med strålekransen på Tabor, Frelsar vår	100	nynorsk (nn)
Frå himmelen Guds Ande fór	220	nn
Herre, din apostelskare	551	
Vår Herre Jesu minnefest	643	nn
Hvor Herren ikke bygge vil	691	
For deg, vår Herre, er tusen år	759	nn

Som vårsol renn med morgonglod	764	nn
Morgonstund har gull i munn	778	nn
Her møtes alle veie	826	
Ikke sørg for dem som sover	854	

I NoS85 var elleve av Grundtvigs salmar på nynorsk, og det var fem dublettar (dvs. at teksten både fanst på bokmål og nynorsk). Seks av dei ti Grundtvig-salmane som ikkje har følgt med frå 1985 til 2013, var i nynorsk omsetjing (nn). Fem dublettar er att.

Ei rekkje danske salmar er omsette til nynorsk endå dansk er så nær bokmål. Fleire danske salmar er berre på nynorsk i dei to siste salmebøkene. Medan vi har ein viss tradisjon for å syngja somme svenske og engelske songar på originalspråket (døme i NoS 2013: 489, 819, 342, 619, 357, 358, 688, 681) får dei danske tekstane nesten alltid norsk ortografi. I Jakob Knudsens morgonsalme "Se, nu stiger solen av havets skjød" (2013: 798) kan vi sjå ein freistnad på å halda seg nær det danske originalspråket. T.d. nyttar ein "nu", "morgnen" og "elskte". Men ein heil del av konsonantane blir endra frå dansk til norsk, slik at det vert "av" for "af", "brann" for "brand" og "søt" for "sød", delvis med skade for rimet.

Korleis har det gått med dei andre danske?

I Noreg reiser vi oss framleis på første jule-, påske- og pinsedag og syng høgtidsversa av ho som somme danskar litt foraktfullt omtalar som «fru Boye», og har vraka på grunn av den litt oppstylta "klopstockske" stilen som ho var ein representant for då ho dominerte Guldbergs salmebok. Vi har desse versa både på bokmål og nynorsk, og vi syng dei før presten les evangelieteksten frå preikestolen. Så kjem vi «opp og stå» ei heil stund! Det er to danske Boye blant forfattarnamna også i DDS02, men Birgitte Cathrine Boye (1742-1824) er ikkje med. NoS13 har med to salmar av Caspar Johannes Boye (1791-1824), men ingen av Frederik Boye (1715-1759) som hadde to strofer inne i 1985.

Ambrosius Stub (1705-58), Brorsons fattige nabo i Ribe, er no ute av *Norsk salmebok*; han hadde to tekstar i 1985; "Tiden svinner, tiden rinner" (254) til ein omtykt norsk folketone, og "Å, min sjel, du går og vanker" (851). Stub er ikkje først og fremst kjend for salmar om han enn var ein dugande diktar.

At Anders Arrebo (1587-1637) ikkje lenger er med i den offisielle norske salmeboka, er eit større historisk tap. Ikkje først og fremst fordi han var ein ung biskop i Trondhjem som fekk ein heller trist og truleg urettvis sorti frå embetet, men fordi han var ein pioner i dansk kunstdikting på morsmålet, mellom anna med si attdikting av Davids salmar på dansk (1623, revidert 1627), ei samling som var særs omtykt i Noreg, og *Hexaëmeron* (1661), eit diktverk om skapinga. Arrebo hadde ein salme i NoS85: "Om salighet og glede det nå skal synges fritt" (199) til Kristi himmelfartsdag. DDS02 har denne med framleis (nr. 265), og i tillegg "Gud Herren er min hyrde god" (nr. 663) som er ei bearbeiding av Salme 23.

Hans Christensen Sthen (1544-1610) skreiv også før kunstdiktinga på morsmålet var i god gjenge (noko som jo også gjeld for reformatoren Martin Luther (1483-1546) og fleire andre, utan at dette gjer tekstane deira noko ringare!). Sthen er oppført som forfattar til seks salmar i NoS 1985, alle med nynorsk språkdrakt. Nokre av tekstane vart omsette til NoS på 1970-talet av Bjarne Norheim. Sthen kjem både den norske og den danske folkevisa nær i mange tekstar, og kanskje er det grunnen til at nynorsk kler Sthens tekstar så godt. Berre ein av Sthens salmar er med i NoS13:

Hvem skal jeg klage mitt sorgfulde mod?
Herre Gud trøste dem, som er bange!
Jeg klager for Gud, han kan bedst råde bod.
Thi at sorgen hun tvinger så mange
(DDS02, 640). Til kven skal eg gå med mi sorg og mi sut?
Gud svale den løynlege kvide!

Vårherre veit vegen or trengsla ut.
Dei sørgjer i verda den vide
(NoS85: 457; 2013: 463).

I den danske salmeboka frå 2002, er Sthen langt betre representert, med elleve originalsalmar og fem omsetjingar.

Bernhard Severin Ingemann (1789-1862) er den som har greidd seg best. Han har rett nok berre sju nummer i NoS 1985, men han har fått ha dei alle saman i 2013. Slik går det når du har skrive "Glade jul, hellige jul / Glade jol, heilage jol" (også med sørsamisk tekst: "Hearloeh jåvlh, ihkuve jåvlh"; NoS13, 47)), "Deilig er jorden" (også med tekst på nordsamisk, sørsamisk og kvensk, 48), "Lova Herren! Han er nær! / Lovsyng Herren! Han er nær!" (528), "Til himlene rekker din miskunnhet, Gud" (312) og "I østen stiger solen opp" (795).

Det er nokre fleire «gamle» og det er nokre yngre danske salmediktarar i NoS 2013, men dei er ikkje så mange. Dei danske tekstane som er komne med i 2013 som ikkje er med i 1985 er to salmar av Grundtvig: «Sov godt, barnlille» i *Salmer 1997* er blitt omarbeidd "fritt" av Vidar Kristensen til «Sov godt, kjære lille» (NoS13, 770). Dessutan har «Å ta med verden rett farvel» (NoS13, 861) kome med.

Vidare har eg funne desse:
Johannes Johansen (1925-2012): "Vi kommer til din kirke, Gud" (538) som er to av Johannes Johansens salmar omarbeidde til éin av Sindre Eide. Hans Anker Jørgensen har «Sov du lille, sov nå godt» (589), ei begynnarlinje som minner om Grundtvigs salme "Sov godt, barnlille"; Anette Broberg Knudsen har bryllaupssalmen «Guds godhet sang i sinnet» (655). «Du grønne glitrende tre goddag» (52) av Johan Jacob Krohn er omsider komen innom permane i salmeboka, etter å ha vore sungen i mange år rundt juletreet til melodien av C.E.F. Weyse, og av kor til Edvard Griegs melodi; men med norske flagg. Johannes Møllehave har ein tekst som er omsett til nynorsk: "Nåden er ditt kvardagskår" (500), namnet på omsetjaren er ikkje oppgitt i salmeboka. Eg kjenner dei som saknar den danske teksten: "Nåden er din dagligdag" (DDS02, 522).

Det fanst tre salmar av K.L. Aastrup i NoS 1985. "Det kom et gledesbud til dette landet" (NoS13, 251) står att mellom olsok-salmane i den siste salmeboka. "Herrens kirke er på jord" (NoS85, 541) er borte. Det er også "Nå siver dagningens første strime" (NoS85, 785), morgonsalmen som gav oss ei sjeldan, urban morgonskildring. Det er ingen verkeleg by-nære morgonstemingar att korkje i Danmarks eller Noregs yngste offisielle salmebøker.

Ein av dei sentrale gamle, Hans Thomissøn redaktøren til salmeboka frå 1569, den som kosta ei ku, har fått auka salmetalet frå to til tre: "Jesus Kristus er oppfaren" (216), er komen inn i 2013 til helgetorsdag med ein norsk folketone. Denne salmen er ikkje med i DDS02.

Holger Lissners «Nå tenner vi vår adventskrans» er med både i NoS 1985 og 2013, men denne er vel ikkje den mest representative for hans forfattarskap. Dei to yngste norske salmebøkene har få yngre danske salmeforfattarar. Så om ein, som engelskmennene seier , skal "follow the tide", så har tidevatnet snudd, slik at det no renn nesten så mange salmar til Danmark frå Noreg, som det kom andre vegen før.

	NoS 1985	NoS 2013
Eldre danske tekstar	Ukjend: 152	
Ukjend: 219	Ukjend (1400-t.) 168	
1500-talet	Niels Bredal: 790 Peder Palladius: 569	Nils Bredal: 760

	H.C. Sthen: 323, 457, 458, 712, 772, 803	H.C. Sthen: 463
	H. Thomissøn: 115, 361	H. Thomissøn: 124, 216, 367
1600-talet	Anders C. Arrebo, 199	
	Iver D. Brinch (norsk-dansk): 638	Iver D. Brinch: 605
	Ukjend: 4; 548	Ukjend: 4; 568
	Elle Andersdatter: 846	
	Johan Friderichsøn: 81	
	Thomas Kingo: 24 nr., sjå oversyn annan stad.	T. Kingo: 16 nr.
1700-talet	Lauritz Beich, 836	
	Anna J. Borrebye: 176	
	Birgitte C. Boye: 47/48; 177/178; 215/216.	B.C. Boye: 41, 193, 228
	Frederik Boye: 604, 3-4	
	H. A. Brorson: 32nr., sjå anna oversyn.	H. A. Brorson: 18 nr.
	Ukjend: 46; 381; 392; 695/696	Ukjend: 665
	Henrik Kampmann: 203	

	B.C. Lund: 367	B.C. Lund: 180
	J.H. Schrader (tysk-dansk): 305, 441	
	B.G. Sporon: 158	B.G.Sporon: 171
	A. Stub: 254, 851	
1800-talet	H. C. Andersen: 53	H.C.Andersen: 45
	Vilhelm S. P. Birkedal: 334	
	Jørgen V. Bloch: 792	J.V. Bloch: 763
	Caspar J. Boye: 768; 828	C. J. Boye: 842, 860
	Martha Clausen: 606	
	Peter T. Foersom: 811	Peter T. Foersom: 768
	N.F.S. Grundtvig: 36 nr., sjå anna oversyn.	N.F.S. Grundtvig: 28 nr.
	N.J. Holm (dansk-norsk): 413	
	B.S. Ingemann: 54/55, 56, 135, 307, 534, 586/587, 777	B.S. Ingemann: 47, 48, 146, 312, 528, 531, 795
	Jakob Knudsen: 781	J. Knudsen: 798
	M.F. Liebenberg: 412	
	T.W. Oldenburg: 78, 552/553	T.W. Oldenburg: 413, 570

	E.C. Richardt: 338, 416, 663	E.C. Richardt: 349, 415, 643, 772
	J.N.L. Schørring: 669	J.N.L. Schørring: 651
	P. Sørensen: 604,1-2	
	W.A. Wexels (dansk-norsk): 185, 332, 370, 382, 508/509, 626, 679, 855	W.A. Wexels: 373, 684, 701, 886
		Johan Krohn: 52
		H.P. Mollerup: 270
1900-talet	Tage Duun-Christensen (dansk-tysk): 437	
	H. Lissner: 28	H. Lissner: 21, 520
	Olfert Ricard: 387	
	Jacob Peter Paulli: 312, 670	J.P. Paulli: 319
	K.L. Aastrup: 541, 745, 785	K.L. Aastrup: 251
		J. Johansen: 538
		H.A. Jørgensen: 589
		Anette B. Knudsen: 655
		Joh. Møllehave: 500
2000-talet		
Sum	168	111

I oversynet tar eg ikkje med danske omsetjarar; heller ikkje dei mange omsetjingane frå tysk som er komne til Noreg via Danmark. Her er berre dei som er oppførte som forfattarar og danske i forfattarregistra bak i salmebøkene. Men eg har teke med dei som står med dobbel nasjonalitet, som t.d. W.A. Wexels som i registeret er "dansk/norsk", og spelar ei svært sentral rolle i norsk salmehistorie. Somme av tekstane er sterkt omarbeidde, også blant dei nye, som t.d. NoS13, 538 der Sindre Eide har laga éin salme, fritt som det står, etter to salmar av Johannes Johansen (1925-2012). Men spørsmålet om kor lenge ein kan halda fast ved at tekstrevisjonane framleis er same salmen som det opphavet indikerer, lar eg liggja her.

Det musikalske

Eg skal ikkje greia ut om tonane; det finst meir kompetente folk til det! Det er likevel viktig, også i denne samanhengen, å minna om at ein salme er kombinasjon av tekst og melodi. For oss som studerer tekstane, er det fort å gløyma. Vi ser etter litteraturen eller teologien. Men for bruken er melodien, og jamvel arrangement og tempo t.d., avgjerande.

Ein salme kan bli heime i eit nytt land ved å få ord på heimespråket, men også gjennom tonane. Det har i stor grad skjedd med mange av dei gamle danske salmane som nettopp difor vil saknast blant eldre songarar.

Eg voks opp i ein heim der salmesongtradisjonen var levande. Mor sat ved trøorgelet i stova medan ettermiddagssola kom inn gjennom glaset og lyste opp *Melodiboken*, *Evangeliske Sange* eller andre noteblad. Mor sukka alltid over at ho hadde lånt bort *Hjemlandstoner* og aldri fått den attende. Ho lærte seg nye songar, dei gode tonane fekk bli! Far, som hadde ei særs god røyst, men inga musikalsk skolering, leita seg fram med sekstintervall over tangentane: «Eg er framand, eg er ein pilegrim.» Eller han song ein folketone: «Når mitt øye, trett av møye».

Ein gamal Øygards-mann eg kjende, kulturpersonlegdom og Venstre-politikar, var takksam for salmearven. Den hadde

vore ei åndeleg niste for han på sjø og land. Då han var barn, stod gutungane stilt under glaset til ei gamal kone som var så flink til å syngja. Ho song frå Kingos salmebok når ho heldt si andakt, endå både *Nynorsk salmebok* og Landstads reviderte var i bruk på den tida dette hende. Heime på Berland opna Brynjel stoveglaset sitt om sommarsundagane og song salmar utover bygda. Snirklete tonar som ingen lenger kan, på våre kantar.

Salmar lever best som song. Og mange danske salmar fekk liv i Noreg gjennom folketonane, ikkje minst galdt det Brorsons tekstar, der same teksten kan ha meir enn ti forskjellige tonar, eg har høyrt 14-16 ulike melodiar til same teksten. Hans Nielsen Hauge (1771-1824) gjorde opprør mot embetsmannsvelde og konventikkelplakatar, han reiste omkring i landet og forkynte og starta verksemder. Og han sat i fengsel for sine brot mot embetsstatens regelverk. Hauge skreiv salmar som ikkje lever lenger. Men han introduserte også Brorsons salmar i Noreg, tidleg, før dei hadde fått merksemd i København. Og som sør i Jylland, song folk Kingo i kyrkja og Brorson i heimen mange stader i Noreg.

Når salmen vart sungen av bestemor og bestefar, av mor og far, levde salmen gjennom generasjonane, og han var gjerne dansk. Når bestemors salmar blir borte, er det alltid eit tap. Når mor og far og besteforeldre sluttar å syngja, blundar salmane berre i boka, og om dei blir borte, er det få som merkar det! Forholdet til det danske i norske salmebøker, er difor ikkje berre påverka av salmebokkommisjonane, men av salmens bruk.

Så hender det ender og gong at eldre tekstar som er lite utbreidde og brukte, får ein ny melodi. Det hende i høgste grad med "Om alle mine lemmer" av Petter Dass som vart tonesett av Sigvald Tveit i 1982. (Teksten er i utgangspunktet ikkje ein salme, men ein konstruksjon ut frå eit lengre høvesdikt av den nordnorske meisteren (NoS85, 529; NoS13, 371). Etter Tveits melodi, er det kome fleire nye tonar til same salmen.

Og sanneleg hende det ikkje også med ein Kingo-salme, jamvel ein lite brukt julesalme i nynorsk språkdrakt, då Odd Nordstoga, som har komponert den populære melodien i NoS 2013, og Sissel Kyrkjebø kom ut med juleplate i 2009 og både berga salmen i salmeboka 2013 og fekk attende ein eldre tekstversjon enn den 1985-boka hadde. Salmearven er høgst levande.

Tekstendringar

Vi har hittil først og fremst halde merksemda ved representasjonen av danske salmediktarar i nyare norske salmebøker. Men ein gamal salmes "overleving" i salmeboka, er ikkje "omkostnadslaus" for teksten. Gjennom hundreåra vert teksten endra av ulike grunnar og på ulike måtar. Stundom kan den opphavelege salmen berre skimtast gjennom ei lang og innfløkt teksthistorie. Eg vil la deler av revisjonshistoria til ein Kingo-salme i norske salmebøker, illustrera nokre av dei endringane som kan skje.

Salmane er kyrkjelege brukstekstar som tradisjonelt har tilhøyrt institusjonen meir enn forfattaren. Dei skil seg frå det meste av annan litteratur ved at dei medvite vert endra gjennom historia. Medan ein oftast leitar etter den mest opphavelege versjonen av ein eldre tekst innafor dei litterære institusjonane, og dei teologiske, vil den kyrkjeleg bruken søkja ein mest mogleg aktuell tekst. Litteraturvitarar og teologar og kyrkjestrategar har difor ulike ønske når det gjeld salmetekstar.

Revisjonane opnar for interessante perspektiv på tekstar og tekstarbeid. Somme vil nok hevda at revisjonane forringar tekstane og tek bort somme av deira opphavelege poetiske kvalitetar. Andre vil hevda at endringane er nødvendige for å sikra salmen eit liv for ettertida, og kyrkjelyden ein viktig inngang til tradisjonen.

I det følgjande vil eg visa nokre døme på val som er gjorde i formidlinga av ein av Kingos pasjonssalmar i den siste salmeboka. I studiet av tekstrevisjonane oppdagar ein at jamvel om det er mange døme på bestemte typar endringar i ei salmebok, kan ein også finna døme som peikar i andre retningar. Dette er difor ingen freistnad på å seia "alt" om danske salmars revisjon i norske salmebøker.

Vi har alt sett at danske salmar gjennomgåande får norsk

ortografi, jamvel om ein del av ordvala ligg nærare dansk enn daglegdags norsk. Vi har også peika på at danske salmar kan vera omsette til nynorsk trass i det nære slektskapet mellom bokmål og dansk. Og vi har sett at to salmar kan vera arbeidde saman til ein, også i nyare tid.

KIngos pasjonssalme "Over Kedron Jesus treder" har fjorten strofer i *Vinterparten* (1689) og i *Den forordnede Ny Kirke-Psalme-Bog* (1699). Alt Landstad kortar salmen ned til ti strofer, medan alle dei yngre norske salmebøkene berre har fem strofer. *Den danske salmebog 2002* har åtte strofer. Jamt over ser ein at lange salmar vert korta ned. Ei gudsteneste skal ikkje vara for lenge, og salmesongen må då ikkje ta for lang tid. Danske kyrkjesalmebøker verkar vera meir tolerante mot høge strofetal enn norske. Men ein kan ikkje fjerna strofer i Kingos pasjonssalmar utan å øydeleggja komposisjonen som ikkje berre formidlar kunstnarleg vilje, men også teologisk forståing og retorikk.

Salmen har overskrifta "Om JEsu Sveed udi Urte-gaarden" og er ei medlevande skildring av Jesu Getsemane-kamp og ei fortolking av denne hendinga.

Innleiingsstrofa

"Over Kedron" tar utgangspunkt i ei av hendingane i pasjonsteksten. Jesus har ete påskemåltidet saman med læresveinane sine i Jerusalem, dei har sunge lovsongen, og gjennom denne lovsongen, seier Kingo i ein annan pasjonssalme ("Hører til I høye Himle") har Jesus forkynt for læresveinane om sambandet mellom påskefeiringa i den gamle pakta og sin eigen sonande død. No går dei ut. Ferda går austom Jerusalem, over Kedron-bekken til Oljeberget, ein stad der Jesus og læresveinane hans ofte samlast.

OVer Kedron JEsus træder,	Over Kedron Jesus træder	Over Kedron Jesus treder,
Vader med sin bare Food,	Med frivillig Aand og Mod,	treder på sin bare fot,
Græder, alle Øyne, Græder,	Græder, alle Øine græder,	mot den død man ham bereder.
Græder, om I kunde, Blood!	Græder, om I kunde Blod.	Å, vi burde gråte blod!
See hvor Bladet er nu vendt,	See, hvor Bladet nu er vendt!	Se hvor bladet har seg vendt,
Alle Buer nu er spendt,	Alle Buer er nu spændt!	nå er alle buer spent,
Som paa JEsum ene sigter,	Som paa Jesum ene sigter,	se hvor de på Jesus sikter,
Og til Døden ham forpligter	Og til Døden ham forpligter	mens ham hele verden svikter
(*Vinterparten*, 353).	(*Den Forordnede...*, K)	(NoS 2013,134).

Opningsbiletet i salmen er Jesus som går over Kedron-bekken. Ein legg straks merke til at dei tre tekstversjonane formulerer seg noko ulikt om dette. *Vinter-Parten* og *Norsk Salmebok* understrekar at Jesus går berrføtt, men det gjer eit anna inntrykk når Kingo seier at Jesus vassar, enn når NoS berre fortel at han "treder" over, eit for så vidt arkaisk og meir høgtideleg uttrykk enn den kroppslege formuleringa "vader". K derimot understrekar den 'åndelege' dimensjonen ved Jesu ferd: "Med frivillig Aand og Mod". Jesus visste kva han gjekk til, og han gjekk friviljug inn i det. Både Landstad, Landstads reviderte og *Nynorsk salmebok* vidareførte denne formuleringa. NoS85 (2013-boka følgjer stort sett 1985 i tekstversjonane) valde ei delvis tilbakeføring til Kingos opphavelege tekst, slik at teksten korkje er av Kingo eller av nokon av dei andre salmerevisorane. Sistelinja i strofa, "mens ham hele verden

svikter", er ikkje brukt i nokon av dei tidlegare autoriserte norske salmebøkene.

Då den siste danske salmeboka var under arbeid, var det ein heil del diskusjon om i kor stor grad ein skulle la dei eldre salmane få tilbake opprinnelege bilete og ord. DDS har i fleire høve valt annleis enn NoS 1985 (og NoS 2013). Salmeboka følgjer Kingos tekst i opningsstrofa i *Vinterparten* nøye, berre med ortografiske endringar:

Over Kedron Jesus træder,
vader med sin bare fod.
Græder, alle øjne, græder,
græder, om I kunne, blod!
Se, hvor bladet er nu vendt,
alle buer nu er spændt,
som på Jesus ene sigter
og til døden ham forpligter
(DdS 2002, 181).

Kedron tyder på hebraisk 'mørk', og er namnet på ein dal austfor Jerusalem. Kedron-bekken flaut ut frå Jerusalem, ein liten bekk som stort sett berre rann i regntida. Denne bekken førte med seg skyljevatn frå byen, og vatnet var sterkt ureina. Til påskehøgtida vart det slakta tusenvis av lam i Jerusalem, og vatnet i bekken vart deretter. Den jøden som vassa i denne bekken, vart urein. Forkynninga gjer eit stort nummer ut av at Jesus kjem nær Kedron-vatnet7. Jesus er den som ber all verdas synd, han er dermed urein og hans kontakt med det skitne vatnet er eit bilete på det.

Vassinga framkallar førestillingar som appellerer til dei ulike sansane, ein har både visuelle, auditive og taktile førestillingar knytte til det å vassa, likeins kan luktesansen fort koplast inn. Kingo oppnår ved sin retoriske biletmessige appell til sansane å vekkja ei rad med assosiasjonar og førestillingar alt i dei første linjene, noko som kjem mindre fram i avstandsbetraktninga av foten som 'treder' over, eller i den psykologiske vektlegginga av Jesu sinnelag.

Kingos salmar er retoriske. Med sanseappellar og direkte tiltale til sjela skal dei vekkja interesse og 'medleving'. "See"! "Tænk"! "Hør"! "Gak"! formanar teksten. "Græder, alle Øyne, Græder,/ Græder om I kunde, Blood!"; linjeparet er ei fortvila oppmoding; heile tre gonger vert ordet "græder" teke oppatt. Å gråta blod er uttrykk for sterk kjensle. Men det er også ein biletleg parallell til Jesu blodige sveitte i hagen. NoS held på den blodige gråten, men "Å, vi burde gråte blod!" er ei langt mindre engasjert formulering (som kom med Landstads reviderte (nr. 305,1)).

Over Kedron Jesus træder
Med frivillig Aand og Mod,
Græder, alle Øine, græder,
Græder, om I kunde, Blod!
Se, hvor Bladet er nu vendt,
Alle Buer nu er spendt,
Som paa Jesu Sigte tage
For at bringe ham af Dage
(Landstad, 317).

Over Kedron Jesus treder
Med frivillig ånd og mot;
Verden ler, men Jesus greder,
Å vi burde gråte blod!
Se, hvor bladet har sig vendt,
Nu er alle buer spent
For på Jesus sikte tage,
For å bringe ham av dage
(Landstads reviderte, 305)

Landstad (1870) viste Kingo stor respekt og endra så lite som råd på ordval og biletbruk, endå også han skar bort strofer i dei lange salmane. Det er større endringar i Landstads reviderte (*Nynorsk salmebok* ,777 har teksten derifrå).

Men fleire av endringane i førstestrofa er altså komne ved 1985-revisjonen og blir vidareførte til den yngste salmeboka. Det er likevel ingenting ved tekstopplysningane i 2013-boka (i alle fall ikkje i mi "praktutgåve") som vitnar om at teksten er omarbeidd. Samstundes som ein ser tydeleg slektskap med Kingos pasjonstekst frå slutten av 1600-talet, er det, om ein studerer teksten i detalj i denne strofa, tydeleg at det er ein tekst som er pusla saman av ulike bitar frå fleire hundreårs salmehistorie. Når ein

legg til at også dei andre strofene er endra, og at over halvparten av dei opphavelege strofene er borte, kan ein jo spørja om dette er Kingos danske salme.

Det er også gjort endringar i ordstillinga. "See hvor Bladet er nu vendt" føreset eit handlande subjekt. Det refleksive uttrykket "Se hvor bladet har seg vendt" kan, om ein vil vera vrang, tyda på tilfeldig spel med lagnaden. "Alle Buer nu er spendt" lar bogane koma fremst i setninga for å framheva den dirrande spenninga; "nå er alle buer spent" er ei mindre markert ordstilling. Dei eldste tekstutgåvene understrekar det dødbringande trugsmålet i den spende bogen: "for å bringe ham av dage", medan NoS har skifta til "mens ham hele verden svikter". Ei 'prosaisk' vending av salmen.

Eg kan ikkje halda fram med å gå detaljert gjennom pasjonssalmen; det har allereie kanskje vore i overkant med finlesing på førstestrofa. Likevel vil eg retta merksemda mot eitt område til som denne salmen, i lag med fleire andre, gir døme på.

Noko som særpregar Kingos bruk av bibeltekstane i salmane, er typologien. Enkelt kan typologien seiast å vera ein tolkingsstrategi som lar ei hending eller ein person peika fram mot ei seinare hending eller ein seinare person. Mange av hendingane og personane i GT blir såleis sett på som førebod for hendingar og personar i NT. GT-hendinga blir då gjerne tolka som lovnad, medan NT-hendinga er oppfylling. Bibelen sjølv opnar for denne tolkingsstrategien. Den første Adam har sitt motstykke i den andre Adam, nemleg Kristus; slangen Moses heiste opp på stanga i ørkenen, har sitt motstykke i Kristus på krossen osv. I periodar i kyrkjehistoria har store delar av GT vore tolka som typologi på NT; og vidare kan både GT og NT tolkast typologisk mot det evige Gudsriket.

Den typologiske bibeltolkinga er sentral i salmen "Over Kedron Jesus treder". Denne pasjonssalmen fører saman Edens hage og hagen på Oljeberget, ei samanstilling som vert bygt ut til å fylla heile quadrigaens skjema8, slik at det er ein hage også i salme-egets indre, og eit framtidig paradis som berre vert skimta så vidt i denne salmen. David og Adam er begge typar på Kristus. Forgiftinga frå syndefallet når sitt klimaks når synda råkar Kristi hjarte; og hans møte med Satans gift er antitype til Adams forderv. Biletbruken hos Kingo formulerer ikkje alt eksplisitt, men dannar ein mosaikk der assosiasjonar spelar på kvarandre og viser inn mot eit konglomerat av bibelallusjonar- og fortolkingar.

Når Kingo viser til David, har det bakgrunn i at kongen laut flykta for son sin Absalom over den same Kedronbekken. Men Jesu smerte overgår Davids, slik oppfyllinga så ofte overgår lovnaden i typologien.

David engang tung om Hierte	*David engang, tung om hjerte,*
Gik hen over Kedrons Vand,	*gik hen over Kedrons vand,*
Fuld af Harm, aff Graad og Smerte	*fuld af harm, af gråd og smerte,*
Flugtig i sit eget Land!	*flygtning i sit eget land.**
Men, O JEsu, motte Du	*Men, o Jesus, måtte du*
Ikke ængstes mere nu?	*ikke ængstes mere nu,*
Du som Dig til døden skynder,	*du, som dig til døden skynder,*
Bær ald Verdens sorg og Synder	*bær' al verdens sorg og synder!*
(*Vinterparten*, 353,2).	*(DDS02,181,2).*

Denne strofa har ikkje vore med i norske offisielle salmebøker etter Landstad. Men DDS 2002 har teke vare på henne; kanskje også fordi dei ser det aktuelle tilsnittet med heimlandsflyktningen. Også Adam er med i den danske salmeboka, medan han ikkje finst lenger i den norske versjonen av "Over Kedron". I det heile er det lite typologi att i NoS. Når ein har forkorta salmane, har det gjerne gått ut over den typologiske bibelfortolkinga, medan ein har teke betre vare på det som gjeld den enkelte sjela.

Dette var berre ein kort sving innom den tydingsrikdomen ein kan finna i somme av dei eldre tekstane, og som nødvendigvis må lida tap når teksten skal kortast kraftig ned og endrast

så han får ei til ei kvar tid "brukeleg" form. Men ein kan velja ulike strategiar i dette redigeringsarbeidet, noko som jamføringa med den danske salmeboka viser.

Ein gjennomgang av norske salmebøker, viser at talet på salmar med dansk opphav, har gått tilbake for kvar ny salmebokutgåve. Mange av dei eldre tekstane er borte, og tilfanget av nyare danske salmar har på ingen måte erstatta desse. Samtidig som tekstar blir redigerte bort og nye kjem til, vert kvar salmetekst endra på ymse vis, både ortografisk, biletmessig og kompositorisk.

Ein finn framleis tydelege fotefar etter gamle danske salmeskaldar i norske salmebøker, og somme yngre. Ingen tekstar er heilt som desse forfattarane skreiv dei. Somme av dei er, trass endringane, framleis lysande gode og høgt skatta. Dei vert sungne og siterte. Men kanskje kunne salmebøkene gjort tydelegare greie for at det bakom forfattarnamna ofte løyner seg ein nokså omfattande teksthistorie. Då kunne kanskje somme bli så nyfikne at dei leitte seg fram til origialtekstane og fekk del også i den rikdomen!

VIGDIS BERLAND ØYSTESE, Askøy, f. 1958. Musikklinje ved Bergen Lærerhøgskole, fleire års praksis i grunnskulen og musikkskulen; nordisk hovudfag v. Universitetet i Bergen, førstelektor ved NLA Høgskolen, Bergen.

Noter

1 1854-55 laga kyrkjedepartementet, på Landstads oppmoding, eit oversyn over bruken av ulike salmebøker i norske kyrkjesokn. 342 sokn med eit folketal på 426 994 brukte Kingo, for Guldberg var tala 260 og 491 957, og for *Evangelisk-kristelig* 260 og 470 773. Kingo stod aller sterkast i Bergen (Bjørgvin bispedøme), medan dei to andre dominerte i Kristiania og Hamar. Kjelde: Egil Elseth: *Magnus Brostrup Landstad. Kulturvilje og kristentro*, 1997, Luther Forlag, Oslo, s.97.

2 Menigheten Samfundet brukar "Kingos reviderte salmebok", 2008. Kjelde: www.samfundet.org.

3 Ulike årstal er brukte om utgjevaråret til somme salmebøker. Her held eg meg til opplysningane i lista til P.E. Rynning: *Norsk Salmeleksikon*, Det norske samlaget, Oslo, 1967, s.11. Eg ber om orsaking for at A. Hauges salmebok (1874) som også var autorisert til kyrkjebruk, ikkje er med i oversynet. Elles viser rubrikkane til L 1870: Landstads *Kirkesalmebog*, Nn 1925: *Nynorsk Salmebok*, LR: *M.B. Landstads KIrkesalmebok revidert og forøket*, NoS 1985 og 2013: *Norsk salmebok*, DDS 2002: *Den Danske Salmebog*. Tala i parentes er omsetjingar (til dansk) eller revisjonar som forfattarregisteret oppfører er gjorde av desse diktarane. Oppteljinga av salmar i *Landstads Kirkesalmebog* (1870) er gjort av underteikna ut frå registeret bak i ei utgåve frå 1900. Eg tar atterhald om feile tal.

4 Oppteljinga er gjort i M.B. Landstad: "Oplysning om de Salmers Oprindelse og Forfattere, som ere optagne i den ny, autoriserede Kirkesalmebog, samt om deres Forekomst i ældre dansk-norske Kirkesalmebøger", i *Kirkesalmebog*, Kristiania, 1900.

5 Her set rett nok forfattarregisteret spørsmålsteikn ved om den danske versjonen av dei gamle vektarversa (nr. 653 og 665) er av Kingo.

6 Då er det annleis på Færøyane der ikkje berre orda, men også landskapsbileta kan bli omsette til noko meir heimleg i salmeboka. Omsetjinga av "Nu falmer skoven trindt om land" (Grundtvig) fortel t.d. om sauene som er komne heim på bøen og tjelden som har fare frå fjøra. (Sálmabók Føroya Fólks, 1961; Sálmabók Føroya kirkju, 2000, Torshavn.) (Vigdis Berland Øystese: "Naturen i salmen. Salmens natur" i Malan Marnersdóttir og Jens Cramer: *Nordisk litteratur og mentalitet. Foredrag fra den 22. studiekongress i International Association for Scandinavian studies (IASS)...1998*, 2002, Tórshavn.

7 Les t.d. "Første Faste-Prædiken" i *Johan Nordahl Bruuns Hellige Taler. Første Deel. Fra Nytaar til Trinitatis. Tredie Udgave, paany gjennemseet,* 1841, Christiania, s. 134-148,

(finst på nett).

8 Om *quadriga*: Sjå t.d. Jan Ove Ulstein: "Frå quadrigaen til Skrifta åleine: Luthers hermeneutiske nøkkelknippe" i Jan-Olav Henriksen: *Tegn, tekst og tolk: teologisk hermeneutikk i fortid og nåtid*, 1994, Oslo: Universitetsforlaget.

Litteratur:

Salmebøkene, kronologisk ordna etter utgivingsår (med forkorting i parentes):

Hans Thomissøn, Den danske Psalmebog met mange christelige Psalmer / ordentlig tilsammenset, formeret oc forbedret aff Hans Thomissøn, 1569. Udgave: 3. faksimileudgave, med efterskrift af Erik Dal, Samfundet Dansk Kirkesang, Herning: Poul Kristensen, 1997.

Thomas Kingo, *Vinterparten af Danmarks og Norges Forordnede Psalmebog*, 1689, i Hans Brix: *Thomas Kingo: Samlede Skrifter*, bind IV, 1975, Munksgaard, København.

Den Forordnede ny Kirke-Psalme-Bog, 1699, København, "Kingos salmebok", (K).

Evangelisk-kristelig Psalmebog, 1798, København.

L. Harboe og O. Høegh Guldberg: *Psalmebog*, 1778, København.

Magnus Brostrup Landstad: *Kirkesalmebog*, 1870, Kristiania, (L).

Bernt Støylen, Peter Hognestad og Anders Hovden: *Nynorsk salmebok for kyrkja og heim og møte*, 1925, Bjørgvin, (Nn).

M.B. Landstads Kirkesalmebok. Revidert og forøket av stiftsprost Gustav Jensen med bistand av en komité, 1926, Oslo, (LR).

Norsk Salmebok, 1985, Verbum, Oslo. (NoS85)

Den Danske Salmebog, 2003, Det Kgl. Vajsenhus' Forlag, København. (DDS02)

Norsk salmebok. For kyrkje og heim, 2013, Eide forlag, Stavanger. (NoS13)

Andre kjelder:

Egil Elseth: *Magnus Brostrup Landstad. Kulturvilje og kristentro*, 1997, Luther Forlag, Oslo.

Sven Ingebrand: *Bibeltolkningens problematik*, 1965 (1972) Verbum, Stockholm.

Erik A. Nielsen: *H.A. Brorson. Pietisme, meditation, erotik*, 2013, Gyldendal, København.

Erik A. Nielsen: *Thomas Kingo. Barok, enevælde, kristendom*, 2010, Gyldendal, København.

Paul Emil Rynning: *Norsk Salmeleksikon*, 1967, Det norske samlaget, Oslo.

Samfundet Dansk Kirkesang: *Thomas Kingos graduale*, Odense, 1967 (faksimile frå 1699).

(Sjå elles sluttnotane.)

Nettadresser:

Dei danske salmediktaranes tekstar finn ein (i lag med mykje annan dansk litteratur) på Arkiv for Dansk Litteratur: http://adl.dk.

Menigheten Samfundet, som har revidert Kingos salmebok, har eigne heimesider: www.samfundet.org

Johan Nordahl Bruuns *Hellige Taler* finst på books.google.no og på www.nasjonalbiblioteket (for norske ip-adresser).

GERMAN CHORALES AND AMERICAN SONGS AND SOLOS: CONTRASTING CHAPTERS IN WELSH CONGREGATIONAL HYMN-SINGING

BY **E. WYN JAMES, SCHOOL OF WELSH, CARDIFF UNIVERSITY**
JamesEW@cardiff.ac.uk

An infamous entry in the 1888 edition of the *Encyclopaedia Britannica* read 'WALES, See ENGLAND'. Even today it is fairly common to have to explain to people from outside the British Isles where Wales is. They will know of Scotland and Ireland—but Wales …?—and one has to explain that it is a small country situated on a mountainous peninsula on the west of the island of Great Britain, between England and the Irish Sea. And even if our overseas friends have heard of Wales, and perhaps know where it is, it will often need to be emphasized to them that Wales is a separate country and not a region of England. In one way that is not surprising, since Wales was finally conquered by England over 700 years ago, in 1282, and was officially incorporated into England by the so-called Acts of Union of 1536–43, almost 500 years ago. Despite that, Wales has remained in many ways a distinct unit throughout the centuries. It is true, of course—as one would expect from their close proximity and numerous interrelationships—that Wales and England have over the centuries come under the influence of similar intellectual, cultural, religious and political movements; yet those movements have frequently developed rather differently and at a different pace in each country, often in subtle, yet significant, ways.

Its geographical remoteness from the centre of power and its mountainous terrain are among the key factors that have helped Wales retain its distinct identity; but perhaps the most important element has been linguistic. Although English was made the official language of law and administration in Wales in 1536, the Welsh language continued to be the only language of the everyday life of the majority of the population in most parts of Wales until the end of the nineteenth century, and would remain the predominant community language in much of the more rural west and north of the country for most of the twentieth century. Very importantly, because of the Protestant emphasis on the use of the vernacular in spiritual matters and because most people in Wales could not speak English, Welsh was afforded official status as a language of public worship by Queen Elizabeth I in the 1560s, which led to the translation of the Bible and the Book of Common Prayer into Welsh and to the regular use of Welsh not only in private devotions but also in the public worship of the Anglican state church in areas where Welsh was in common use. Welsh was also the language of many of the nonconformist churches that began to emerge in Wales from the mid-seventeenth century onwards. Welsh, therefore, would be the main language of Christian worship in most parts of Wales from the late sixteenth century down to the rapid Anglicisation (and secularisation) which Wales experienced from the late nineteenth century onwards.

Wales underwent seismic religious, cultural, political, economic and demographic changes in the period between 1750 and 1850. During the eighteenth century Wales had a population of less than half a million, spread fairly evenly throughout the country and with very little urbanization. The great industrial developments which began in the second half of the eighteenth

century would transform that situation dramatically. Between 1801 and 1851 the population of Wales doubled to just over a million, and by the beginning of the twentieth century it had doubled again, reaching almost two and a half million by 1911, with approximately 60% of the population living by then in the large urban and industrial communities of south-east Wales, but with significant urbanization also in the slate-quarrying areas of Snowdonia in north-west Wales and in the industrial belt of the north-east.

There were also dramatic changes in religion and worship from the mid-eighteenth century onward. In 1700 the vast majority of the Welsh population were loyal to the established Anglican Church and its episcopal hierarchy, with only about 5% of the population adhering to nonconformist groupings such as the Independents (or Congregationalists) and Baptists. However, by 1850 almost 80% of those attending a place of worship in Wales frequented nonconformist chapels rather than Anglican churches—chapels which had been opening at the rate of one every eight days between 1800 and 1850. This was partly the result of over a hundred years of regular, powerful religious revivals, beginning with the Methodist Revival in the 1730s, which gradually transformed the religious life of the country, creating by the first half of the nineteenth century an ethos across most nonconformist denominations, and among many Anglicans also, which was Calvinist, evangelical and experiential. It is also worth noting that this growth in nonconformity, with its more 'democratic' forms of church government and its strong emphasis that every Christian is spiritually a 'prophet, priest and king', whatever his or her social standing, contributed appreciably to the marked political changes in Wales during this period, which by the mid-nineteenth century had seen a significant growth in radicalism and in adherence to the Liberal Party.

The worship of both Anglicans and nonconformists in early eighteenth-century Wales had tended, in the main, to be rather sedate and introvert. However, under the influence of the popular evangelical revival movements which began in the mid-eighteenth century, Christian worship in Wales became increasingly characterized by fervent preaching and by ardent, extemporary prayer and praising, not to mention other expressions of religious ecstasy and 'enthusiasm'—for example, the Welsh Calvinistic Methodists, a body which grew out of the revival movement that began in the 1730s and which finally seceded from the Anglican Church in 1811, earned the nickname of 'Welsh Jumpers' in the eighteenth century because of the practice of dancing and leaping for joy in their meetings.

From the very beginning, hymns were a central element in the expression of the beliefs and emotions of those who came under the influence of those evangelical revivals. Prior to the Methodist Revival of the 1730s, hymns and hymn-singing was virtually non-existent in Wales, but the period from the mid-eighteenth century to the mid-nineteenth century saw a veritable 'explosion' in the writing and singing of hymns in Welsh as the revivals of the period encouraged the creation of a new kind of religious expression in song, a new genre to satisfy a new depth of personal religious experience. Thousands of hymns were composed in Welsh during that period. They form an extremely influential body of popular verse in the cultural life of Welsh-speaking Wales. They focus primarily on the person of Jesus Christ and his redemptive work. At their best they are a balanced blend of the theological and the experiential, and are characterized by passion, vigour and a lyrical beauty.

Nowhere can this be seen more clearly than in the work of William Williams (1717–91)—usually known as William Williams of Pantycelyn, after the name of his farm in Carmarthenshire in south Wales—one of the main leaders of the Methodist Revival in Wales and the greatest of all Welsh hymn-writers, who is also well-known in the English-speaking world as the author of the hymn, 'Guide me, O thou great Jehovah'. Many other talented hymn-writers emerged from his shadow, mainly men but with the occasional woman's name among them. The most notable of

these was Ann Griffiths (1776–1805), a farmer's daughter from Montgomeryshire in mid-Wales, who experienced evangelical conversion in the 1790s. Her verses are the product of intense spiritual experiences and deep meditiation, and were intended as a kind of spiritual diary for her own personal devotional use and not for congregational singing. Only 73 of her verses have survived, but with just those few verses Ann Griffiths has come to be regarded as one of the finest of all Welsh poets and a religious poet of international stature. The focus of her hymns is the God-man, Christ Jesus. Indeed it would not be inappropriate to describe them as 'love songs to God Incarnate'; and the mystery of the Incarnation—of infinite God and finite man in one Person—together with the fact that she, a wretched sinner, is an object of that Saviour's love, is the source of the wonder and amazement that run through her hymns.

This corpus of evangelical hymnody is one of the great highlights of Welsh literature and an important precursor of the romantic lyric poetry which flourished in Welsh in the nineteenth and early twentieth centuries. This body of hymns was also a very influential element in the promotion of the popular 'counter-culture' which developed in Wales during the nineteenth century under the influence not only of evangelicalism, but also of urbanization and industrialization, and of modernity and Victorian 'respectability' in general, and which supplanted to a large degree the older traditional folk culture.

If the period between the mid-eighteenth and the mid-nineteenth centuries may be described as 'the golden age of the Welsh hymn', the same cannot be said of the Welsh hymn-tune and of Welsh hymn-singing in general, since Wales, during the golden age of hymn-text production, did not witness a concurrent 'explosion' of hymn-tune composition. Many of the tunes used to accompany Welsh hymns in the eighteenth and early nineteenth centuries were borrowed from England, from the tunes popular among the English Methodists and from the world of the ballad opera. Such tunes tended to be florid and repetitive. In addition, the fervent and extemporary nature of revival worship meant that the singing was generally undisciplined and emotional, with the same stanza being repeated over and over again. For example, on a visit to Swansea in August 1763, the English Methodist leader, John Wesley, commented rather disapprovingly on a report he had heard that

> It is common in the congregations attended by Mr. W[illiam] W[illiams of Pantycelyn] …, after preaching is over, for anyone who has a mind to give out a verse of a hymn. This they sing over and over with all their might, perhaps above thirty, yea forty times. Meanwhile, the bodies of two or three, sometimes ten or twelve, are violently agitated, and they leap up and down in all manner of postures, frequently for hours together.

Similar descriptions are to be found well into the nineteenth century. Hymn-singing among Welsh Methodists and nonconformists was unaccompanied, the tune being pitched by a precentor—organs did not become a common feature in Welsh chapels until the 1880s and 1890s. The singing was normally in unison. Where there was part-singing, until the mid-nineteenth century it was usually in three parts, with the melody in the tenor part, and the harmonisation was often improvised. The more disciplined four-part-harmony singing for which Welsh choirs would become renowned by the late nineteenth century only developed in the second half of that century.

As the nineteenth century progressed, and as Welsh nonconformity grew numerically and in respectability, and became more and more institutionalized—indeed, as it became the 'establishment' in Welsh cultural life—there were increasing attempts at musical reform and 'improvement'. This was especially true from the 1830s onwards. The numbers of music teachers multiplied gradually, as did the publication of music primers and collections of hymn-tunes. A significant development from the late 1820s

was the formation of interdenominational musical societies to instruct people in the rudiments of music and to teach them new tunes. However, despite considerable efforts to improve the quality of hymn-tunes and the standard of congregational singing, progress was comparatively slow. Indeed, attempts at reform were met with considerable opposition in many quarters, which often led to what might aptly be termed 'worship wars'. Sometimes such opposition arose from an innate conservatism, but it could also reflect deep-seated convictions regarding the nature of congregational singing. For example, the powerful Baptist preacher, Christmas Evans (1766–1838), favoured the fervent revival-style 'singing from the heart', as he called it, arguing that a more disciplined singing promoted pride. In so doing, he was not only echoing the words of Scripture (Ephesians 5:19) and the emphasis of revivalists such as the Moravian, Count Zinzendorf, but was also reflecting the age-old tensions in congregational hymn-singing which are neatly summed up in the title which the American poet and essayist, Walt Whitman, gave to an article he published in 1845: 'Art-Singing and Heart-Singing'.

It was into this world that the Welsh musical reformer *par excellence*, John Roberts, better known as Ieuan Gwyllt ('John of the Wild'), was born in December 1822. He was born a few miles east of the seaside town of Aberystwyth in mid-Wales. The word 'Gwyllt' in his *nom de plume* means 'wild', and it refers not to his wild nature, but rather to the wild, wooded slopes of the valley in which he was raised. But although 'wild' would not be an appropriate adjective for him as a musical reformer, since he promoted disciplined and dignified congregational singing, he was characterised by great energy, and the impatience and determination of the perfectionist, which meant, for example, that as a minister in later life, he would cut across a congregation in mid-song during a service and scold them for the standard of their singing.

Ieuan was raised among the Welsh Calvinistic Methodists by parents who were very musical, but also very poor. Then, in October 1842, when he was almost twenty years of age, he moved to Aberystwyth town, where he would spend the next ten years, as a teacher and solicitor's clerk. He threw himself into the religious, literary and musical life of the town, and became editor of a pioneer musical periodical. The two words which perhaps sum up his work in this early period at Aberystwyth, and indeed the rest of his life, are *educator* — as teacher, lecturer, conductor, author and editor — and *reformer*—especially in the world of music, but also as a promoter of the temperance movement and of radical politics.

Ieuan Gwyllt spent the years between December 1852 and October 1858 in Liverpool, where there was a large Welsh diaspora, editing a radical Welsh-language newspaper. Liverpool broadened his horizons musically, introducing him, for example, to the music of Bach and Mendelssohn, and it was there that he did much of the work on the influential hymn-tune book he would publish in 1859. Then, in October 1858, he moved to be editor of a newspaper in Aberdare, in the bustling industrial valleys of south Wales with their large nonconformist congregations, moving to nearby Merthyr Tydfil in October 1859, to become minister of a Calvinistic Methodist church there; and he would remain in Merthyr Tydfil until 1865 when he moved to north Wales to become minister of a church in Llanberis, at the foot of Snowdon, the largest mountain in Wales.

The year 1859 proved to be an important milestone in Ieuan's life and, indeed, in the musical life of Wales. It was also the year which saw a very powerful religious revival sweep through Wales, which engendered much fervent hymn-singing and resulted in over 100,000 people professing conversion. Not only was Ieuan called to the Christian ministry in 1859, but he was married in the January of that year; and then in April 1859 the first edition of his *Llyfr Tonau Cynulleidfaol* ('A Congregational Tune Book'), appeared from the press. This selection of over 200 hymn-tunes was a prescriptive one, aimed explicitly at raising the standards of congregational singing. His important

preface to the book emphasized that simplicity, dignity and piety were key criteria in selecting the tunes. In the preface, Ieuan expressed a special admiration for the strong, majestic tunes of the Protestant Reformation, and for German chorales in particular, and urged people to 'purge out the corrupt rubbish', namely the tunes of the eighteenth-century ballad operas and concert halls with their slurs, ornaments and repetitions. He also emphasized the need to educate congregations to sing in an orderly and worshipful manner. His preface demonstrates throughout the central importance Ieuan placed on hymn-singing in Christian worship. Music, he said, is 'the language of the heart', and as such is a means of creating religious feeling as well as expressing it.

Within three years Ieuan's book had sold 17,000 copies, and it would become one of the most influential tune-books ever published in Welsh. It is worth emphasizing that although its aim was to raise musical standards, the reform movement which was spurred on by Ieuan Gwyllt and his tune-book was not elitist or exclusive, but rather a popular educational movement. This was reinforced by Ieuan's support for the Tonic Sol-Fa system, which his Liverpool friend, Eleazar Roberts (1825–1912), had begun promoting energetically among the Welsh in 1860. In 1863 Ieuan brought out his *Llyfr Tonau Cynulleidfaol* in Sol-Fa notation and sold 25,000 copies very quickly. This 'democratic' letter-notation allowed people with little educational background to become musically literate fairly easily. In addition, it was cheaper to print than staff notation. Tonic Sol-Fa took Wales by storm. By 1870 almost every Welsh chapel had a Sol-Fa class, and it remained the chosen notation of the majority of Welsh chapel-goers well into the twentieth century.

A key element in this popular educational movement was the *cymanfa ganu*, or hymn-singing festival. Here again, the year 1859 was an important milestone; and here again, Ieuan Gwyllt's contribution was central. Although various singing festivals had been held in Wales from the 1830s, the one organized by Ieuan Gwyllt in Aberdare in early 1859 may be considered the beginning of the popular *cymanfa ganu* movement which developed during the 1860s and which would become a dominant feature of Welsh cultural life for many decades, not only in Wales itself but in Welsh diaspora communities world-wide. Indicative of its popularity is that fact that in 1895 about one in eight of the population of Wales attended one of the 280 *cymanfa ganu* festivals held by nonconformist denominations during that year, many of them either at Easter or Whitsun.

In Dylan Thomas's famous play, *Under Milk Wood* (1954), in which he caricatures a small Welsh coastal town, one of the characters says, 'Praise the Lord! We are a musical nation.' To a large extent, such a perception of Wales is the result of the forces that were released during the great popular musical revolution of the Victorian era, in which Ieuan Gwyllt played such a key role. By the mid-1870s Wales was being referred to as 'the Land of Song' and becoming renowned for its choirs and its four-part congregational singing, and by the turn of the century Wales had produced a remarkable batch of amateur hymn-tune composers, all from working-class backgrounds, who would provide memorable musical attire for the great hymn-texts of classical Welsh evangelical hymnody—tunes such as *Aberystwyth* (Joseph Parry), *Trewen* (D. Emlyn Evans), *Ebeneser* (T. J. Williams), *Blaenwern* (W. Penfro Rowlands) and *Cwm Rhondda* (John Hughes), not to mention Ieuan Gwyllt's fine hymn-tunes, *Moab* and *Liverpool*. Various factors contributed to this great musical transformation—for example, the great growth in the numbers of chapel adherents and of large urban centres of population provided substantial communities in which choirs and singing-festivals could develop with comparative ease—but pride of place must surely be given to the musical reformers of the day, as adjudicators and conductors, composers and teachers, editors and promoters of musical literacy, and no-one more than Ieuan Gwyllt. One important impetus for musical reform in Wales in the second half of the nineteenth century was the growing criticism of the Welsh language and its culture by the British 'establishment', who argued that the lan-

guage was a major obstacle to 'progress' and 'civilization' among the Welsh people. Demonstrating an excellence in music—a 'language' which could be understood internationally—was one way that the Welsh could show to the outside world, and to their 'imperial masters' in particular, that they could indeed excel culturally. Demonstrating musical prowess, therefore, became a key element in the 'repackaging' of Welsh cultural identity during the Victorian era.

Ieuan Gwyllt's purpose in promoting the *cymanfa ganu* was educational. He saw it as a means of teaching better tunes and of raising the standard of congregational singing in general. However, by the 1870s such occasions were becoming more and more celebratory in nature, as the strict discipline that had characterized them gave way increasingly to the enjoyment of the singing. This reflected the fact that by the 1870s congregations had become tired of the austere style of hymn-tune and hymn-singing that Ieuan Gwyllt had been promoting during the previous decade. One indication of this is that Ieuan included, by popular demand, in an appendix to his tune-book which he published in 1870, 'more of the old Tunes that were sung by our fathers 40 to 100 years ago' than he had included in his original tune-book. A further indication is the popularity of Welsh adaptations of just over 100 items from a song-book compiled by the American gospel singer, Ira D. Sankey (1840–1908), an early version of the well-known collection, *Sacred Songs and Solos*. They appeared in a volume which was published in six parts between 1874 and 1878 under the title *Swn y Jwbili: neu Ganiadau y Diwygiad* ('The Sound of the Jubilee: or the Songs of the Revival'). The Welsh versions of those catchy, repetitive gospel songs, which were in style more reminiscent of the music hall than of disciplined congregational singing, became extremely popular; between 1874 and 1905 the first part alone sold almost 100,000 copies. One of the songs in that first part, 'Mi glywa'th dyner lais'—a adaptation of 'I hear thy welcome voice' by the American, Lewis Hartsough (1828–1919)—remains one of the most popular of Welsh hymns and is a firm favourite in the repertoire of Welsh male-voice choirs.

The translator of those sacred songs into Welsh was none other than Ieuan Gwyllt, the cultivator in the 1860s of a much more severe and dignified style of hymn-singing. Many have wondered why Ieuan, of all people, promoted such songs, which were so different in style and ethos from German chorales. In 1874 Ieuan Gwyllt attended evangelistic meetings which the American preacher, Dwight L. Moody, and his gospel-singing companion, Ira D. Sankey, held in Edinburgh and Liverpool, and he was deeply affected by them. Ieuan had been a rather dry, philosophical preacher, who gave much attention to detail, but in these his last years—he died in May 1877 aged 54—his preaching style changed dramatically under their influence, and he became much more impassioned, addressing his congregations in a simple and direct manner. In a prefatory note to his translations of the Sankey-Moody revival songs, Ieuan gave his own explanation of why he had translated them:

> A plague that has been doing great damage to religious singing in our country in these last years is, learning *a Tune*, and after singing one or two verses on that tune, leaving it, and going to learn another Tune, as if the great and important work was *learning Tunes*. The great work, in truth, is *Singing*; and learning Tunes, learning the Sol-fa, &c., are only means of getting us to sing. It would be good to have more singing, and more religious singing, in our country.

In other words, Ieuan Gwyllt, the teacher of tunes and musical reformer *par excellence*, had been too successful! By the 1870s he had come to the conclusion that the reforms of the 1860s—and the popularity of Tonic Sol-Fa and the *cymanfa ganu* in particular, perhaps—had led to people learning hymn-tunes for their own sake, rather than as a means of singing the words of a hymn meaningfully and worshipfully. To Ieuan, therefore, the

Sankey-Moody songs were an antidote to the enthusiastic singing of majestic hymn-tunes in four-part harmony, which he felt had lost sight of the purpose of those tunes. His hope was that those gospel songs, which were simple and direct both in words and music, would promote the singing of hymns with both heart and mind, paying due attention to the words rather than just enjoying singing tunes. The irony, of course, is that with time the catchy Sankey-Moody songs would themselves come to be sung as much for the popularity of the tunes as for the words.

Ieuan Gwyllt would be in his grave before he could see those Sankey-Moody songs become really popular in Welsh; but the tensions between Ieuan the musical reformer and Ieuan the translator of those gospel songs raise questions regarding the relationship between 'text and tune', 'art and heart', 'cerebral and emotional', that are as relevant today as ever.

Professor E. WYN JAMES is a Professor in the School of Welsh at Cardiff University, where he specializes in Welsh literature of the modern period. His research focuses primarily on areas relating to religion, identity, folk culture, gender studies and book history. He is an authority on the hymn, the broadside ballad and the literature of evangelicalism and is Editor of the Ann Griffiths Website and the Welsh Ballads Website. Professor James is a Fellow of the Welsh Hymn Society. He was a Visiting Fellow at the University of Cambridge in 2004, and in 2012 he was a Fulbright Scholar and Visiting Fellow at Harvard University. From 2002 until 2015 Professor James was co-Director of the Cardiff Centre for Welsh American Studies. In that context he has a special research interest in the anti-slavery movement and in the Welsh diaspora in Patagonia.

Further reading

A good overview of the history of Wales is John Davies's monumental, *A History of Wales*, revised edition (London: Penguin Books, 2007). For William Williams of Pantycleyn, see Glyn Tegai Hughes, *Williams Pantycelyn*, 'Writers of Wales' series (Cardiff: University of Wales Press, 1983). For Ann Griffiths, see the 'Ann Griffiths Website' (ed. E. Wyn James): www.anngriffiths.cf.ac.uk. For the major changes in popular culture in Wales under the influence of Methodism and nonconformity, see Trefor M. Owen, *A Pocket Guide: The Customs and Traditions of Wales* (Cardiff: University of Wales Press, 1991). For the musical developments of the period, see Rhidian Griffiths, 'Welsh Chapel Music: The Making of a Tradition', *Journal of Welsh Ecclesiastical History*, 6 (1989), and his 'Musical Life in the Nineteenth Century', in *Glamorgan County History*, vol. 6, ed. Prys Morgan (Cardiff: Glamorgan History Trust, 1988).

For the development of the Welsh hymn in general down to the early twentieth century and a more detailed discussion of many of the areas touched upon in this article, see my chapter, 'The Evolution of the Welsh Hymn', in *Dissenting Praise: Religious Dissent and the Hymn in England and Wales*, ed. Isabel Rivers & David L. Wykes (Oxford: Oxford University Press, 2011), and the references there. Over the years I have published a number of articles in English which discuss in greater detail some of the matters raised here, including:

' "The New Birth of a People": Welsh Language and Identity and the Welsh Methodists, *c.* 1740-1820', in *Religion and National Identity: Wales and Scotland c. 1700-2000*, ed. Robert Pope (Cardiff: University of Wales Press, 2001).

'Griffith Jones (1684–1761) of Llanddowror and His "Striking Experiment in Mass Religious Education" in Wales in the Eighteenth Century', in *Volksbildung durch Lesestoffe im 18. und 19. Jahrhundert / Educating the People through Reading Material in the 18th and 19th Centuries*, ed. Reinhart Siegert (Bremen, Germany: Edition Lumière, 2012).

'Bala and the Bible: Thomas Charles, Ann Griffiths and Mary Jones', *Eusebeia: The Bulletin of the Jonathan Edwards Centre for Reformed Spirituality* (Toronto, Canada), 5 (2005); reprinted in the *Journal of the Merioneth Historical and Record Society*, 15:2 (2007).

'Cushions, Copy-books and Computers: Ann Griffiths (1776–1805), Her Hymns and Letters and Their Transmission', *Bulletin of the John Rylands Library*, 90:2 (Autumn 2014).

MARIA SOM FRELSERENS TROENDE MODER

AF **LISBETH SMEDEGAARD ANDERSEN**
lisbethsmedegaard@get2net.dk

Da jeg for nogle år siden skrev en bog om Maria-billeder gennem tiderne, *Guds moder og himlens veninde,* blev jeg gentagne gange mødt med det undrende spørgsmål: "Hvorfor nu det?" Til sidst følte jeg mig næsten som Grundtvig, der i flere af sine prædikener til Mariæ Bebudelsesdag så sig nødsaget til at forsikre menigheden om, at vi jo ikke er papister. Alligevel fandt han det

> i Sandhed opbyggeligt at betragte den hjærtelig troende Marie Mø og den legemlige Moder til den anden Adam, som det virkelige Forbillede paa Troen, som vor aandelige Moder, naar vi kun ikke glemmer, det er et Billede, og naar vi ved Modertroen kun altid tænker på Fællestroen i Menigheden, som vi alle ved Daaben bekjender og hjærtelig tilegner os.[1]

Det er Grundtvig, der bruger udtrykket "Frelserens troende Moder" om Maria, og for ham er hun et billede på menigheden, på kirken, men hun er også et forbillede. Det samme er hun for Luther, når han i sin gennemgang af hendes lovsang, *Magnificat*, skriver om hende, at

> Marias hjerte, det er standhaftigt og uforanderligt under alle tilskikkelser. Hun lader Gud virke i sig efter hans vilje, og alt, hvad hun beholder deraf som sit eget, er en god fortrøstning, glæde og tillid til Gud. Således skulle vi også gøre; det ville være at synge et ret Magnificat".[2]

Med støtte fra disse to vægtige teologer kan jeg trygt svare, at også for mig er Maria et forbillede. Det er hun i den kirkelige tradition, og jeg mener, at vi også i dag har brug for forbilleder, for ikoner, så vi ikke spilder livet med at efterligne og dyrke idoler.

Maria som forbillede.

Maria er et forbillede på lydighed. Hun siger ja til englen og lægger sit liv og sin fremtid i Guds hånd. Det er derfor ikke nogen tilfældighed, når man fra gammel tid har set den nære forbindelse mellem Mariæ Bebudelse og vores dåb: Ligesom Maria siger ja til englen med ordene: "Se, jeg er Herrens tjenerinde. Lad det ske mig efter dit ord!", sådan siger vi i dåben ja til Gud, så vi kan tages i tjeneste, og så Jesus kan vokse i vore liv, lige som han voksede i Marias moderliv. Det er enkelt. Kingo siger det samme i sin bebudelsessalme, "Nu kom der bud fra englekor" (DS 71) med bønnen om, at Jesu ånd skal overskygge ham, så "også jeg kan åndelig/ undfange dig/ og aldrig fra dig rykke!" , og Grundtvig udtrykker det på den måde, at hvis vi i stedet for Maria sætter "det troskyldige Menneskehjærte, som skal findes hos os alle", og siger ja til trosbekendelsen,

> da avles Guds-Barnet af Aanden med det troende Hjærte og fødes ved Daaben i Faderens og Sønnens og den Helligaands Navn til et Menneskebarn i Jesu Kristi Billede, til, styrket i Aanden, med Guds Naade over sig, at voxe og forfremmes i Visdom og Yndest hos Gud og Mennesker.[3]

Bebudelsen er afbildet på døbefonte helt fra den tidlige kristne kirke, men findes også som motiv i bunden af mange af de messingdåbsfade fra omkring 1650, der stadig findes i danske kirker. Da Maria sagde ja til englen, kunne en ny historie mellem Gud og mennesker tage sin begyndelse – sådan som det sker hver gang i

det små, når et menneske bliver døbt.

Maria er også et forbillede på trofasthed: hun holder fast ved sit kald livet igennem. I dag, hvor der er så megen tale om tro og tvivl, er det, som om man helt har glemt, at troen ikke bare drejer sig om, hvad det moderne menneske i sin visdom kan tro eller tvivle på, men også om at *være tro.* Maria er tro over for det, hun har sagt ja til, og hendes trofasthed går som en rød tråd gennem alt, hvad evangelierne fortæller om hende. Og det er ikke så lidt. Bortset fra Jesus er hun den person, hvis liv vi kender mest til. I modsætning til disciplene, der er hans samtalepartnere om det himmelske, er hun hans jordiske forankring, og hendes skæbne er bestemt af ham lige fra hans undfangelse og fødsel indtil hans død, ligesom hun ifølge Apostlenes Gerninger er at finde i den første kristne menighed i Jerusalem. Maria er troens moder.

Samtidig udgør hun et særdeles menneskeligt element i hele fortællingen om Jesus. Vi forstår umiddelbart hendes bekymring for ham, da han bliver væk i Jerusalem, og kan forestille os hendes angst og ønske om at få ham med hjem til Nazaret, da han med fare for sit liv begynder at udbrede evangeliet, og dermed lægger sig ud med dem, der har magten i samfundet. Hun er kort sagt det eneste menneske, hvis liv fra først til sidst er knyttet til Jesus, og de egenskaber, hun viser, er netop trofasthed og udholdenhed.

Mariasalmerne.

Når Grundtvig taler om at "betragte den hjærteligt troende Marie Mø" tænker han næppe på de rent konkrete billeder. Men for mit vedkommende kom den første inspiration til beskæftigelsen med Maria fra billederne, sådan som jeg har mødt dem: I vores danske kalkmalerier og middelalderlige altertavle, på museer og i kirker rundt omkring i verden: De yndefulde bebudelsesbilleder, de enkle fødselsbilleder, de alvorlige og sommetider voldsomme billeder af Maria ved korsets fod. Mange af disse billeder er umiddelbart indtagende, men begynder man at studere dem nærmere, opdager man, at de også er fulde af symboler, der lukker en hel verden op og udfolder små prædikener med en blanding af såvel teologiske overvejelser som alment menneskelige erfaringer. De mange lag i billederne giver fortællingerne en ny dybde og åbenbarer, at Maria nok har været ophøjet, men hun er først og fremmest et menneske, og skildringerne af hendes glæder og sorger siger derfor noget om menneskelivet som helhed. Der er megen forkyndelse i Mariabillederne, og det er blandt andet det, jeg har forsøgt at få med i mine Mariasalmer.

Det er i tidens løb blevet til en hel del, men i salmesamlingen *I tid og evighed*, der udkom i efteråret 2014, samlede jeg en række af dem i en slags "Marias liv". Det er en blanding af egentlige gudstjenestesalmer og små korte salmer, der mest er tænkt i forbindelse med en temagudstjeneste. Samlet udgør de et forløb, men de vigtigste er: "Maria, snart er det forår" og "Jeg gik ved nattetid" over henholdsvis bebudelsen og Marias lovsang, "Hjertelyd i mørket", der er en julesalme, "Langfredags mørke ruged over jord", der er en *Stabat mater*-salme til langfredag og "Så stille som regn", der er en påskesalme. Birgitte Buur har skrevet melodierne, idet langfredagssalmen dog har to melodier. Den indgik oprindelig i et påskeoratorium, som jeg skrev i samarbejde med Erling Lindgren, og de to melodier har forskellige kvaliteter, men er begge meget fine og sangbare, jf. nedf.

I salmen, "Maria snart er det forår" har jeg prøvet at give de gamle Mariasymboler en dansk udformning, men håber, at den oprindelige symbolske betydning på en eller anden måde ligger der som en klangbund under billedsproget. Ser man på gamle bebudelsesbilleder, sidder Maria ved englen Gabriels indtræden ofte i en lukket have. Det er Højsangens have, og omkring hende finder man adskillige genstande, der skal lede tankerne hen mod en underliggende betydning. Der er således næsten altid malet en krukke med en smal åbning som et symbol på hendes lukkede moderskød, ligesom englen ofte har en hvid lilje i hånden, hvilket er et uskyldssymbol. Omkring hende bygger fuglene rede, for nu begynder livet igen. I min salme sidder hun i en dansk forårshave,

men vi har også krukker og liljer – måske er de hvide, men det kan også være påskeliljer, og i så fald henviser de naturligvis til opstandelsen:

Maria snart er det forår
det tøver i buske og træer
i havens krukker med liljer
der venter på mildere vejr
og spurve pusler i hækken
med første kuld unger på vej
Maria naturen venter
den venter og tier med dig

Men før det hele kan gå i gang, skal Maria svare, og fra evangeliet ved vi, at hun tøver lidt og grunder over englens hilsen. Hun er en tænksom kvinde, og de to næste vers er skrevet over den tøven, hvor jeg forestiller mig, at hun tænker sig om, og at englens forklaring, hendes egne tanker og menighedens længsel og håb sammen bliver til en forventning om, at hun vil sige ja:

Maria mennesker længes
på kryds og på tværs og på skrå
mod sol og haver med stier
som man kan forelske sig på
og børn der trives og aldrig
skal mangle det daglige brød
Maria! et sted at leve
og dø en almindelig død

At sige ja betyder lydigt at tage sin skæbne på sig, men samtidig kan hun gøre det i tillid til, at Gud vil være med hende alle dage indtil verdens ende, som der står i dåbsbefalingen:

Maria Herren er med dig
han blir til den yderste dag
når tvivlen lurer ved døren
og englen er fløjet herfra
han er der hver gang du ængstes
og beder for dem du har kær
han venter belyst af mørket
og våger og er dig nær

I det sidste vers har hun svaret ja, og nu kan hele skabningen glæde sig over, at Gud selv vil komme til verden. Derfor folder alt sig ud omkring hende, det bliver forår:

Maria himlens veninde
dit forår er brusende hvidt
en solsort synger mod solen
på naboens gule stakit
og barnet under dit hjerte
er fyldt af Guds hellige ånd –
det største og alt det mindste
forenet til ét i hans hånd.

Når fuglen er blevet til en solsort, skyldes det, at det er en meget dansk fugl, og så er den flot på det gule stakit. Men de sidste linjer viser hen til, at det barn, hun venter, er både Gud og menneske: Han er undfanget ved Helligånden, men skal fødes af en kvinde, og i ham samles det mindste og det største i barnehånden, der også er skaberhånden.

De to næste begivenheder i Marias liv er besøget hos Elisabeth og hendes lovsang. Det er lidt svært at sige, hvordan rækkefølgen skal være, men som lovsangen har teologisk tyngde og tradition, sådan har besøget hos Elisabeth en fin tradition i den middelalderlige billedverden. Her ser man de to kvinder løbe hinanden i møde, og nogle steder kan man endda se de to fostre i deres maver. Elisabeth skildres altid som en ældre kvinde, og da hun er længere henne i sit svangerskab end Maria, kan kjolen ikke rigtigt

nå rundt om hende, så ofte kan man se, hvordan den er sprættet lidt op i siden og syet løst sammen igen med store sting. Men i Marias liv betyder besøget hos den ældre og mere erfarne kvinde, at hendes eget svangerskab bliver virkeligt for hende, og at hun forstår, at det, englen har forkyndt, skal gå i opfyldelse (Luk 1,45). Det barn, hun venter, har en særlig bestemmelse, og midt i alt det store, har hun måske brug for almindelig venlighed, nogle gode ord: "det er så lidt, vi behøver ..." Det er måske, hvad Elisabeth giver hende:

Maria gik over bjerge
hvor skoven var mørk og tæt
lidt hjælpeløs og alene
på vej til Elisabeth

og tænkte det var i drømme
og englen var hjernespind
da lød Elisabeths stemme
som sang i den svage vind:

Velsignet er du Maria
du svared i kærlighed
fik gråd og angstfulde tanker
i pant for din sjælefred.

Det er så lidt vi behøver
lidt brød et ord fra en ven
et lysstrejf hen over vejen
så vågner troen igen

Maria gik hjem langs tjørne
som sollyset gennembrød
og mærked at barnet bevæged
sig i hendes moderskød

hun gik under rosenbuske
og gangen var ung og let
hun bar Guds bankende hjerte
tilbage til Nazaret.

Og da Maria virkelig forstår, at hun er den kvinde, der tales om i Esajasprofetien, og at hendes barn skal opfylde Guds løfter til en hærget menneskehed og blive en frelser for folkeslagene, forvandler verden sig omkring hende, og hun ser alt i et nyt lys. Salmen lægger sig i de første tre vers ret tæt op ad bibelteksten, idet der dog er tilsat lidt fra Højsangen, lidt fra Ingemann og lidt fra Johannes' Åbenbaring:

Jeg gik ved nattetid før det blev dag
de store træer sused mildt i skoven
og tak og glæde bar mit åndedrag
så sangen steg med stærke vingeslag
højt over birkekronerne foroven

med tak til Gud der opretholder alt
han hørte fjerne slægters gråd og klage
var deres tilflugtsklippe da det gjaldt
så lænker brast og fængselsmure faldt
og mennesker igen fik gode dage

men de der trodser ham har ingen fred
han gennemskuer alle vore løgne
hans lidenskab kan flamme, vild og hed
men stærk som døden er hans kærlighed
han ånder mildt på de forgrædte øjne.

Lovsangen er en takkesalme, den skal synges på en årstid, hvor vi venter på forår og sommer, og derfor er hun igen sat ind i et dansk landskab med skoven, med en stille sø og med brudeslør, der

samtidig henviser til, at Maria er Guds udvalgte kvinde, hans brud:

Omkring mig var der liv og overflod
– hver skabning underfuld og uden lige –
og alting i mig sang, da jeg forstod
han ville komme selv i kød og blod
og jeg var porten til hans himmerige.

Nu er det dag, jeg mærker Gud er nær
og omgir mig med sine morgengaver:
et gennemsigtigt daggry med et skær
af støvregn på en sø i stille vejr
og brudeslør i alle verdens haver.

Til en samling om Maria hører naturligvis en julesalme. Den må gerne være enkel og anskuelig, så børnene kan synge med, men alligevel skal man have det hele med: Dyrene i stalden, hyrderne på marken, kongerne fra østen – og os, der kommer og juleaften når frem til det sted, hvor døren til Guds rige står åben. Samtidig skal den forkynde, at det barn, der blev født, er "Ordet, der blev kød og tog bolig iblandt os" – kort sagt: Det handler om inkarnationen og om Guds kærlighed, der bliver konkret. Det kan skildres gennem en beskrivelse af det lille hjælpeløse barn, men det kan måske også siges ganske enkelt derved, at han lige som alle andre børn var forbundet med sin mor gennem navlesnoren:

Hjertelyd i mørket
omkring den unge mor
kun blanke dyreøjne
så til, da Josef ombandt
vor Herres navlesnor
hjertelyd i mørket

Det første vers har ligesom de fleste julebilleder dyrene med som repræsentanter for den umælende del af den skabte verden, men herefter kommer i de følgende vers hyrderne, der repræsenterer det jødiske folk, kongerne, der repræsenterer hedningefolkene, og endelig den nutidige kristne menighed. Gentagelsen af første linje igen ved versets udgang understreger rækkefølgen i evangeliet:

hyrderne på marken
brød op fra nattevagt
– i stjernelyset gik de
og fandt et barn i krybben
som englen havde sagt
hyrderne på marken

kongerne fra østen
drog frem i stjerneskær
– med guld og myrra kom de
og knæled ned i stalden
og tilbad barnet der
kongerne fra østen

mennesker på vandring
– i julen når vi frem
og ser i stjernenatten
Guds riges dør stå åben
igen ved Betlehem
mennesker på vandring.

De følgende salmer er korte og skal ikke gennemgås her. Men til enhver Mariasuite hører en *Stabat Mater*-salme, og her er endda to, hvoraf den ene har to melodier. Grunden er, at den salme også indgår i et påskeoratorium, som Erling Lindgren har skrevet melodi til, men da jeg gerne ville have den med i en sammenhæng med Marias liv, har Birgitte Buur skrevet en melodi:

Langfredags mørke ruger over jord

mer tungt end nogen jordisk aftenrøde
ved korset svøbt i kappen står hans mor
der grædende må se sin søn forbløde.

Bag klippen vælter uvejsskyer frem
det drøner som af dybe orgeltoner
i universets store rekviem –
et ordløst: *hil dig frelser og forsoner*

snart er han død. De kendte ansigtstræk
hvori Guds ansigt lyste mildt forklaret
er uden liv og hun må vandre væk
med alle store spørgsmål ubesvaret

og vide at det sker igen, igen
at folk for altid mister deres kære:
– et elsket barn, en kæreste, en ven –
og bærer sorger ingen burde bære

og står tilbage sørgende, forladt
ved graven dér hvor alle veje ender
når mørket kommer og gør dag til nat
og strør sin askeregn i hår og hænder –

når mørket kommer og gør dag til nat
og strør sin askeregn i hår og hænder.

Sceneriet er her mere inspireret af renæssancens eller barokkens billedsprog, hvor naturen inddrages som del af det, der sker, men også Matthæus bruger voldsomme billeder i form af forhænget, der flænges, jorden, der skælver, gravene, der springer op – man hører ligefrem de dumpe drøn og brag som tonerne i et rekviem. Det korte salmecitat, "Hil dig, frelser og forsoner", er med for at danne et forbindelsesled til traditionen og den salme, der med tiden har fået status som fast ritual og led i enhver langfredagsliturgi. Men salmen ender som langfredag i sorgen og i mørket, og i Erling Lindgrens melodi gentages de sidste linjer.

Var Maria med ude ved graven påskemorgen? Vi ved ikke med sikkerhed, om hun var en af de Maria'er, der nævnes i evangeliet, men måske? I hvert fald må der en opstandelsessalme med. Ifølge en meget gammel overlevering var Maria den eneste, der aldrig mistede troen på, at Jesus ville komme igen, så jeg forestiller mig, hun var blandt de kvinder, der gik ud i gravhaven tidligt om morgenen.

Da der som bekendt ikke var vidner til selve opstandelsen, er man som salmedigter (og præst) henvist til at skildre begivenheden i et billedsprog, der rækker fra den sorteste fortvivlelse til den reneste glæde. Første vers foregår i Jerusalems mørke med tavsheden, de lurende øjne og angsten. Men så bliver det dag med englen, der forkynder Jesu opstandelse og hans sejr over døden. Hvordan viser man det? Måske ved at lade den sten, der faldt fra gravens åbning, falde på døden selv, så den knuses og ligger i græsset med solpletterne dansende om sig. Men hvordan tager man imod en sådan forkyndelse? At livet sejrer over døden – det er mildt sagt en umulig tanke. Det var det også for kvinderne, og derfor må tredje vers indledes med undren, næsten vantro: "Hvordan kan man tro/ det? Hvordan lade være?" Jeg forestiller mig, at ordene er faldet over hinanden og har derfor også ladet linjerne falde over hinanden og lade kvinderne se ind i den tomme grav gennem tårer – undere kan måske kun opleves med øjne, der er slørede af tårer. Men da de vender sig om, opdager de, at alt omkring dem har ændret sig, og det er blevet forår. Sidste vers er naturligvis inspireret af Johannesevangeliet, men også af billedværker, hvor Maria Magdalene knæler foran den åbne grav, mens Jesus står bag hende og ligner en kirkegårdsgartner med stor hat og spade i hånden. Salmen slutter med opstandelsesvidnernes forkyndelse og dermed er det nye, der begyndte ved bebudelsen, blevet til virkelighed:

Så stille som regn
og som vandrende bjerge
og skibe på vandet med slukkede blus
belyst kun af nat
og af vildkatteøjne
gik kvinderne ud af det mørklagte hus

da nat blev til dag
så de englen ved graven
og hørte dens stemme: han er ikke her
og døden lå knust
under stenen i græsset
i solpletter under de udsprungne træer

hvordan kan man tro
det? hvordan lade være?
de så gennem tårer at graven var tom –
og spirer brød frem
gennem visnede blade
de stod mellem blomster da sollyset kom

og Kristus gik rundt
bag ved kirkegårdslågen
i solskin blandt gravsten og paradisgrønt
mens kvinderne gik
og fortalte i byen:
se! verden er ny – den er påskebegyndt.

Man kunne slutte her. Men i den middelalderlige tradition var Marias død et vigtigt motiv, fordi det blev en form for anskueliggørelse af "den gode død", hvor Jesus kommer og henter hendes sjæl, der sidder som et lille barn på hans arm. Men derved jo også et billede på det menneskelige og kristne håb om et liv efter døden, hvor vi skal være, hvor han er. I Rainer Marie Rilkes *Marienleben* lader digteren englen Gabriel komme tilbage til Maria, men nu for at bebude hendes død. Det vil sige, at forkyndelsen af hendes død kommer til spejle bebudelsen, og det er en smuk tanke, som jeg har tilladt mig at låne til et afslutningsvers, der har samme versmål og samme melodi som bebudelsessalmen:

Maria Herren er med dig
han blir til den yderste dag
når englen kommer tilbage
med bud om at du skal herfra
han er der, går ved din side
som lys på den ukendte vej:
Maria! klokkerne ringer
de ringer i himlen for dig.

LISBETH SMEDEGAARD ANDERSEN er en af nutidens betydeligste dansk salmedigtere.

Noter

1 C.J. Brandt (red.): *N.F.S. Grundtvigs Sidste Prædikener.* I Vartov Kirke 1861-72. Første Bind. Karl Schønbergs Forlag 1880. s. 432

2 Pedersen, E. Thestrup: *Luthers Skrifter i Udvalg. Bd. III.* Forlaget Aros 1980. s. 197.

3 Op.cit. S. 526

JAG TYCKER OM DE GAMLA PSALMERNA SOM "MÅNE OCH SOL"

AV **ANNA MARIA BÖCKERMAN**
am.bockerman@gmail.com

I Finland har man gjort förslag till psalmbokstillägg. De elvamanna-arbetsgrupper som i tre års tid har samlat material för tilläggen, ett på finska och ett på svenska, lämnade in sina sammanställningar till Kyrkostyrelsen vid utgången av oktober månad 2014. Beslut med godkännande förväntas i november 2015 då kyrkomötet samlas.

I arbetet med psalmbokstillägg är det viktigt för arbetsgrupperna och deras medlemmar att vara i dialog med dem som kommer att använda materialet innan arbetet väl blivit godkänt och utkommit. Man bör uppmärksamma behoven och lyssna till önskemål. Detta har gjorts med flera metoder under arbetets gång och under hela tiden arbetsgrupperna arbetat.

Det är viktigt att veta var människor kommer i kontakt med psalmer och hur de lär sig dem. För att få veta lite mer om detta och vad potentiella sångare tycker om nya psalmer, gjorde jag (som vice ordförande för arbetsgruppen) i oktober 2013 en enkät. Den är begränsad till sitt omfång, till sin geografiska spridning och till antalet inkomna svar (91 stycken), men den ger ändå i det lilla formatet information som annars inte hade kommit fram. Eftersom jag inte kunnat hitta data angående psalmsång i material utgivet av t.ex. kyrkans forskningscentral, ställde jag även några allmänna frågor om psalmer, inte bara frågor om nya psalmer.

I min artikel redogör jag för den information jag har fått genom svaren på enkäten. Jag noterar vad som framstår som viktigt och mindre viktigt för de tillfrågade personerna, hurudana nya psalmer som enligt dem behövs, och hur dessa bör vara beskaffade. Att psalmer engagerar framgår tydligt ur svaren.

MATERIAL OCH TILLVÄGAGÅNGSSÄTT

I min undersökning ville jag gärna nå personer som har olika vanor och olika grad av kyrkligt engagemang. Patrik Hagman har i en artikel i *Kyrkpressen* talat om fredagskristna, lördagskristna och söndagskristna. Han menar att fredagskristna är de som gärna är aktiva i församlingens verksamhet under veckan, lördagskristna de som går i kyrkan en eller två gånger i året och på dop, vigsel och begravning, men som inte nödvändigtvis går i gudstjänsten på söndag. De söndagskristna är aktiva gudstjänstbesökare[1]. Att dra gränser för vem som hör till vilken grupp är inte alltid möjligt, eller ens nödvändigt – men jag ville ändå gärna ha med personer som representerar dessa tre grupper i undersökningen. För att nå alla olika, samlade jag in data under bokmässan i Helsingfors, vid en församlingssammankomst en tisdag och efter en gudstjänst en söndag. Alla tre evenemang hölls Helsingfors i oktober 2013. Insamlingen av data baserade sig på frivillighet. Enkäten erbjöds alla som var närvarande vid de tre olika tidpunkterna (begränsad tid), och de som ville fick svara. Det betyder att jag inte begränsade antalet svarande eller kategoriserade dem i insamlingsskedet. Jag frågade inte heller i insamlingsskedet vilka åldersgrupper personerna tillhörde.

Enkäten besvarades av 91 personer, 44 på bokmässan (ca 48 % av alla svarande), 24 på tisdagskretsen (ca 26 % av de svarande) och 23 på kyrkkaffet (ca 25 % av de svarande) efter gudstjänsten.

Tabell 1: Fördelningen av inkomna svar (finska: vastauksia): Helsingfors bokmässa 2013, tisdagskretsen och vid kyrkkaffet.

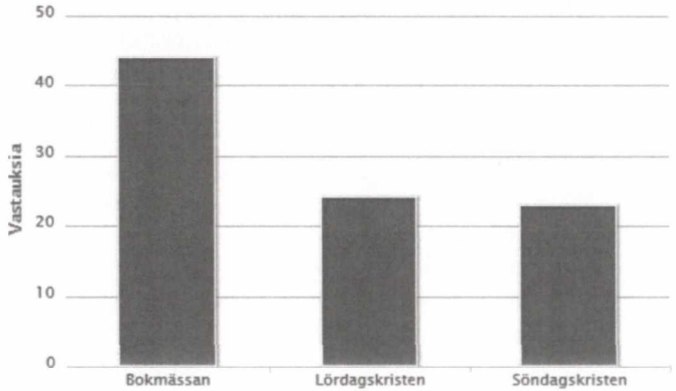

Av de svarande var 30 män (ca 33 %) och 59 kvinnor (ca 65 %). Ålderskategorierna fördelade sig så, att 1 % av de svarande var 0-14 år, 7 % var 15-20 år, 10 % var 20-35 år, 12 % var 35-50 år, 23 % var 50-65 år och 45 % var över 65 år gamla.

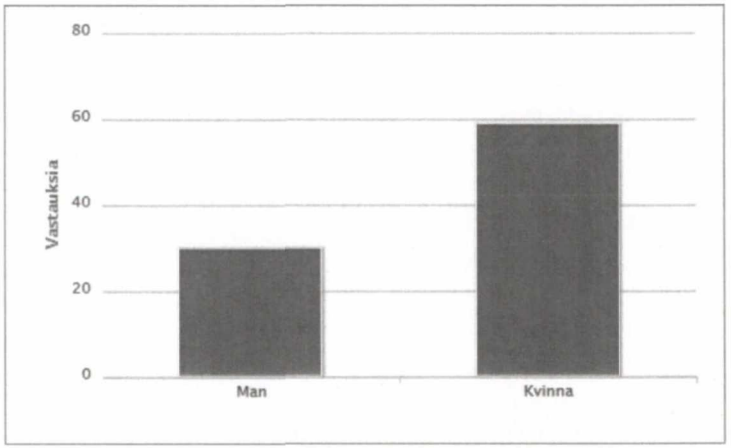

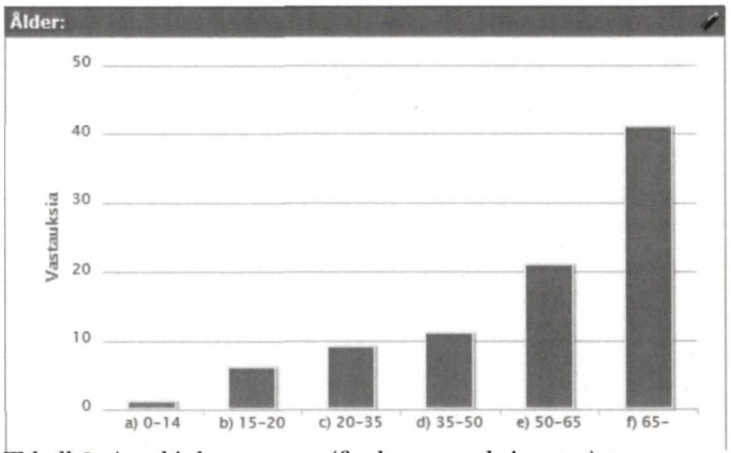

Tabell 2: Antal inkomna svar (finska: vastauksia=svar).

Enkäten hade 9 punkter indelade i fyra huvudgrupper:

1. Om psalmsång allmänt
2. Var kommer du i kontakt med psalmsång?
3. Om nya psalmer
4. Om mig

Respondenten kunde svara på:

- Är det viktigt att man sjunger i kyrkan?
- Sjunger du med i allsången?

- En 8-delad fråga om hur viktiga olika aspekter på psalmerna är för den tillfrågade (skala 1-5)
- Var kommer du i kontakt med psalmsång?
- Behövs nya psalmer?
- Hurudan är en bra ny psalm?
- Hurudana psalmer borde det finnas mer av?
- Är du man eller kvinna?
- Ålder enligt kategorier

Eftersom min artikel baserar sig på samma enkätundersökning hela tiden, skriver jag inte ut hänvisningar i noter[2].

ALLMÄNNA FRÅGOR OM PSALMSÅNG

Den första enskilda frågan handlar om relevans angående gemensam sång i kyrkan. Är det viktigt att man sjunger tillsammans i kyrkan? Frågan är öppen såtillvida att den inte säger något om gudstjänst eller hurudana sånger som avses, bara om gemensam sång är viktig för respondenten. På denna fråga svarade 98 % av de tillfrågade jakande. Man kan alltså konstatera att en mycket stor majoritet av alla tillfrågade anser den gemensamma sången viktig.

Den andra frågan handlade om den egna aktiviteten: Sjunger du med i allsången i kyrkan? På den frågan svarade 88 % jakande och 12 % nekande. Nästan 10 % av de tillfrågade tycker alltså att psalmsången är viktig, men de deltar inte själva i den. Eftersom det inte fanns en särskild rad med fritextfråga "varför", så har jag inte kunnat gå in mer på orsakerna. Min egen erfarenhet som kyrkomusiker säger mig dock att procenttalet säkert är större i en del församlingar. Orsakerna har diskuterats bland kyrkomusiker, men det kunde vara intressant att se närmare på fenomenet ur församlingsperspektiv i en annan studie.

Eftersom jag gärna ville komma in på olika faktorer som tillsammans avgör om en sångare upplever en psalm "bra" eller "dålig", frågade jag åtta korta frågor som kunde graderas från 1–5, så att 1= inte betydelsefullt för mig, 2= betyder något för mig, 3= är ganska viktigt för mig, 4= är viktigt för mig och 5= är mycket viktigt för mig. 0= kan inte säga. Av de inkomna svaren har jag plockat några resultat.

Det överlägset viktigaste tyckte de svarande var "att orden berör". Hela 76 % tyckte att detta var viktigt eller mycket viktigt. Man relaterar alltså psalmen mycket starkt till dess textmässiga innehåll[3].

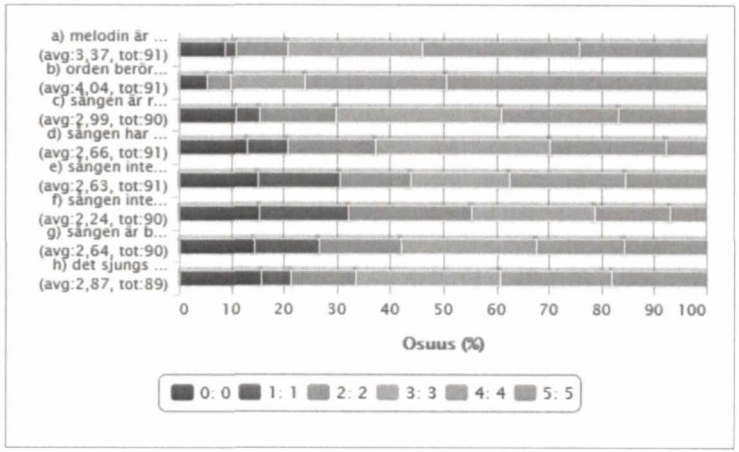

Tabell 3: Inkomna svar på åtta frågor kring faktorer som gör psalmer "bra" eller "dåliga". Andel i procent. Frågorna är följande: Hur viktigt är det a) att melodin är lätt att lära sig? b) att orden berör mig, c) att sången är rytmiskt medryckande, d) att sången har en lätt rytm, e) att sången inte går för högt, f) att sången inte går för lågt, g) att sången är bekant, h) att det sjungs nya sånger.

Flera frågor handlade om melodin. "Hur viktigt är det att melodin är lätt att lära sig?" Ca 55 % av de svarande tyckte att det var viktigt eller mycket viktigt att melodin är lätt att lära sig. Däremot tyckte endast 38 % av de tillfrågade att det är viktigt eller mycket viktigt att sången har en medryckande rytm. Senare i enkäten frågades hurudan en bra ny psalm är, och svaren pekade åt samma håll, majoriteten av de tillfrågade sökte mer "stillhet" eller "vacker melodi" än "medryckande". Av de tillfrågade ansåg 30 %

det viktigt eller mycket viktigt att rytmen är lätt. Det visar att de tillfrågade är beredda att anstränga sig något för att lära sig något musikaliskt nytt. Allt måste inte öppna sig genast.

Psalmers/andliga sångers rytmiska dräkt är något som kyrkomusiker får höra en hel del om. Ofta är det fråga om församlingsbors ovana eller fördomar inför en notbild. Man förväntar sig att en psalms nedtecknade notbild kan säga något om dess svårighetsgrad eller om hur intressant den är. En äldre församlingsmedlem ryggar lätt tillbaka då han eller hon ser en notbild med synkoperade rytmer, och klassificerar den per automatik som "svår", medan en yngre medlem ser en psalm med jämna fjärdedelar och klassificerar den som "tråkig". Om en notbild är skriven med tillfälliga förtecken, kategoriserar de flesta den som "svår". Min erfarenhet säger mig att det mesta som går in genom öronen är lätt. Om församlings-medlemmen får höra hur sången låter, så kan han eller hon sjunga med i tredje versen oavsett notbild. Att arbeta med lyssnandet och upprepandet är viktigt med en församling i alla åldrar. Att göra sångerna läsbara för alla åldrar och alla instrumentalister är viktigt. Det bästa vore om en ackompanjemangsbilaga både i fyrstämmig sats och med ackordbeteckningar fanns parallellt, och att dessa gick att använda samtidigt, vilket förutsätter att tonarterna är de samma.

Två frågor handlade om tonhöjd. De finländska psalmböckerna torde ha Nordens lägsta tonarter redan nu (1986-års psalmböcker). "Hur viktigt är det att sången inte går för högt/lågt?" Av de tillfrågade tyckte 37 % att det är viktigt eller mycket viktigt att sångens sättning inte är för hög medan 21 % menade att den inte får vara för låg. Man kan således se att det finns åsikter åt båda hållen. Även om en större procent fortfarande tycker att det är viktigt att psalmerna inte är för höga, finns det en grupp tillfrågade som är av motsatt åsikt. Att hitta de optimala tonarterna för psalmsången är en ständig utmaning för kyrkomusikerna. Lovsång i låg tonart lyfter inte, men väljer man en för hög, så tycker församlingen att det blir svårt att sjunga. Till detta kommer också den östnordiska traditionen att sitta ner under sången. Om man som i t.ex. Danmark oftare står upp under psalmsången, blir det genast lättare att sjunga, även de något högre tonerna. Om man ser på ålderskategorierna upp till 20 år var det ca 30 % som ansåg det viktigt att sången inte är för hög. Ingen ansåg det mycket viktigt. De svar som här kommit in tyder på att de unga inte anser psalmernas tonarter vara för höga. Alltför stor vikt kan man dock inte lägga på detta resultat, eftersom antalet svar är ringa.
Bland de allmänna frågorna fanns också två som handlade om igenkännandet och om nya sånger. På frågan hur viktigt är det att sången är bekant från tidigare svarade 32 % att det är viktigt eller mycket viktigt att sången är bekant från tidigare medan 38 % bedömde det som viktigt eller mycket viktigt att man sjunger nya sånger. Båda procenttalen är någorlunda låga. Det skulle tyda på att de tillfrågade dels är beredda på att lära sig nytt, men dels också att de är ganska nöjda med den psalmbok de nu har.

Sammanfattningsvis kan konstateras att de tillfrågade anser gemensam sång i kyrkan vara viktig. Orden bör beröra och melodin bör vara vacker och ganska lätt att lära sig. Den behöver dock inte öppna sig helt genast, man är beredd att arbeta lite på inlärningen. Ungefär en tredjedel av de svarande menade att det är viktigt eller mycket viktigt att sången är bekant från tidigare, något fler svarade att det är viktigt eller mycket viktigt att det sjungs nya sånger. Eftersom den här frågan handlade om psalmsång i allmänhet, kan man konstatera att respondenterna med "nytt" här också menar sådana psalmer som redan finns i psalmboken, men som kanske inte brukas så flitigt.

OM NYA PSALMER

På frågan om nya psalmer behövs svarade 69 % jakande och 8 % nekande. Av dem som svarat på enkäten på bokmässan, var det ungefär 15 % som inte tyckte att nya psalmer behövs. En del av dem menade att nya *sånger* behövs, inte psalmer. Svaret tyder på att dessa personer med psalmer menar andliga sånger av en viss stil, att deras definition av ordet "psalm" är en annan än vad här avses. Det fanns också personer som svarade "kanske". Av dem

som svarade vid tisdagsgruppens möte var de flesta av den åsikten att nya psalmer behövs, men det var i denna grupp man kunde finna dem som tänkte för andra, dvs. de som menade att för mig behövs inget nytt, men för andra är det viktigt och för dem bör det finnas ett utbud av nya psalmer. Förhållandevis många äldre (65 år uppåt) tyckte att nya psalmer behövs för ungdomarna, men inte för dem själva. De som svarade på enkäten efter gudstjänsten menade alla att nya psalmer behövs.

Det är vanskligt att ha åsikter för någon annan. I psalmbokstilläggsarbetet har arbetsgrupperna kunnat konstatera att det inte går att förutse vem som kommer att beröras av vilken psalm. Människans livssituation och andliga behov varierar under olika perioder av hennes liv. En sång som vid första genomsjungning inte betyder så mycket kan i ett senare skede bli mycket talande. Eller så kan en sång som från början var tänkt för barn bli viktig för föräldragenerationen eller farföräldragenerationen.

Då de tillfrågade svarade på frågor om nya psalmer, kan man också reflektera över vad de menar med "gamla psalmer". Äldre personer refererar ibland till "den nya psalmboken". Det är psalmboken från år 1986, som för dem är ny ännu snart 30 år efter att den togs i bruk. Då får man kommentarer som "Jo säkert, men man kunde sjunga de gamla lite oftare också". Jag läser svaret som att man gärna hade sjungit ur 1943-års psalmbok med de text- och melodiformer som användes då. Det kunde också betyda, att man önskade sjunga sådana psalmer som övertogs från 1943-års psalmbok till 1986-års, och inte sådana som lades till i det skedet. Ett svar som fick mig att stanna upp var "Jag tycker om de gamla psalmerna som Måne och sol". Först förstod jag inte sammanhanget – sedan tittade jag på den svarandes ålder. Det var en 15-årig flicka. Vad som upplevs som nytt och gammalt är beroende av den svarandes egen kontext. Det verkar dock som om de svarande med "gamla psalmer" mer menar psalmer i en (tidigare) i bruk varande psalmbok än psalmer från t.ex. 1600-talet. På svaren verkar det inte som om de svarande skulle uppfatta psalmbokens tidsmässiga djup, att psalmboken innehåller t.ex. texter ända från 300-talet till modern tid. Man uppfattar snarare dem som att de ligger på samma tidslinje: de finns i den psalmbok som används nu, eller de fanns i den psalmbok som användes då. På frågan "Hurudan är en bra ny psalm?" kom det in 62 svar och på frågan "Hurudana psalmer borde det finnas mer av?" 52 svar. Ofta framhålls att psalmerna ska vara glada, ljusa, inte för dystra. De ska ha en tilltalande text med "ord som hör till vår tid". Texten ska vara hållbar och relevant. Man önskar också lugna psalmer så att "man kommer i kontakt med Gud". Orden ska kännas aktuella, beröra många. Mer önskar man av barnpsalmer, sånger från Taizé och lovsång. Med lovsång kan man avse lovsångsgenre eller alla sånger med lovsångskaraktär. Vilken användning av ordet respondenterna menat framgår inte.

En fråga som aktualiserades är den om det individuella jaget och det kollektiva jaget i en gemensam psalmsång. Följande svar om hurudana psalmer det borde finnas mer av kom in: "Psalmer som berör vardag t.ex. när ett djur har dött, när en kärlekshistoria är slut, vid skilsmässa, födelsedag, jubileum". Om en tematik berör och behövs på det personliga planet, kan man då sjunga om den gemensamt? Känns det bra att i grupp sjunga om "när en kärlekshistoria tar slut"? Det är en del av livet – och för kyrkan borde det inte finnas något man inte kan tala om – men fungerar detta som tema för gemensam församlingssång? Under arbetet med psalmbokstilläggen har problematiken dryftats, och slutsatsen har blivit att man angående svåra personliga och även gemensamma ting inte bör undvika dem, men kanske "vända på kakan" och i grupp be om beskydd för eller stöd i lidande och svårigheter. Arbetsgrupperna har tänkt att de sjungande kanske i sin svåra eller tunga situation inte behöver sjunga om det svåra, utan kanske hellre om tröst och hopp. Det samma gäller sorg. Det kanske inte behövs en skild avdelning för "begravning" utan kanske hellre fler psalmer om kärlek, vänskap, trygghet, tröst och hopp?

Många svar om hurudan en bra psalm är handlar om budskap (och melodi) som håller. "Genuint kristet budskap",

”Hållbar till både text och melodi”, ”Slits inte ut (=inte för trendig), djup inte för simpel, budskapet grundar sig i bibeln inte i allmänmoral”. Man önskar detta i kombination med en lättinlärd melodi: ”En bra kombination av lättsjungen melodi med tänkbart, hållbart innehåll”, ”Visaktig, orden skall beröra, gärna influenser från den världsvida kyrkan” och ”Lättsjungen, texter som berör och handlar om idag”.

Vad angår språket önskar man att nya psalmer talar med dagens ord: ”Jordnära, äkta, på dagens språk”, ”Modern, använder ord som hör till vår tid”, ”tilltalande modernt språk”. En svarande hade reagerat på ordkonsten i psalmerna genom att svara ”ord med rim eller av poet”.

Frågan ”Hurudana psalmer borde det finnas mer av?” fick, som även ovanstående fråga, besvaras i fritextfråga med egna ord. Svaren kan indelas i några kategorier. Den första är psalmer för någon speciell målgrupp eller speciellt ändamål. De svarande ansåg att det t.ex. behövs mer barnpsalmer, doppsalmer, skolpsalmer, nattvardspsalmer, psalmer för ungdomar, psalmer för kyrkliga handlingar med bekanta melodier eller vigselpsalmer för äldre. Den andra kategorin visar på stilistiska önskemål: sånger från Taizé, psalmer med lovsångskaraktär, ”vackra och medryckande psalmer”, gregorianik och gospel. Den tredje gruppen handlar om språkligt/textmässigt innehåll: ”Poetiska texter utan klichéer”, ”vardagskristna liv”, ”fina ord”, och ”sådana som inte bara är för den inre kretsen utan inkluderar alla om har en (Guds-)längtan” eller ”gemenskapsbetonade, inklusiva, på de små människornas sida”. Den sista gruppen berör melodierna: ”Lätta melodier att sjunga med”, ”vackra melodier”, ”melodier som lämpar sig för fritt ackompanjemang”.

Det är glädjande att upptäcka att de svarande verkligen hade åsikter om vad det borde finnas mer av, och att dessa åsikter ganska långt stämde överens med både det uppdrag som kyrkomötet gav arbetsgrupperna som arbetat med psalmbokstilläggen och de åsikter som arbetsgrupperna samlade in genom diskussion i andra fora. Uppdraget var att *kyrkans tro* och *människans upplevelse* skall stå i fokus i de nya psalmerna, därtill kom kravet att det stilistiska utbudet bör öka. Redan i det uppdrag som kyrkomötet gav fanns också tanken på att nå människor som inte redan känner att de har del i traditionen[4].

VAR KOMMER DU I KONTAKT MED PSALMSÅNG?

Den sista helheten i enkäten handlar om var man kommer i kontakt med psalmer. Det är viktigt att veta med tanke på inlärningen av de nya psalmerna. Frågan hade tio alternativ som man kunde kryssa för enligt sin egen situation. Det sista alternativet var fritextsvar. På frågorna om var man kommer i kontakt med psalmer svarade de tillfrågade följande (alla inkomna svar): a) vid gudstjänster 97 %, b) vid kyrkliga handlingar 89 %, c) vid övriga församlingsevenemang 79 %, d) i konfirmandundervisningen 40 %, e) i skolan 13 %, f) via TV 44 %, g) via radio 55 %, h) via inspelningar 24 %, i) via internet 9 % och j) övrigt 7 %. Som ”övrigt” angav de som svarat den lokala kören, bland frimurarna, i mobilen eller ”sjunger hemma”. Frågan handlade inte om hur ofta man går i kyrkan eller ser på TV-gudstjänster, utan genom vilka kanaler man kommer i kontakt med psalmer och psalmsång. Med tanke på olika åldersgruppers skiftande medievanor i övrigt kunde det vara av intresse att se om man kan finna olikheter i svaren. I åldersgrupperna upp till 20 år svarade bokmässans besökare att de kom i kontakt med psalmer i gudstjänster (100 %), vid dop, vigsel och begravning (83 %) samt vid övriga församlingsevenemang (50 %). I skriftskolan (konfirmandundervisningen) hade 80 % kommit i kontakt med psalmer. Vad som inte framgick ur svaren var om de svarande var konfirmerade. På frågan om de kommit i kontakt med psalmer i skolan svarade endast ca 30 % jakande. I övrigt var procenttalen inte höga: via TV ca 15 %, via radio 30 %, via inspelningar 15 %, via internet 15 %. Man kan konstatera att dessa barn och ungdomar kom i kontakt med psalmer i första hand i kyrkan eller genom evenemang som kyrkan ordnade. Genom media som TV, radio, inspelningar eller internet var det ytterst få som kom i kontakt med psalmer.

Ser man på följande åldersgrupp, 20–35-åringar, gäller ungefär samma procenttal för de första tre alternativen, de som handlar om evenemang i kyrka och församling. Via TV svarade 33 % att de kommer i kontakt med psalmer, via radio 55 % vilket i förhållande till de yngre är en klar ökning, via inspelningar ca 10 %, via internet ca 20 % samt en tillfrågad som på "övrigt" svarade "i mobilen". Man kan konstatera att det i denna grupp fortfarande är i kyrkan man mest kommer i kontakt med psalmerna. "I skolan" gällde inte denna åldersgrupp, så man hade inte kryssat för där. 20–35-åringarna lyssnar något mer på radio än de yngre, men i övrigt är det inte fråga om stora förändringar i vanorna.

Bland 35–50-åringarna svarade 100 % att de kom i kontakt med psalmer via gudstjänster, förrättningar och övriga församlingsevenemang. Man kan således dra den slutsatsen att de tillfrågade i denna åldersgrupp på bokmässan var rätt aktiva i sina församlingar. Av dessa svarade 28 % att de kom i kontakt med psalmer via TV, ca 30 % via radio, 42 % via inspelningar, 0 % via internet och en svarade på övrigt: "sjunger hemma". I de yngre ålderskategorierna hade 15–20 % svarat att de kommer i kontakt med psalmer via internet. I åldersgruppen 35–50 år sökte man inte psalmer på nätet överhuvudtaget. Däremot lyssnade man på inspelningar, vilket inte var vanligt bland de yngre.

De som hör till kategorin 50–65-åringar svarade 100 % ja på alternativen "i gudstjänster" och "vid dop, vigsel, begravning". 90 % svarade jakande på övriga församlingsevenemang. Genom TV kom 36 % i kontakt med psalmer och via radio hela 90 %. Radio verkar i denna ålderskategori bland de tillfrågade på bokmässan vara den väg genom vilken de flesta kommer i kontakt med psalmer. Procenten är lika hög som "övriga församlingsevenemang". Via inspelningar var procenttalet 0, via internet 9 %.

I den äldsta åldersgruppen hade 100 % angivit att de kommer i kontakt med psalmer i gudstjänster. Ca 90 % hade kommit i kontakt med psalmer via dop, vigsel eller begravning och ca 80 % vid övriga församlingsevenemang. Via TV kom 54 % i kontakt med psalmer och via radio kom 72 % i kontakt med psalmer. Av de tillfrågade kom 36 % i kontakt med psalmer via inspelningar. Av de tillfrågade i denna åldersgrupp svarade 18 % att de kom i kontakt med psalmer via internet, samtliga som svarade jakande här var män.

Det kan konstateras att oavsett ålder så kom de flesta respondenterna i kontakt med psalmer genom kyrka och församlingsliv. Via skola och konfirmandundervisning svarade endast de åldersgrupper som frågeställningen var aktuell för, och man kan konstatera att trots att det i Finland är möjligt att i skolan använda psalmer i undervisningen, var det inte många av de tillfrågade som hade reagerat på dem i detta sammanhang. Vad som inte framgick var om de tillfrågade uppfattade t.ex. skolgudstjänster som hörande till kyrkan eller till skolan.

Tittar man på alternativen angående media, så kan man följa vissa kurvor. Procentenheterna genom åldersgrupperna för kontakt med psalmer via TV är 15–33–28–36–54 (%). Barn och unga kommer endast i ringa mån i kontakt med psalmer via TV. I vuxen ålder är det ungefär en tredjedel som uppgivit att de kommer i kontakt med psalmer via TV, medan ca hälften av dem som är i pensionsåldern nås via TV. Radion når ut med psalmer till en förhållandevis stor skara: 30–55–30–90–72 (%). Grovt taget kan man säga att barn och unga hör ganska lika mycket på radio som sina föräldrar (ungefär en tredjedel kommer i kontakt med psalmer via radio), medan deras mor- och farföräldrar nås förvånansvärt effektivt genom radio.

Via inspelningar kom ungefär 10–15 % av personerna under 35 år i kontakt med psalmer. Bland 35–50-åringarna var det över 40 % som uppgav att de kom i kontakt med psalmer via inspelningar. Ökningen mellan dessa ålderskategorier är förhållandevis stor. Av 50–65-åringarna uppgav ingen att de skulle lyssna på psalminspelningar, medan ungefär 35 % av pensionärerna uppgav att de på detta sätt kommer i kontakt med psalmer. Vad som orsakar skillnaden mellan 35–50-åringarnas svar och 50–65-åringarnas framgår inte av de insamlade svaren.

Det kanske finns en förutfattad mening att internet är de

ungas område. Svaren 15–20–0–9–18 (%) tyder på att åldersfördelningen är jämnare än man kanske skulle tro, men att internet inte ännu är en mer effektiv väg att sprida psalmer än andra mer traditionella.

Bland dem som hade svarat på enkäten i tisdagsgruppen var 50–65-åringarna mer benägna att komma i kontakt med psalmer via TV än samma åldersgrupp som svarat på bokmässan. Tisdagsgruppens TV-tittande och radiolyssnande var till och med ännu högre (alla tillfrågade hade svarat jakande på dessa frågor). Av dem som tillhörde den äldsta åldersgruppen på tisdagssamlingen svarade 47 % att de kom i kontakt med psalmer via TV (ganska nära procenttalet på bokmässan) och 42 % svarade att de kommer i kontakt med psalmer via radio (en klart mindre del än de som svarat på bokmässan). Via inspelningar kom 19 % i kontakt med psalmer medan endast 4 % uppgivit att de kom i kontakt med psalmer via internet.

Av gudstjänstbesökarna uppgav 13 % att de inte kommer i kontakt med psalmer vid övriga församlingsevenemang. Endast 16 % av dem som var under 50 år uppgav att de kom i kontakt med psalmer via TV. Av 50–65-åringarna uppgav 33 % att de kom i kontakt med psalmer via TV och av dem som var i pensionsåldern var det 54 %. Via radio kom 83 % av 50–65-åringarna i kontakt med psalmer medan 45 % av de som fyllt 65 uppgav samma sak. Det verkar således som om de som svarat på enkäten efter gudstjänsten på söndagen inte i lika hög grad skulle komma i kontakt psalmer på TV eller radio som de övriga tillfrågade, kanske för att de inte stannar hemma och lyssnar, utan beger sig till kyrkan. Ingen av 50–65-åringarna i denna grupp uppgav att de skulle komma i kontakt med psalmer via inspelningar eller via internet. Av dem i gruppen 65– uppgav 18 % att de kom i kontakt med psalmer via inspelningar, under 10 % att de kom i kontakt med psalmer via internet.

Frågorna i den här enkäten handlade om behovet av nya psalmer och hur de tillfrågade kommer i kontakt med psalmer. Man kan av svaren utläsa att det finns ett starkt behov av att sjunga tillsammans i kyrkan, och att man gärna gör detta både med tidigare bekanta psalmer och med nya. Det främsta sättet för folk att komma i kontakt med psalmer är fortfarande den levande musiken i församlingens arbete. Man kommer i kontakt med och lär sig psalmer vid gudstjänster och i samband med kyrkliga handlingar. Efter det verkar det som om radion skulle ha den största rollen i det psalmfostrande arbetet, åtminstone bland respondenterna i Helsingfors 2013. TV och inspelningar är viktiga för en del, men inte för majoriteten av de tillfrågade. Internet verkar inte ha en särdeles stor genomslagskraft för gemene församlingsmedlem i fråga om psalmer. Det är fullt möjligt att siffrorna om några år ser helt annorlunda ut. Hur skulle det bli om man t.ex. fick köpa psalmboken som app? Att det endast är de unga som använder internet, och att det den vägen är lättast att nå de unga kan man via svaren konstatera att inte stämmer.

Är det så att församlingsmedlemmar är lite gammaldags i sitt användande av internet, media och i sin inlärning? Jag tror inte att man ska läsa ut något sådant ur dessa svar utan att samtidigt hålla i minnet den första frågan i enkäten: Är det viktigt att man sjunger tillsammans i kyrkan? Av de tillfrågade svarade 98 % att det är viktigt. I psalmsång handlar det om interaktion och gemenskap. De situationer där man "gör tillsammans" eller känner dig delaktig i ett skeende ger psalmen dess kraft, inte de där man söker information och/eller själv intar platsen som åskådare. Upplevelsen är i centrum.

ANNA MARIA BÖCKERMAN är PhD, mus.lic och kyrkomusiker i Johannes församling i Helsingfors. I dessa sammanhang är hon sekreterare i Nordhymn.

Noter

1 Kyrkpressen 1.8.2013 Patrik Hagman i Debatt: Andaktsfasta.

2 De inkomna svaren finns på Kyrkostyrelsen, Södra Kajen 8, Helsingfors bland materialet till det svenska psalmboks-

tillägget (KJY).

3 En psalm definieras som en andlig sång som är godkänd av Evangelisk-lutherska kyrkan i Finlands kyrkomöte, och vars text, melodi och teologiska budskap utgör en helhet. Lasse Erkkilä & Ulla Tuovinen & Erkki Tuppurainen (toim.) Kirkkomusiikin käsikirja. Helsinki: Kirjapaja. 548.

4 Handboksutskottets betänkande 3/2010 om ombudsinitiativ 4/2010. Ärende 2010-00286, 9.11.2010.

BRORSON OG DET LUTHERSKE?

AF **JØRGEN KJÆRGAARD**
jkj@km.dk

Oprindelig holdt som foredrag på NordHymns Hymnologiske dag i Lund 18. marts 2014.

Introduktion

2014 er 250-året for Brorsons død. Hans Adolph Brorson (1694-1764) står ubestridt som pietismens væsentligste psalmist i Norden.

Jeg kunne også have sagt "salmedigter" – og med stor ret; for Brorsons sproglige musikalitet hæver ham op i salmedigternes super-liga; men jeg valgte den anden betegnelse, fordi Brorson jo også er en stor salme-oversætter, der formidlede en række af både den Hallensiske og den Herrnhutiske pietismes salmer til Danmark og Norge.

Repræsentation

Brorson er repræsenteret i alle nordiske salmebøger og i de sangbøger, som bruges af vækkelsesbevægelserne:

BRORSON-SALMER I DE NORDISKE SALMEBØGER OG VÆSENTLIGSTE KIRKELIGE SANGBØGER

DANMARK		
Den Danske Salmebog 2002	116	56 orig. – 60 overs.
Hjemlandstoner (Indre Mission)	76	48 orig. – 28 overs.
NORGE		
Norsk Salmebok 1986	56	34 orig. – 22 overs.
Norsk Salmebok 2013	26	18 orig. – 8 overs.
Sangboken – Syng for Herren (rev. utg.) 1983	54	35 orig. – 19 overs.
Sálbmagirji 1996 (1964)	11	
FÆRØERNE		
Sálmabók Føroya Kirkju 1989	27	19 orig. – 8 overs.
Heimamissións Sangbókin 1974	38	22 orig. – 16 overs.
GRØNLAND		
Tuqsiutit 1971	11	4 orig. – 7 overs.
Tussiutit 2008	16	5 orig. – 11 overs.
ISLAND		
Sálmabók íslensku kirkjunnar 1997	7 (9 nr.)	7 orig.
SVERIGE		
Den Svenska Psalmboken 1986	4	4 orig.
Psalmer och Sånger 2003	3	3 orig.

FINLAND

Virsikirja	4	4 orig.
Svensk Psalmbok för den ev.-lut. kyrkan i Finland	3	3 orig.

Problemstilling

Man skal ikke diskutere Brorson længe – eller søge længe i Brorson-litteraturen – før der direkte eller indirekte stilles spørgsmål til Brorsons konfessionalitet. Det skyldes frem for alt at den kirkehistorieskrivning, der er præget af den dialektiske teologi, har det svært, når den vil rubricere pietismen i forhold til de lutherske pejlemærker. Senest kommer dette til udtryk i Erik A. Nielsens bog: *H.A. Brorson – pietisme, meditation, erotik* (2013) – alene bogens titel illustrerer, at pietismen bringer den klassiske lutherdom ud på usikker grund (`meditation´ og `erotik´ optræder vist ikke i den lutherske orthodogmi´s ordbog…!) – og Nielsen forsøger sig med prædikater som "oplyst lutherdom" (s. 65), og betegner pietismen som "en moderne luthersk klosterbevægelse" (s. 48). Det er svært, at finde korte begreber, som er absolut dækkende – måske er det rigtigst at sige, at pietismen ikke anfægter troens lære, men ønsker at vække den til levet kristenliv.

Brorson var – eller blev tidligt – pietist. Han bekender det selv i det bispevita, som den såkaldte "Ribebog" (L.J. Koch: *Salmedigteren Brorson*. Kbh 1931, s. 18f.) har optegnet, og som Brorson uden tvivl selv har meddelt sin levnedsskildring til. Her fortæller han om årene 1715-21, hvor han afbrød sit teologiske studium i Kbh. og opholdt sig hos familien i Sønderjylland. Der *"…begyndte han at faa Meere Indsigt i den sande Christendoms Beskaffenhed, under adskillige Fristelser, i uophørlige Bønner og aandelige Betragtninger at smage Evangelii Sødhed og paa saadan Maade desto glædeligere at fortsætte sit Studium Theologicum…"*

Spørgsmålet om pietisten Brorsons lutherske selvforståelse kan være velbegrundet. Der var klare strømninger i pietismen – ikke mindst i den af Zinzendorf inspirerede herrnhutisme, som nedtonede de protestantiske standpunkter til fordel for en inter-konfessionel "Hjertets Religion", som skulle forene såvel lutheranere som reformerte og katolikker (og anglikanere).

Dette prægede herrnhutismens kristendomsformidling - både prædiken, bønner og ikke mindst sangen.

Det er ikke fuldt ud klarlagt i hvilket omfang Brorson er præget af henholdsvis Halle-pietismen og herrnhutismen. Han har oversat salmer fra begge traditioners sangbøger, og muligvis ikke haft samme behov for at skelne imellem disse to samtidige strømninger som eftertidens mere nøgterne betragtere.

Troens Rare Klenodie 1739

Gennem en række selvudgivne salmehæfter, trykt i Tønder i årene 1732-35 havde Brorson gjort et forarbejde på mindst 190 salmer til den store husandagts-sangbog med 257 salmer, som han udgav i København 1739 med titlen: Troens Rare Klenodie – (Troens sjældne og dyrebare smykke). Bogen rummer 82 originaldigte – og 175 oversættelser, altovervejende fra tyske pietistiske salmebøger.

Hofpræsten hos Kong Fr. 4 (og siden Chr. 6), Erik Pontoppidan, må have lånt manuskriptet, for 92 af Klenodie-sangene blev optaget i den nye, officielle salmebog, som Pontoppidan redigerede og udgav året efter 1740 – med titlen: *Den Nye Psalmebog*.

Samme Erik Pontoppidan havde 3 år forinden, i 1737, udgivet en "forklaring" dvs. lærebog til Luthers Lille Katekismus – med titlen *Sandhed til Gudfrygtighed*. Bogen er ikke noget originalt arbejde, men i virkeligheden blot en dansk bearbejdelse af Philipp Jacob Speners *Einfältige Erklärung der christliche Lehre* 1687, der endda forelå i en dansk udgave 1728: *Den christelige Lærdoms enfoldige Udlæggelse* – som altså Pontoppidan har benyttet.[1] Bogen blev indført ved Kgl. resolution 1738 – og kom hurtigt i brug i Jylland og Norge.

- Og det viser sig, at bortset fra det første afsnit med salmer til kirkeåret, følger Brorsons Klenodie ret nøjagtigt den indholdsmæssige disposition i Pontoppidans katekismeforklaring. - Som afd. prof. i kirkehistorie, Anders Pontoppidan Thyssen, Aarhus, udtrykker det: "Brorsons salmer kan derfor ses som et poetisk sidestykke til katekismen."[2]

"Sidestykke" skriver Thyssen. Hvordan skal det nærmere forstås? Vi kunne jo f.eks. se på dispositionen af de to bøger, som i hvert fald som udgangspunkt har samme målgruppe:
- Katekismeforklaringen er en indøvelse i den kristne børnelærdom – efter luthersk grundskema, men med pietistiske virkemidler – og består af 759 spørgsmål med tilhørende svar, som i vid udstrækning var tænkt til at læres udenad! F. eks. lyder bogens indledende spørgsmål:

"Kiere Barn, vil du ikke gierne være lykkelig paa Jorden, og salig i Himmelen?"

- og det tilhørende svar lyder: *"Jo, kunde jeg ikkun blive det."*
Pontoppidans Forklaring var tiltænkt præstens katekisation af menigheden efter prædikenen, således som det var forordnet i Kirke-Ritualet 1685 – og i skolerne, som en kristendomskundskab med særlig tanke på ungdommen.
- Og så husandagtssangbogen som et supplerende pædagogisk virkemiddel, der poetisk-musikalsk kunne synge den rette, levende kristendom ind i menigmand ved hjemmets andagt hver dag imellem søndagene.

Dispositionen af Pontoppidans forklaring og Troens Rare Klenodie

L.J. Koch fandt Klenodiets disposition afhængig af J.H. Schraders *Vollständiges Gesangbuch* trykt i Tønder 1731[3]. Dette kan muligvis være tilfældet for Brorsons salmehefter 1732-37, trykt sammesteds; men selve Klenodiet afviger på væsentlige punkter fra Schraders Tøndersalmebog, så det er ikke urimeligt at overveje et andet princip, mere pædagogisk anlagt end en kirkesalmebogs. Troen – det lutherske nøglebegreb – er omdrejningspunktet. Såvel i Pontoppidans katekismeforklaring som i Brorsons Klenodie. Alt i sangbogen er indordnet under Troens synvinkel med de lutherske kernepunkter: *Lov – Evangelium – Sakramente* som grundpiller. Men der er mere detaljerede, lutherske ordningsprincipper.

Det drejer sig om forholdet mellem Boden og Troen – *contritio et fides*. (contritio = sørge over/angre sin synd). Her havde Luther gjort gældende, at troen og boden gensidigt betinger hinanden. Troen bevirker syndserkendelsen og angeren – som fører frem til troen på nåden og syndsforladelsen. Det er denne proces, den sene lutherske orthodogmi udarbejder til en proces eller ligefrem et skemalagt program – betegnet ved en række begreber, delvis hentet hos Augustin[4]:

vocatio	≈	Guds kald
illuminatio	≈	Oplysning (af menneskets syndighed og Guds vilje til frelse)
regeneratio	≈	Genfødelse
conversio	≈	Omvendelse
justificatio	≈	Retfærdiggørelse
nova obedientia	≈	den nye lydighed (overfor Guds bud) - CA art. 6
unio mystica	≈	den hemmelige forening (med Kristus i troen)

- Akkurat dette lutherske skema er også indarbejdet i både Katekismeforklaringens og i Klenodie-sangbogens disposition:
S a n d h e d / t i l / G u d f r y g t i g h e d ,/ Udi/ En eenfoldig og efter Muelighed kort,/ dog tilstrekkelig/ Forklaring/ over/ Sal. Doct. Mort. Luthers/ Liden Chatechismo,/ Indeholdende alt det, som den, der vil blive/ salig, har behov, at vide og giøre/ Paa/ Kongel. allernaadigst Befalning/ Til almindelig Brug/Imprimatur/ C.L. LETH./Selges her u-indbunden for 14. sk. Danske./ KJØBEN-

HAVN,/ Udi det Kongelige Waysenhuses Bogtrykkerie/ og paa dets Forlag,/ Trykt af Gottmann Friedrich Kisel,/ 1738. (Erik Pontoppidans forord)

Immanuel!
Erindring til Skole-Mestrene
Indgang

Den første Part. Om Loven.
Om Lovens første Tavle.
Det første Bud
Det andet Bud
Det tredje Bud

Om Lovens anden Tavle.
Det fierde Bud
Det femte Bud
Det siette Bud
Det syvende Bud
Det ottende Bud
Det niende og tiende Bud

Den anden Part. Om Troen.
Den første Artikel. Om Skabelsen
Den anden Artikel. Om Igienløsningen
Den tredje Artikel. Om Helliggiørelsen

Den tredje Part. Om Bønnen. Herrens Bøn
Den første Bøn
Den anden Bøn
Den tredje bøn
Den fierde Bøn
Den femte bøn
Den siette bøn
Den syvende Bøn

Den fjerde Part. Om den hellige Daabs Sacramente.

Den femte Part. Om Alterens Sacramente.

Kort Begreb af Den saliggiørende Sandhed forestillet i sin naturlige Sammen-/
hæng, til desto større tydelighed for de Unge og Eenfoldige.

En sand troende Christens Morgen-Bøn
Aften-Bøn

T r o e n s/ R a r e K l e n o d i e,/ i nogle/ Aandelige Sange/ forestillet/ af Hans Adolph Brorson,/ Forhen Sogne-Præst i Randerup under Troy-/borg i Løeherred under Riber Stift, siden den/ tredie Præst i Tønder, men nu Stifts-Provst og/ Sogne-Præst til Vor Frue Kirke/ i Ribe./ Selges u-indbunden for 2 mark 2skl. Dansk./ KJØBENHAVN,/ Bekostet af Frantz Christian Mumme, Bog-/handleren paa Børsen, og findes hos hannem samme-/steds til kiøbs. 1739.

Troens rare Klenodie bestaaer af 7 Dele.

Den I Deel. T r o e n s F r y d e f e s t. Indeholdende
1 Advents-Psalmer
2 Jule-Psalmer
3 Nytaars-Psalmer
4 Psalmer paa hellig tre Kongers Dag
5 Psalmer paa Mariæ Renselses Dag
6 Passions-Psalmer
7 Paa Mariæ Bebudelses Dag
8 Paaske-Psalmer
9 Himmelfarts-Psalmer
10 Pintse-Psalmer
11 Paa Johannes den Døberes Dag
12 Mariæ Besøgelses Dag
13 St. Mikkelsdag

14 Alle Helgensdag

Den II Deel kaldes Troens Grund, Bestaaende af to Parter.

Den første Part handler om

1 Om Guds Væsen og Egenskaber
2 Om Guds evige Naadeval og Forskydelse
3 Om Skabelsen
4 Om Guds Forsyn
5 Om Guds Billede og Menneskets Elendighed
6 Om Guds Venlighed og Kierlighed
7 JEsu Navne, Embeder og Stænder
8 Guds Kald
9 Oplysningen

Den anden Part af Troens Grund handler om

1 Salighedens Orden
2 Igienfødelsen
3 Omvendelsen
4 Troens Egenskab
5 Retfærdiggiørelsen

Den III Deel lærer Troens Midler.

1 Guds Ord, Loven og evangelium
2 Bønnen
3 Daaben
4 Alterens Sacramente

Den IV Deel viser Troens Frugt.

1 En daglig Prøve
2 Hellig Frygt for Gud
3 Tillid paa Gud
4 Begierlighed og Længsel efter Gud
5 Kierlighed til Gud
6 Den sande Viisdom
7 Christi Efterfølgelse og Verdens Fornegtelse
8 Glæde i Gud
9 Taalmodighed
10 Hiertets Opofrelse til Gud
11 Hiertets Overladenhed i Guds Villie
12 Sielens Roe og Hvile i Gud
13 Den almindelige og broderlige Kierlighed
14 Kydskhed

Den V Deel. Troens Kamp og Seier Beskriver

1 Korsets Hemmelighed i Almindelighed
2 Aandelig Strid
3 Høie aandelige Anfegtninger
4 Om den aandelige Aarvaagenhed
5 Bestandighed og Fremvext i Troen

Den VI Deel. Troens Herlighed Forestiller

1 De Troendes høie Adelskab
2 Den aandelige Forening med JEsu
3 De Troendes forborgene Liv

Den VII Deel. Troens Ende Afmaler

1 Dette Livs Forfængelighed
2 Døden og Opstandelsen
3 Den yderste Dom og Verdens Ende
4 Saligheden og det evige Liv
5 Den evige Fordømmelse

Allersidst tillegges En Morgen- og Aften-Psalme

2 Salme-eksempler

Kommer det lutherske så også til udtryk i Brorsons salmer? En større undersøgelse falder udenfor rammerne her; så jeg vil nøjes med et par stikprøver. Som første eksempel kunne vi passende tage Brorsons første trykte salme:

Nogle Jule-Psalmer ... Tundern 1732
Saa lader os dog gaae over til Bethlehem, Luc. 2. v. 15.
Mel. Hiertelig mig nu længes.

Bort! verdens jule-glæde — *VOCATIO*
Af hvert et huus og sind,
Hver følge nu og træde
Til barnet JEsum ind,
Bort syndig legestue!
Vi vil i stalden gaae,
I Bethlehem at skue
Vor JEsu hvile-vraa.

2. Bort syndens natte-veye,
Som man tilforne gik!
Hver hielpe at udfeye
Den gamle jule-skik,
At dantse og at stime
I verdens syndig iid,
Hvor kunde det sig rime
Med JEsu fødsels tiid.

3. Hvor kunde nogen mene, — *ILLUMINATIO*
Som har naturlig sands,
At vi vor GUd kand tiene
Med syndig drik og dants;
Til JEsu lof og priis,
Skal jule-festen være
Saa lad ham faae sin ære
Paa lovlig christen-viis.

4. Det er: *andægtig være* — *REGENERATIO*
I daglig bøn og bod,
Ham frydelig at ære
Af gandske hierte-rod,
Hans ord at overveye,
At spæge kiødets lyst,
Hans svage lemmer pleye
Med villig hielp og trøst.

5. *Hver andre at formane* — *IUSTIFICATIO*
Til fyrighed og fliid
Paa livets trange bane
I naadens korte tiid,
For alting vel betænke,
At GUd i evighed
Sin Søn har vildet skenke
Til os paa jorden ned.

6. Hvo det vil trolig giøre, — *CONVERSIO*
Faaer neppe tiid engang
Om jule-leeg at høre
For idel bøn og sang,
Hand setter plat til side
Al verdens lyst og pragt,
Og kun af ham vil vide,
Som blev i stalden lagt.

7. Saa lad dig derfor raade,
Min elskte menighed!
At skiønne paa den naade,
Som GUd os har beteed,
Hverandre at formane
Til hiertens bøn og bod,
At denne slemme vane
Kand rykkes op med rod.

8. *Vel an, vi os vil samle* NOVA OBEDI-
I JEsu Christi navn, ENTIA
De unge med de gamle
Skal løbe ham i favn;
Hand er vor jule-gave,
Vor glæde, lyst og liv,
I ham vi og vil have
Vor jule-tiidsfordriv.

9. *O JEsu! dig at finde* *UNIO MYSTICA*
Er vores fulde agt;
Ach! giv os ret i sinde,
At gaae med samled magt
Din krybbe at beringe
Med hiertens tak og troe,
At psalmerne kand klinge
I hver mands huus og boe!

- Her er det lutherske skema altså fulgt i selve salmens komposition. Og da det drejer sig om et selvstændigt digt, kan denne opbygning af salmen næppe være tilfældig.

Hvordan forholder det sig så, når Brorson oversætter tyske, pietistiske salmer? Vi må nøjes med 2 eksempler:

Johann A. Rothes: *Ich habe nun den Grund gefunden* fra den herrnhutiske `Berthelsdorfer Gesangbuch´ 1726-27:

Johann A. Rothe, Berthelsdorfer Gsb. 1726-27 Mel. O daß ich tausend (Johann B. König, 1738)	H.A.B. Brorson: Nogle Psalmer om Troens Grund. 2. Deel. Tønder 1735 Kl. 120 - Mel. Hvo kun vor GUd vil lade raade.
1. Ich habe nun den Grund gefunden, Der meinen Anker ewig hält. Wo anders als in Jesu Wunden? Da lag er vor der Zeit der Welt, Der Grund, der unbeweglich steht, Wenn Erd' und Himmel untergeht.	1. Nu har jeg fundet det jeg grunder Mit salighedens anker paa, Den grund er JEsu død og vunder, Hvor hun for verdens grundvold laae. Det er en grund, der evig staaer, Naar jord og himlen selv forgaaer.

2. Es ist das ewige Erbarmen,
Das alles Denken übersteigt;
Es sind die offnen Liebesarme
Des, der sich zu dem Sünder neigt,
Dem allemal das Herze bricht,
Wir kommen oder kommen nicht.

2. Det er GUds naades lye og varme,
Som overstiger al forstand,
Det er hans naades aabne arme,
Som alle hielpe vil og kand,
Hans længsel efter alle staaer,
Skiønt mangen aldrig til ham gaaer.

3. Wir sollen nicht verloren werden,
Gott will, uns soll geholfen sein;
Deswegen kam der Sohn auf Erden
Und nahm hernach den Himmel ein;
Deswegen klopft er für und für
So stark an unsre Herzenstür.

3. Vi skulde ey fordømte blive,
Derfor GUds Søn til verden kom,
Os saligheds forstand at give,
Og bære selv GUds vredes dom,
Og vækker os ved livets ord,
At sandse ret paa denne jord.

4. O Abgrund, welcher alle Sünden
Durch Christi Tod verschlungen hat!
Das heißt die Wunde recht verbinden,
Da findet kein Verdammen statt,
Weil Christi Blut bestänig schreit:
Barmherzigkeit!
Barmherzigkeit!

4. O afgrund! hvilken alle synder
Har slugt og dræbt ved JEsu død,
Og os kun alt til bedring skynder,
Saa skal vi finde naaden sød.
Her raaber JEsu blodig sveed:
Barmhiertighed,
barmhiertighed.

5. Darein will ich mich gläubig senken,
Dem will ich mich getrost vertraun
Und, wenn mich meine Sünden kränken,
Nur bald nach Gottes Herzen schaun;
Da findet sich zu aller Zeit
Unendliche Barmherzigkeit.

5. Deri jeg mig vil trolig senke,
Og drukne al min nød og vee,
Og naar mig mine synder krænke,
Kun altid til GUds hierte see,
Der seer jeg i en afgrund ned
Af idel GUds barmhiertighed.

6. Wird alles andre weggerißen,
Was Seel' und Leib erquicken kann,
Darf ich von keinem Troste wißen
Und scheine völlig ausgetan,
Ist die Errettung noch so weit:
Mir bleibet doch Barmherzigkeit.

6. Skal jeg paa alting skade lide,
Som liv og siel fornøye kand,
Skal jeg af ingen glæde vide
Udi mit korses jammer-stand,
Og her slet ingen redning veed,
Dog har jeg GUds barmhiertighed.

8. Muß ich an meinen besten Werken,
Darinnen ich gewandelt bin,
Viel Unvollkommenheit bemerken,
So fällt wohl alles Rühmen hin;
Doch ist auch dieser Trost bereit:
Ich hoffe auf Barmherzigkeit.

8. Er alt det beste, jeg udretter,
Kun fuld af ufuldkommenhed,
Og derfor dybere mig setter
I daglig bedrings aske ned,
Dog veed jeg: GUd er ikke vred,
Men øver kun barmhiertighed.

LUTHERSK BODSFROMHED

DISTANCE TIL JEG´ETS VILJESERKLÆRING

7. Beginnt das Irdische zu drücken,
Ja häuft sich Kummer und Verdruß,
Daß ich mich noch in vielen Stücken
Mit eitlen Dingen mühen muß,
Darüber sich mein Geist zerstreut,
So hoff' ich auf Barmherzigkeit.

7. Om det paa alle sider trykker,
Og ingen vil tilhaande gaae,
At derfor i saa mange stykker
Med jordens ting mig plage maae,
GUd har en dyb, en lang, en breed Og himmel-høy barmhiertighed.

DISTANCE TIL DET SYNGENDE JEG´S EGENVILJE

9. Es gehe mir nach dessen Willen,
Bei dem so viel Erbarmen ist;
Er wolle selbst mein Herze stillen,
Damit es das nur nicht vergißt;
So stehet es in Lieb' und Leid
In, durch und auf Barmherzigkeit.

9. Saa lad det gaae, som ham behager,
Der af forbarmelse er fuld,
Jeg veed, hand giver eller tager,
Saa er hand naadig, troe og huld,
Lad ham mig føre op og ned,
Hans vey er alt barmhiertighed.

10. Bei diesem
Grunde will ich
bleiben,
Solange mich die
Erde trägt;
Das will ich
denken, tun und
treiben,
Solange sich ein
Glied bewegt.
So sing' ich
einstens höchst
erfreut:
O Abgrund der
Barmherzigkeit!

10. Ved denne
grund jeg fast vil
blive,
Saa længe jeg paa
jorden gaaer,
Det vil jeg tænke,
tale, drive,
Saa længe mig en
aare slaaer,
Hist synger jeg i
engle-chor:
Barmhiertighed!
hvad est du stor.

DISTANCE TIL JEG´ETS AKTIVE AGEREN

Brorsons yndlingssalme – som han ofte istemte ved familiens hjemmeandagt (L.J. Koch: *Salmedigteren Brorson*. Kbh 1931, s. 138; 2. udg. 1932, s. 141).

J. A. Freylinghausen,Geistreiches Gsb. 1704
Mel. Seelenbrautigam

WEr ist wohl, wie du,
JEsu, süße ruh?
unter vielen auserkohren,
leben derer, die verlohren,
und ihr licht dazu,
JEsu, süße ruh!

2. Leben, das den tod,
mich aus aller noht
zu erlösen, hat geschmecket,
meine schulden zugedecket
und mich aus der noht
hat geführt zu GOtt?

3. Glanz der herrlichkeit,
du bist vor der zeit
zum erlöser uns geschencket
und in unser fleisch versencket
in der füll´ der zeit,
glantz der herrlichkeit.

4. Großer Sieges-Held,
tod, sünd´, höll´ und welt,
alle kraft des großen drachen
hast du woll´n zu schanden machen
durch das löse-geld
deines bluts, o Held.

5. Höchste Majestät,
König und Prophet,
deinen scepter will ich küssen,

H.A. Brorson, Troens Rare Klenodie 1739 nr. 98
(Jesu Navne, Embeder og Stænder)

Hvor er saadan een!
Deylig, skiøn, og reen,
Som vor JEsus, den udkaarne,
Lys og liv for mit forlaarne
Hiertes rad og been.
Hvor er saadan een?

2. Livet selv var død,
Hielpen selv i nød,
For vor brøde at betale,
Og GUds vredes ild at svale,
Hand sig selv frembød,
Livet selv var død.

3. Herlighedens GUd
Blev et sende-bud,
Der hand i vort kiød sig klædde,
Til at trøste og at redde
Os af nøden ud,
Herlighedens GUd.

4. Store seyers helt!
Du slogst op dit telt
Her blant os paa jorderige,
Synd og satan at bekrige,

Du gikst selv til feldt,
Store seyers helt!

5. Største Majestæt,
Konge og prophet,
Kys vil jeg dit scepter give,

ich will sitzen dir zu füßen,
wie Maria thät,
höchste Majestät.

6. Laß´ mich deinen ruhm
als dein eigentum
durch des Geistes licht erkennen,
stets in deiner liebe brennen
als dein eigentum,
allerschönster Ruhm.

7. Zeuch mich gantz in dich,
daß vor liebe ich
gantz zerrinne und zerschmeltze
und auf dich mein elend weltze,
das stets drücket mich,
zeuch mich gantz in dich.

8. *Deiner sanftmuht schild,*
deiner demuht bild
mir anlege, in mir präge,
daß kein Zorn noch stoltz sich rege,
vor dir sonst nichts gilt
als dein eigen bild.

9. Steure meinen sinn,

Og dit ord skal hos mig blive,
Det skal blive seet,
Største Majestæt!

6. Lad din herlighed
Paa mig skinne ned,
At jeg ret din sødhed kiender,

Og i længsel daglig brænder
Ved den deel jeg veed
Om din herlighed.

7. Tag mig gandske ind,
At min siel og sind
I din kierlighed maa smelte,

Al min trængsel paa dig velte,

Sielen til dig bind,
Tag mig gandske ind.

8. *Taaligste GUds lam,*
Som af verdens bram
Gandske intet vilde vide,
Lod dig taalig slaae og slide,

Gør mig mild og tam,
Taaligste GUds lam!

9. Styr mit onde sind,

der zur welt will hin,
daß ich nicht mög´ von dir wancken,
sondern bleiben in den schranken,
sey du mein gewinn,
gieb mir deinen sinn.

10. Wecke mich recht auf,
daß ich meinen lauff
unverrückt zu dir fortsetze
und mich nicht in seinem netze,
satan halte auf,
fördre meinen lauff.

11. *Deines Geistes trieb*
in die seele gieb,
daß ich wachen mög´ und beten,
freudig vor dein antlitz treten,
ungefärbte lieb
in die seele gieb.

12. *Wenn der wellen macht*
in der trüben nacht
will des hertzens schifflein decken,
wollst du deine hand ausstrecken:
habe auf mich acht,

Som af verdens vind
Lader sig saa let omdrive,

Lad det altid hos dig blive,

Jeg er selv saa blind,
Styr mit onde sind.

10. Alt til himlen op
Ret mit levnets lob,
At mig jorden ey besværer,
Eller helvede besnærer,

At jeg følger trop
Alt til himlen op.

11. *Hold mig ved din haand,*
Føer mig ved din Aand,
Lad ham lære mig at bede

Og paa sandheds veye lede
Udi naadens baand,
Hold mig ved din haand!

12. *Vil mig korsets trang*
Giøre veyen lang,
Og de snevre trin formørke,

Kom da selv min fod at styrke,

At jeg gaaer min gang

hüter in der nacht.	*Giennem korsets trang.*
13. Einen helden-mut,	13. Giv mig kæmpe-mod
der da guht und blut	Til at holde fod,
gern um deinet willen lasse,	Og paa ærlig troe og love
und des fleisches lüste hasse,	Dig til ære gierne vove
gieb mir, höchstes Guht!	Ære, liv og blod,
durch dein theures blut.	Giv mig kæmpe-mod.
14. Solls zum sterben gehn,	14. Naar jeg reyse skal
wollst du bey mir stehn,	Giennem dødens dal,
mich durchs todes-thal begleiten,	Lad dit blod min strid forsøde,
und zur herrlichkeit bereiten,	Og bered mig selv at møde
daß ich einst mag sehn	I din himmel-sal,
mich zur rechten stehn!	Naar jeg reyse skal.

conclusio

Brorson indtager endnu 250 år efter sin død en betydelig plads i de nordiske lutherske kirkers salmebøger. Både i sine originaldigte og i sine oversættelser blev Brorson en af pietismens forsangere i Skandinavien – og er det fortsat.

Vægten af det lutherske hos Brorson har været omdiskuteret. Denne undersøgelse – skønt begrænset – peger i retning af at Brorson både principielt og reelt i sine salmer har ønsket at fastholde og fremholde centrale lutherske læreprincipper.

Det er påvist, at der består en nær forbindelse mellem Brorson og hofpræsten Erik Pontoppidan.

Hymnologiske undersøgelser har afdækket, at Pontoppidan må have haft adgang til Brorsons manuskript til Troens Rare Klenodie – tekstafvigelser mellem Klenodiesangene og Pontoppidans salmebog afslører, at de Brorson-salmer, Pontoppidan optog i den officielle salmebog 1740, befandt sig på et redaktionelt mellemstadie mellem de trykte Tønder-hefter og 1. udgaven af Troens Rare Klenodie 1739[5].

Men der har ikke været forsket yderligere i forbindelsen mellem Pontoppidan og Brorson. Man har formodet, at de kendte hinanden fra det sønderjyske – Pontoppidan var huslærer og siden præst på Als i 13 år - fra 1721-34. Måske har de mødtes allerede som studenter i København – de var der begge i året 1716. Brorson satte Pontoppidans katekismeforklaring højt, og forsvarede den offentligt mod angreb fra konservative, lutherske gejstlige – netop ved at påvise forklaringens troskab mod den lutherske bekendelse[6].

Men er der en tidligere forbindelse? Kan det tænkes, at Brorson har haft adgang til Pontoppidans manuskript i tiden før dets udgivelse i 1737 - ligesom Pontoppidan til Brorsons? Et og andet kunne pege i den retning – og det ville placere den i sig selv væsentlige husandagtssangbog i en langt mere betydningsfuld kontekst end hidtil antaget – ikke bare som et "sidestykke" – men som den dansk-norske statspietismes katekisme-forklaring i sang.

JØRGEN KJÆRGAARD er præsident for Internationale Arbeitsgemeinschaft für Hymnologie.

Noter:

1 M. Neiiendam: Erik Pontoppidan II, Kbh 1933, s. 83f.
2 Brorson – en bog i 300året, s. 18.
3 Koch, s. 78f.
4 Arndal, s. 891f.
5 Povl Otzen: Nogle hidtil utrykte vers af Brorson. Kbh 1950; også: L.J. Koch: Brorson-studier. Kbh 1936, s. 65.
6 Neiiendam II, s. 88f.

"DEN AFFTENSANG/SOM I IUDLAND SIUNGES"

AF **OVE PAULSEN**
redaktion@hymnologi.com

Bearbejdelse af foredraget "Nyt syn på Den jyske aftensang fra 1529" holdt på Hymnologisk dag i Lund 20. oktober 2015

Den såkaldte jyske aftensang, eller Viborg-aftensang1 1529 har træk fælles med den skånske aftensang og natsang 1528 og med vespersangene i den nedertyske salmebog fra Rostock 1525.

Formålet med dette omarbejdede foredrag er at sammenligne de tre forskellige aftensange og demonstrere, hvor og hvordan Den jyske aftensang er original i forhold til de andre. Ligeledes vil det blive søgt påvist i hvilken grad og på hvilke måder Den jyske aftensang adskilte sig fra det, der kunne have været dens tyske forbilleder. Spørgsmålet om forfatterskabet vil også blive taget op til sidst.

Endnu i 1700-tallet fandtes et par eksemplarer af aftensangstrykket fra 1529. Begge eksemplarer er nu borte, men selve aftensangen og dens dele blev efter fremkomsten aftryk tre steder, i *Malmøsalmebogen* 1533, i *En Ny Psalmebog*, der i daglig tale kaldes Hans Tausens salmebog, der udkom i 1553, men i dens første del, der formodes at gå tilbage til omkring 1535, og endelig i den af Ludwig Dietz, bogtrykker i Rostock, trykte "Nogle nye Psalmer oc Loffsange som icke till forn ere wdgangne paa Danske/ medt een Correcht oc forbedering paa then store Sangbog som er trycht ÿ Rostock wedt Ludowich Dyetz" 1536.

Jeg vil i det følgende kun sporadisk nævne og ikke gå ret meget ind på Niels Knud Andersens synspunkter på Den jyske aftensang i kommentarerne til facsimileudgaven af de to sidstnævnte salmebøger 1983[2] og 1972[3]. På samme måde med P. Severinsens et halvt hundrede år ældre betragtninger, da min indgangsvinkel er så meget anderledes end deres.

Indledningsvis skal det nævnes, at Viborg fik reformation i 1529, efter at en reformatorisk græsrodsbevægelse var begyndt i 1526, og at hovedkræfterne i denne bevægelse var Hans Tausen og Jørgen Jensen Sadolin. Det var sidstnævnte, der bragte Den jyske aftensang i trykken.

I Malmø startede en græsrodsreformation i samme år som i Viborg med Hans Olufsen Spandemager og Claus Mortensen Tøndebinder som ledende skikkelser. Til forskel fra det, vi ved om Viborg, producerede reformationsbevægelsen i Malmø en serie salmebøger og messebøger i de 10 år, der gik, før reformationen blev officielt indført i Danmark. Den ældst kendte af dem er *Malmø-Tidesangbogen* fra 1528, der er gået tabt, men er genoptrykt som de første 27, måske flere, numre i efterfølgeren *Een ny handbog* fra 1529, også forsvundet, men genoptrykt af Ludwig Dietz til omtalte salmebog fra 1536.

Det nedertysktalende Rostock fik reformation og salmebog[4] i 1525 i kraft af reformatoren Joachim Slüter, der var præst ved byens Petrikirke. Hans tilhørere var i høj grad studerende fra universitetet. En del af dem kom fra Sverige og Danmark. Joachim Slüter fik på den måde også stor betydning for reformationen i de nordiske lande.

den afftensang som i Iudland siungis

I *Malmøsalmebogen* og *En Ny Psalmebog* er selve Aftensangens overskrift

"Her effter følger den afftensang/som i Iudland siungis/met Antiphoner/Psalmer oc Magnificat"[5].

Der indledes med dette Kyrie:

O Herre forbarme dig offuer oss.
O Christe forbarme dig offuer oss.
O Helligaand forbarme dig offuer oss[6].

I *Malmøsalmebogen* er helligåndsdelen udeladt.

Det forbavsende her er, at denne gendigtning af Kyrie eleison ellers ikke synes at være brugt, idet allerede *Malmø-Tidesangbogen* fra 1528 har påskekyriet "KYrie Gud fader forbarme teg offuer oss"[7], Messeembedet fra 1529, samme år som Den jyske aftensang, har "Kyrie Gudh fadher/ alsomhøegeste trøest", der blev Kyrie i pinsen og det meste af kirkeåret[8], og Malmøsalmebogen 1533 har julevarianten "Kyrye Gud fader aff Himerig"[9]. Disse tre kyrievarianter fulgte den danske messeordning, indtil det omkring år 1800 lykkedes rationalisterne at nedbryde den traditionelle messe på afgørende vis[10].

Efter Kyriet følger først prosaoversættelser af Davidssalmerne 94 "O Herre Gud som bør ath heffne" og 118 "Loffuer Gud ath han er saa god". Den sidste af Martin Luther kaldet *Das schöne Confitemini*, den smukke bekendelse[11].

Derefter kommer et afsnit med tre gendigtede Davidssalmer i det, som Niels Knud Andersen i sin tid kaldte rimede linjepar. Det er Ps 137 *VI sade oc graade i Babilon*, Ps 115, vers 1-11 *GVd ære dit naffn oc icke vort* og Ps 126 *NAar Gud fonger løst Sions fengsel*. De to første ender med en doksologi, henholdsvis "Gud Fader Søn oc den Helligaand Ske priss och ære i allen stund" og "Ære vere Gud Fader oc Guds Søn ocsaa Gud den Helligaand".

Rimede linjepar fungerer f.eks. sådan:

Men du forderffuelige Babilon/
som haffuer saa lenge forstørret Sion
Du faar vel din rette løn/
som och skal kende paa din Søn

Salig er den som dem griber/
Och slar dem i hiel emod en Sten[12]

Hver af de tre gendigtede Davidssalmer efterfølges af en antifon, et udvalgt vers af den anonyme salme *Gvd Fader i Hiemmelen skabere min*, det er strofe 1 til Ps 137, str. 2 til Ps 115 og str. 4 til Ps 126.

Efter Ps 137 med den grumme afslutning i eksemplet ovf. følger:

> GVd Fader i Hiemmelen skabere min giff naaden din/Opliuss mig met dit Guddoms skin/All vildfarelse nu forblind/som er ført ind/Effter Menniskens tycke oc sind lad mig forstaa den rette grund/Min Mund och hierte rober til dig/skiul ey for mig/ dit Guddoms ord lifsens port/Thi Jesu Christi pine oc død/haffuer ød all min pine oc nød[13]

Der er tydelig polemik mod den katolske lære i ordene: "Opliuss mig met dit Guddoms skin/All vildfarelse nu forblind/som er ført ind/Effter Menniskens tycke oc sind/lad mig forstaa den rette grund" osv.

Ligeledes det vers, der følger gengivelsen af den første del af Ps 115 om at give Gud æren:

> DEn tid er kommen som før vaar spaat/giff mig gaat raad/ foruare mig vel fra falske lære/Thi wi end nu see oc høre mange forføre/oc vilde folckit fra din Guddoms ære/Hielp mig met din store mact/Giff act/ath du haffuer sagt/mange lund at Falske Propheter skulle bære frem faare ham/Men aff ret falsk grund/forraske folckit mz falske fund[14]

Her har vi at gøre med både falsk lære, forførelse og falske profeter. Adressen er ikke til at tage fejl af. Gud opfordres til at bruge

magt imod fjenderne. Et kraftigt ekko til at lade Gud få æren.

Efter fangernes befrielse i Ps 126 følger antifonsalmens 4. vers:

> VIisdom oc raad och salighed send mig her ned/Vent bort alt ondt fra Liff och Siæl/I all min nød, /du stat mig bi/gør mig nu fri/Och lær mig dig ath kende vel/Om den Helligaand beder ieg mest/Du vist vel huad ieg haffuer behoff/Alt mit haab setter ieg til dig/Kom mig arme Syndere i hu/Ath ieg gør dig min Herre Gud loff[15]

De frigivne har behov for visdom, råd og salighed, bistand i al nød og især for Helligånden, der bedst ved, hvad der er godt for den frigivne: at jeg sætter alt mit alt håb til Gud, så jeg som synder kan lovprise ham.

Efter denne antifon følger den anonyme Fadervor-salme *O Herre Gud miskunde dig*. Bortset fra de poetisk indbyggede læresætninger til bedre at forstå den ordknappe og korte bøns udsagn, har vi her igen i sidste halvdel af str. 3 og hele str. 4 en utvetydig adresse til katolikkernes lære og det nødvendige opgør med dem. Et opgør, som ikke kan føres til en god ende uden at Gud går ind og fører kampen. Det er altså underforstået, at katolikkerne understøttes af Djævelen selv, som er den egentlige mester for den falske lære.

Borttag fra oss met naaden din
den Phariseiske Surdey oc lære/
Skenck oss igen den klare Vin
som Christus monne frembere/
det er ret Tro oc lære

O kære Fader ver voss huld/
oc spar oss i vor brøst/
Vor brøde er saa mangefold
hielp at wi ey mistrøste/
I vor strid stat oss mandelige bi/
ath offueruinde wvenner grumme/
Aandelige oc verdzlige genstrid/
ont vent fra oss all sammen/
oss hør kære Fader Amen [16]

Og så er det i grunden kun en versificeret gengivelse med indbygget forklaring til "Led os ikke i fristelse, men fri os fra det onde".

Efter denne antifon følger en prosaoversættelse af *Magnificat*, der, i den version der står i *En Ny Psalmebog*, forbløffende nok indledes med "Min Siæl *holder megit aff* Herren"17. I Malmøsalmebogen benyttes samme danske oversættelse som i Den skånske aftensang, der sammen med Den skånske natsang står i *Malmø-Tidesangbogen* 1528, genoptrykt i *Een ny handbog* 1529[18].

Den efterfølges af den afsluttende antifon, verset "NV glæder eder Adams Børn alle sammen".

> NV glæder eder Adams Børn alle sammen/oc lader eders hierter springe/Een Stridzmand haffue wi faat wden gammen/ Som Dieffuelen vel kan tuinge/Vort angist er enth/vor Fiende er skent/vore Synder ere oss plat forladne/Gudz venskaff er voss tilsagt/Dess ske dig loff aff hierte och hu/O Iesu Christ vaar Broder vist/Ath du dig vilde forbarme Du vost saa from at din Mandom bleff skenckt oss wsle och arme[19]

Så kan det vist ikke siges tydeligere, at evangeliet er på fri fod blandt alt folket, og alting er i fuld gang med at blive godt igen mellem Gud og mennesker.

De enkelte dele 1536 og senere

Den form, Aftensangen har i *Nogle nye Psalmer oc Loffsange* fra Ludwig Dietz' salmebog 1536, er noget reduceret i forhold til *Malmøsalmebogen* og *En Ny Psalmebog*. Prosaoversættelserne mangler alle tre, samt første vers af *Gvd Fader i Hiemmelen skabere min* og Ps 115,1-11. Resten er anbragt i en anderledes orden, end vi før har set.

Først kommer Ps 126 i rimede linjepar, så den tidligere afslutningsantifon *NV glæder eder Adams Børn alle sammen*, så Ps 137 i rimede linjepar, derefter str. 4 og 2 af antifonsalmen *Gvd Fader i Hiemmelen skabere min* og til sidst Fadervor-salmen[20]. Det giver, modsat den systematiske opstilling i de to lidt ældre oversigter, indtryk af en hensættelse af umage stykker efter det forhåndenværende søms princip. Et tegn på, at Den jyske aftensang og dens elementer har været ved at miste deres betydning.

Og hvor længe levede de enkelte dele så? Kyriet og de tre prosaoversættelser er ikke set senere[21]. Det samme gælder de tre Davidssalmer med rimede linjepar, idet Ps 137-parafrasen formentlig er blevet afløst af Peder Palladius' *Heu hoss Babylonis flod* fra 1554[22] og Ps 115-parafrasen af Elsabe Krabbes *Icke oss icke oss, min Gud oc Herre* fra 1564[23]. Ps 126 genopstod først i Birgitte Boyes *Da Gud sit Folk selv ihukom* fra 1778, der blev optaget i Guldbergs salmebog samme år med den liturgiske rolle at være Pro exitu-salme søndag efter nytår[24].

Salmen *Gvd Fader i Hiemmelen skabere min*, som der blev skåret tre antifoner ud af, nåede at komme med i Hans Thomissøns salmebog i 1569 i afpolemiseret udgave, men kendes ikke senere. Den anonyme Fadervor-salme *O Herre Gud miskunde dig* holdt længere ud end de andre elementer og kom med i Kingos salmebog 1699[25] og Pontoppidans salmebog 1740[26] under afsnittet *Psalmer ved Catechismi Øfvelse*. Således strækker dens virkningshistorie sig frem mod år 1800.

Det anonyme vers *NV glæder eder Adams Børn alle sammen* nåede ligesom *Gvd Fader i Hiemmelen skabere min* at komme med i Hans Thomissøns salmebog[27] og forsvandt derefter.

Om selve kompositionen kan vi, hvis vi holder os til *Malmøsalmebogen* og *En Ny Psalmebog* sige, at den beskriver en kamp og en triumf, idet vi begynder med at påkalde Gud som hævner, taler om vort babyloniske fangenskab, om at holde sig til Gud og ikke til menneskers påfund, give Gud æren, lade Gud frigive fangerne, bede Fadervor med eftertanke og pludselig erfare, at *Magnificat* er både jomfru Marias og menighedens lovsang, for Gud har gjort store ting, og til sidst bryder jubelen over syndernes forladelse ud i den afsluttende antifon.

Jeg skal ikke kunne sige, hvad der har været messet af præsten, sunget af koret og sunget af menigheden, men man kunne dog få den tanke, at præsten har messet prosateksterne, koret har sunget de rimede linjepar og menigheden har sunget antifonerne og Fadervor-salmen.

Sammenligning med Rostock og Malmø

Reformationen i Viborg skete mens Jørgen Friis, den sidste katolske biskop, endnu var i embede. Udgivelsen af Aftensangen synes at markere, at nu er alt dette frit og åbent tilgængeligt for enhver.

Hvis vi sammenligner Vesper-afsnittet i *Niederdeutsches Gesangbuch* fra 1525[28] med Den skånske aftensang og natsang ser vi forbavsende ligheder.

Rostock Vesper Joachim Slüter 1525	**Skånsk aftensang 1528**
Ps 50 (51) Eerbarme dy miner O here god	Nw frygder eder alle Christne mend
Ps 112 (113) O gy knechte lauet den heren	
Ps 113 (114-115) Im vtgange Israhel van egiptenn (prosa)	Ps 114-115 Israels wdgang aff Egypten (prosa)
Ps 147 Hierusalem des louen stath (kun kendt på nedertysk)	Christum wÿ skulle loffue nw
Magnificat Myne sele erheuet den herren (prosa)	Magnificat Myn siæl ophoyer Herren (prosa)
	Skånsk natsang 1528
	O Herre Gud miskunde teg

Ps 116 (117) Frölyck wylle wy Alleluia synghen	Ps 117 Loffuer Herren alle hedninge (prosa)
Nunc dimittis (Simeons lovsang) (prosa) eller Mith frede vnde fröude yck vär dar hyn	Nunc dimittis Forlad nw thÿn swend o Herre. (prosa)

Joachim Slüters afsnit *Volgen noch etlyke Psalmen/Hymni vnde andere geystlyke lauesenghe jn der Vesper tho synghende* indledes ganske vist med to gendigtede Davidssalmer, nemlig Erhart Hegenwalts Ps 51-parafrase, som hos Slüter hedder *Eerbarme dy miner O here god*[29], og en anonym over Ps 113 *O gy knechte lauet den heren*. Den skånske aftensang begynder med Martin Luthers *Nw frygder eder alle Christne mend*[30], men så går begge over til en prosaoversættelse af Ps 114-15, som hidtil tilsammen havde været Ps 113, men i Luthers nyrevision af Psalteret dels blev rykket et nummer frem, dels blev delt i to. Så følger Slüter op med en gendigtet Ps 147 *Hierusalem des louen stath*, mens Malmø har Luthers *Christum vÿ skulle loffue nu*[31]. Herefter har begge *Magnificat*, og, som vi skal se nedenfor, i oversættelser der ligner hinanden godt og også er i god samklang med Luthers oversættelse[32]. Efter Magnificat slutter Den skånske aftensang.

Medens Slüters række af vesperegnede salmer fortsætter, kommer der en skånsk natsang[33], indledt med Fadervor-salmen *O Herre Gud miskunde dig*, som vi kender fra Den jyske aftensang. Næste salme hos Slüter er Johann Agricolas Ps 117-parafrase *Frölyck wylle wy Alleluia synghen*[34], som tilsyneladende endnu ikke var gendigtet på dansk i 1528, for i Den skånske natsang er der en prosaoversættelse af Ps 117. Der er imidlertid danske gendigtninger i *Een ny handbog* og *Messeembedet*, begge 1529, så den må have været lige på trapperne. Både Rostock-vesperen og Malmø-natsangen ender med Simeons lovsang *Nunc dimittis*. I Malmø i form af en prosagengivelse, mens der i Rostock er frit valg mellem prosagengivelse og gendigtningen, Luthers *Mith frede vnde fröude yck vär dar hyn*, som også udkom på dansk i 1529[35].

Vender vi os fra denne klare lighed til Den jyske aftensang, kommer vi til noget helt andet. Den eneste virkelige lighed, bortset fra Fadervor-salmen, er *Magnificat* i prosaoversættelse, der i den jyske sammenhæng også kommer sent i forløbet. Og så er der Ps 115, de første 11 vers, men omskrevet til rimede linjepar og derfor noget andet end prosagengivelsen af hele den gamle Ps 113 i Rostock og Malmø.

Hvor Den skånske aftensang og Den skånske natsang altså er en delvis gentagelse af det, man efter *Niederdeutsches Gesangbuch* 1525 kan synge i vesperen, er Den jyske aftensang en helt anden og selvstændig liturgisk opbygning af fortrinsvis anderledes og unikke emner.

Den jyske aftensang ligner altså Den skånske og rostockske i nogle få punkter. Men resten er mildt sagt gådefuld. Hvorfor er der, for eksempel, ikke én salme af Luther, eller en anden af de kendte tyske salmedigtere, der vældede frem, ikke mindst i det meget frugtbare år 1524?

En helt anden sag er: Hvor er Ps 115,12-18? Der er også mangler i den til rimede linjepar gendigtede Ps 126. Og endelig, hvad vi ikke sådan kan klare i en håndevending: det er en sær oversættelse af *Magnificat*, vi finder i Aftensangen efter *En Ny Psalmebog*. Den bliver vi nødt til at se nærmere på.

Rostock Vesper Joachim Slüter 1525	**Skånsk aftensang 1528**	**Jysk aftensang 1529**
Myne sele erheuet den heren/vnd myn geyst fröwet syck jn Gade mynem heylande.	Myn siæl (taler Maria) ophoyer Herren. Oc myn aand frygder seg/ÿ Gud myn frelsere.	Min Siæl holder megit aff Herren/ Och min Aand frøyder sig i Gud min Frelsere

Wente he hefft de neddericheyt syner mageth angheßeen. ßů. van nu an werden my salych prysen alle kyndes kynder.	For han saa til syn tiænnerskis ringhed/see her aff worde meg salig sigende alle børnebørn.	Thi han haffuer seet till sin Tiænerindis fornedering/ derfaare/see/nu fra denne tid skulle alle slecter sige mig at veree salig
Wente he hefft grote dynck ghedän/de dar mechtych/vnde des name hyllych yß	Forthi then giorde meg stor ting som mectig er/oc hans naffn er helligt.	Thi han haffuer giort merckelige[36] mod mig/som er mectig/huess naffn er oc helligt
Vnde syne barmherticheyt waret van eynem gheslechte thom anderen/by den de eem frůchten.	Oc hans barmhiertighed er fraa slecht oc til slechte/hooss thennom som hanwm frychte.	Oc hans miskundhed recker fra den ene slect oc til den anden/offuer den som frycte hannem
He hefft walth geöuet myt synem arme/vnde vorstrower[37] de dar houerdych ßynt/jn eeres herten ßynne.	Han haffuer giort weldighed med syn arm/oc forstørned the som hofferdige ere ÿ theris hiertis sinde.	Han haffuer giort mectige Gerninger met sin Arm/han haffuer forspred de hustolte aff deris hiertens grund
He hefft de weldygen van dem stole gestöth/vnnd de neddergen erhauen.	Han haffuer affstøt the mechtige aff thæris sæde/oc ophøget the ydmyge.	Han haffuer neder støt de veldige aff sædet/oc de fornedrede haffuer han ophøyt
De hungerghen hefft he myt gůde ren vorfůllet/vnnd de ryken leddich gelaten	The Hungrue opfylte han med gode ting/oc the rÿge forlod han thome.	De hungrue haffuer han mettet met det som gaat er/oc de Rige haffuer han forladet Tombugede
He hefft der barmherticheyt gedacht/ vnde synem dener Israhel vpgehulpen.	Han haffuer ihukommid sÿn barmhiertighed/ oc syn tiæner Israel ophulpid.	Han haffuer tenckt paa sin miskundhed/oc ophulpet sin Tiænere Israel
Alße he greedet hefft vnsen vederen Abraham vnd synem ßade ewychlyken.	Som han talde til wore forældre/ besynderlig Abraham oc hans sæd til ewig tÿd.	Som han tilforn haffde tilsagt vore forfædre/Abraham oc hans affødinge at holde euindelige
Eer sy God dem vader vnde dem ßone/&c alße jn dem Benedictus.	Aere wære Gud fader oc Gud søn/oc Gud then Helliaand. Som haffuer wærid aff begyndelsen oc nw oc altÿd/oc aff ewighed til ewighed/ A M E N.	Ære vere Gud Fader oc Søn oc den Helligaand Som haffuer verit aff begyndelsen och nu och altid/ Fra euighed och till euighed Amen

Jeg har været inde på den ejendommelige indledning: "Min Siæl *holder megit aff* Herren"[38]. Hvor har han dog det fra, vor jyske oversætter? Betydningen synes ikke at have ændret sig meget siden begyndelsen af nyere tid. Så at holde meget af Gud var også dengang at sætte Gud højt. I oversættelsen af Ps 118 i Den jyske aftensang hedder det i det, der senere skulle blive vers 28: "O herre dw est min Gud/och ieg vil tacke dig o min Gud/*ieg vil holde megit aff dig*"[39]. Den danske bibeloversættelse fra 1992 siger: "Du er min Gud, jeg takker dig, min Gud, jeg priser dig".

At gøre højlove og prise til "holde af" er ikke nogen særlig direkte oversættelse, og slet ikke en afskrift fra noget. Det er nærmest en lidt fortænkt vending.

I børnebørnenes saligprisning er alt endnu under kontrol. Ja, det er nærmest ord-til-ord-oversættelse uden hensyn til skandinaviske mærkværdigheder i grammatikken. Men Den jyske aftensang får det til "see/nu fra denne tid skulle alle slecter sige mig at veree salig". Rent dansk og ret originalt, og samtidig kommer vi ret tæt på den moderne oversættelses "For herefter skal alle slægter prise mig salig".

Slüters og Luthers *barmhertícheyt* bevares i Malmø som *barmhiertighed*, men i Jylland bliver det til *miskundhed* . At vælge miskundhed i stedet for det af Luther valgte barmhjertighed udvider udtrykket betragteligt, og det er jo ikke så ilde. Selvom han altså igen er gået for sig selv.

Slüters og Luthers „de dar houerdych ßynt/jn eeres herten ßynne" bevares i Malmø som „the som hofferdige ere ÿ theris hiertis sinde". I Jylland bliver det imidlertid til: "han haffuer forspred de hustolte aff deris hiertens grund". Der fik vi lige erstattet et tysk lån med et, måske hjemmelavet, dansk ord, og hjertets sind blev til hjertets grund. Med lidt god vilje også en gengivelse af grundtekstens διανοία, der betyder tænkemåde ("måde at grunde på"), idet man på det underliggende hebraisk/oldsyrisk tænker med hjertet.

Han bruger igen senere miskundhed for barmhjertighed, og mod slutningen bruger han endnu et gammelt dansk ord til erstatning for det bibelske "sæd", om efterkommerne, nemlig ordet *affødinge*. Og så kommer der efter begge de danske versioner den oprindelig skånske doksologi. Hvordan den har sneget sig ind i Den jyske aftensang er noget uklart, men måske var brugen af de to formler ikke så egnsbestemt, som man tidligere har ment. Måske var Viborg og Malmø ikke så isolerede fra hinanden, måske talte reformatorerne sammen og vekslede breve. Den skånske formular er en direkte oversættelse af velsignelsesformlen i Slüters gendigtning af Benedictus, Zakarias' lovsang: "Eer sy Gade deme vader vnde deme söne/vnde deme hylligen geyste. Alße yd was jm anfange nu vnde juemmer/vnde van ewycheyt to ewicheyt Amen"[40].

Prosaoversættelserne af Ps 94 og 118 er af høj kvalitet. Begge ender med den "jyske" doksologi: "Gud Fader, Søn/oc den Helligand Ske priss oc ære i alle stund".

Hvorfor skal den jyske oversætter være så egenartet? Vi har set en klar tendens til at være original og finde nye og bedre veje, samt gøre så meget som muligt selv. Al ære og respekt for mændene bag *Malmø-Tidesangbogen* og *Een ny handbog*, men her lægges der en helt anden form for energi for dagen og en fast vilje til originalitet. Dette kan forklare flere af de spørgsmål, der er stillet tidligere. Måske er der ikke Luther-salmer i Aftensangen, fordi forfatteren vil sige noget, som Luther ikke har udtrykt endnu.

I min jagt på tyske paralleller og helst forbilleder for især Gvd Fader i Hiemmelen skabere min og O Herre Gud miskunde dig, har det slået mig, hvor forskellige veje de to salmer går i forhold til stort set alle de omkring 1.500 salmer, der blev udgivet i Tyskland i løbet af 1500-tallet, og især i tiden 1524-30. Disse to salmer er uden tvivl af dansk oprindelse.

Jeg havde en smule mere held med de rimede linjepar. Den ikke særlig velkendte salmedigter Jacob Klieber udgav *Vier geistliche reyenlieder* sammen med Herman Vulpius 1535[41], men deres struktur er mere metrisk korrekt, end dem vi har set i Den jyske aftensang, der desuden udkom 1529, så det var måske noget "man" gjorde i samtiden, hvis man havde sådanne lyster. Desuden får man, modsat de bevarede versioner af Den jyske aftensang, udtrykkelig at vide, at hver linje skal gentages, når man synger. Der er også regulære salmer af ham med 2-linjede strofer, men igen er de mere metriske. Der er få spor af den slags aktivitet hos mængden af andre tyske salmedigtere i samtiden.

En Ny Psalmebog tilskrives Hans Tausen. Niels Knud Andersen

gjorde, hvad han kunne, for at så tvivl om hans forfatterskab til Aftensangen. P. Severinsen var en menneskealder tidligere helt anderledes rundhåndet med at tillægge Hans Tausen både dette og hint42. Han mente, at Tausen havde forfattet hele Den jyske aftensang. Jeg vil nøjes med at hælde til den overbevisning, at den stædige alenegænger, der hele tiden søger nye og bedre veje i oversættelser og i dramatisk opsætning af aftensangens liturgi som en rutschetur fra påkaldelse af Guds hævn til jubel over syndernes forladelse, og andre ting vi har behandlet, *kan* være ham.

Det har været tillagt stor betydning, at antifoner og salmer kommer i omvendt rækkefølge i aftensangens overskrift, men en logik, der svarer til den moderne, kan man ikke uden videre forudsætte i 1500-tallets bogarbejde. Den klumpedumpede overskrift kan udmærket være godtaget af Hans Tausen.

Afrunding

Den skånske doksologi stammer altså fra Joachim Slüters gendigtning af Zakarias' lovsang, *Benedictus*. Hemmeligheden bag reformationens succes var for en stor del bogtrykkerkunsten. Folk, der interesserede sig for de nye tanker, havde helt andre muligheder for at få fat i de skrifter, hvor de blev behandlet, end man tidligere havde haft. Derfor er der ingen grund til at tro, at en mand, der i 1529 klargjorde Den jyske aftensang og et par andre ting til trykken, ikke skulle have haft adgang til Slüters allerede fire år gamle salmebog og *Malmø-Tidesangbogen* fra året før. Vi må antage, at reformatorerne i Viborg var orienteret om, hvad der skete i Malmø og Rostock. Dertil kommer, at der, som anført ovenfor, højst sandsynligt har været kommunikeret mellem reformationens centre, herunder også den af hertug Christian, den senere Christian 3., i 1526 påbegyndte fyrstereformation i hertugdømmerne med dansk præsteskole i Haderslev. Det er derfor ikke umuligt, at begge former for doksologi, den der kaldes den skånske, og den der kaldes den jyske, kan have været brugt i den samme aftensang, eller i hvert fald været anført begge to i den trykte udgave.

Hans Tausens og Jørgen Jensens virke i Viborg skal ses sammen med Landstingets virksomhed. Til Viborg kom folk af alle fire stænder fra hele kongeriget Danmark vest for Store Bælt og fra hele hertugdømmet Slesvig for at føre retssager, købe og sælge. Som i de store handelsbyer, som København og Malmø, taltes der en del nedertysk i gaderne, og nedertysk- og dansktalende forstod i en vis udstrækning hinanden. Mange ville kunne gå til gudstjeneste på det andet sprog med godt udbytte, ikke mindst slesvigere, der ofte var tosprogede.

Den menighed, der først samledes på Viborgs Gråbrødre Kirkegård for at høre Hans Tausen, kan derfor have været en ret broget skare, som ud over byens borgere også omfattede folk fra Sydslesvig, Vendsyssel og Langeland. Den omstændighed, at tilhørerne efter prædiken og salmesang ikke blot gik et par gader hen, men fortsatte ud til alle afkroge af Danmarks vestlige retskreds, gav Viborg-reformationen en næsten eksplosiv karakter, når det nye så at sige fulgte med de enkelte gudstjenestedeltagere hjem. Dertil kommer, at retskredsens sydligste dele lå påfaldende tæt ved de hansestæder, hvor reformationens uro allerede var mærkbar i 1526, såsom Lübeck og Rostock, kun adskilt fra Syddanmark ved Østersøens smalle vestlige arm.

I den sammenhæng bliver Den jyske aftensang et virkelig unikt stykke, netop fordi den ikke kopierer, hvad tyske mestre allerede har lavet, men stædigt prøver at finde sin egen vej ind i det ny og herlige, der var ved at ske.

Det lægger den tanke nær, at Aftensangen faktisk skyldtes en af de store personligheder bag Viborgs tidlige reformation, så hvorfor ikke Hans Tausen?

OVE PAULSEN er tidligere sognepræst i folkekirken (Storvorde-Sejlflod i Aalborg Stift). Medarbejder ved *Martin Luthers*

psalmer i de nordiska folkens liv (2008). Ansvarshavende redaktør af Hymnologi – Nordisk tidsskrift siden 2006.

Noter

1 Affthensang medth Psalmer, Antiphoner och Magnificat. Item Te Deum fordansket och nogre andre Psalmer at siwnge fore brudefolck och liig. 3 ark, 12 blade, trykt 1529, sandsynligvis i Viborg.

2 En Ny Psalmebog 1553, I-II, Kbh 1983, bind II, s. 87f.

3 Ludwig Dietz' Salmebog 1536, Kbh. 1972, s. 79-86.

4 Eyn gantz schone vnde seer nutte gesangk boek/tho dagelyker öuinge geystlyker gesenge vnde Psalmen/vth Christliker vnd Euangelischer schrymfft/beuestyghet/beweret/vnde op dat nyge Gemeret/Corrigert/vnnd jn Sassyscher sprake klarer wen tho vorn verdüdeschet/Vnd myt flyte dorch Ludowych Dyetz Gedrückt 1525. Udgivet i Leipzig 1986 som Joachim Slüter: Niederdeutsches Gesangbuch 1525, af Gerhard Bosinski. I det følgende kaldt Niederdeutsches Gesangbuch 1525.

5 Malmøsalmebogen side 87.

6 En Ny Psalmebog, bind I, blad 63II verso.

7 Ludwig Dietz' salmebog, blad 22 recto.

8 Sst. blad 48 verso.

9 Malmøsalmebogen, blad 19 recto.

10 Guldbergs salmebog (Psalme-Bog eller En Samling af gamle og nye Psalmer 1778) har enten *Søde Jesu! Vi er' her* (Liebster JEsu! wir sind hier. Tobias Clausnitzer 1663. Dansk 1740) eller *Herre Jesu Christ! Dig til os vend* (HErr JEsu Christ, dich zu uns wend' str. 1-3 Wilhelm II af Sachsen-Weimar? 1648. str. 4 tysk 1651. Dansk: B. C. Ægidius 1717).

11 Som f.eks. i Das schöne// Confitemini/ an// der Zal der// CXVIII Psalm / Ausgelegt durch// Mart. Luther. Wittenberg 1530.

12 En Ny Psalmebog, bind I, blad 66 verso.

13 Sst.

14 En Ny Psalmebog, bind I, blad 67 verso.

15 En Ny Psalmebog, bind I, blad 68 recto.

16 En Ny Psalmebog, bind I, blad 69 recto.

17 Min fremhævelse.

18 Blad 8 recto til blad 12 verso.

19 En Ny Psalmebog bind I, blad 70 recto.

20 Ludwig Dietz' salmebog. Nogle nye Psalmer oc Loffsange. Upagineret blad 21 verso ff.

21 Ps 118 genopstod i Birgitte Boyes *En Fryde-Sang om Salighed opføres* fra 1778. Dens liturgiske rolle i Guldbergs salmebog var vers mens præsten går på prædikestolen allehelgens søndag. *Magnificat*, Luk 1,46-55, kom først tilbage til salmebogen med Eyvind Skeies *Vi synger med Maria* (1980), oversat af Peter Balslev-Clausen. K.L. Aastrups gendigtning *Samler jer til kirkegang* fra 1936 nåede aldrig længere end til 46 Salmer (privat udgivet salmebogstillæg 1976). Ps 94 vendte aldrig tilbage til salmebogen.

22 Den Danske Psalmebog, kaldet Hans Thomissøns salmebog, 1569, blad 229 recto.

23 Sst. blad 313 recto.

24 S. 99, nr. 103.

25 Dend Forordnede Ny Kirke-Psalme-Bog.

26 Den Nye Psalme-Bog.

27 Blad 26 recto og 270 recto.

28 Niederdeutsches Gesangbuch 1525, side 73-83.

29 Oprindelig titel: *Erbarm dich mein o Herre Gott*, 1524. Dansk 1529: *O Herre Gud benaade meg*. Liturgisk i Niels Jespersøn Graduale (GRADVAL. En almindelig Sangbog. 1573): Introitus "Om odens dags Bede dage", efter Kirkeritualet (Danmarks og Norgis Kirke=Ritual) 1685: Fredagshøjmesse, i Kingos salmebog: vers mens præsten går på prædikestolen 11. søndag efter trinitatis.

30 Martin Luther 1523: *Nv frewt euch, lieben Christen gmeyn*. Liturgisk blev den danske oversættelse hos Niels Jespersøn benyttet under offer i fasten og trinitatistiden, og som Pro exitu-salme ved gudstjenester i fasten uden nadver.

31 Caelius Sedulius 5. årh.: *A solis ortus cardine*. Kristi fødsel-hymne. Martin Luther 1524: *Christum wir sollen loben schon.*

32 Der Psalter deutsch 1524.

33 Een ny handbog blad 13 recto til 14 recto.

34 Ps 117 *Laudate dominum omnes gentes*. I alt tre gendigtninger på dansk i 1500-tallet. Heraf to gendigtninger fra 1529 af Johann Agricolas parafrase *Fröhlich wollen wir Aleluia singen*. Den tredje kendes først 40 år senere.

a. *Alleluia thet bør oss altÿd siunge*, oversat af Arvid Pedersøn. Liturgisk anvendelse: Frans Vormordsens Haandbog om den rette evangeliske Messe, Malmø 1539, og Hans Thomissøns salmebog: Halleluja. Niels Jesperssøn: Halleluja 4. søndag efter helligtrekonger og i fasten.

b. *Glædelig wylle wy alleluya syunghe*. Messeembedet, Een ny handbog, Malmøsalmebogen, En Ny Psalmebog og Hans Thomissøns salmebog: Halleluja. Niels Jesperssøn: Halleluja resten af året. Kingos og Pontoppidans salmebøger: udgangssalme til aftensang midfaste søndag.

c. *Haleluia. Loffuer Gud i Hedninger alle*. Fra Hans Thomissøns salmebog. Liturgisk Niels Jesperssøn: Halleluja kyndelmisse og Mariæ besøgelsesdag.

35 Martin Luther: *Myt frid vnd freud ich far do hin*, 1524. Arvid Pedersen: *MEd glæde oc fred far ieg nw heen* 1529. Liturgisk anvendelse i En Ny Psalmebog: Sekvens kyndelmisse, Niels Jesperssøn: Pro exitu kyndelmisse, Kirkeritualet 1685: Begravelse efter jordpåkastelsen. Kingos og Pontoppidans salmebøger: vers mens præsten går på prædikestolen kyndelmisse.

36 I betydningen mærkbar, værd at bemærke.

37 Skrivefejl for "vorstrowet".

38 *Magnificat* nedertysk tekst i Niederdeutsches Gesangbuch side 80f, tekst til skånsk aftensang i Een ny handbog blad 12 recto til verso, tekst til jysk aftensang i En Ny Psalmebog bind I, blad 69 verso til 70 recto.

39 Malmøsalmebogen blad 90, En Ny Psalmebog bind I, blad 66 recto. Min fremhævelse.

40 Niederdeutsches Gesangbuch 1525, side 69.

41 *Vier geistliche reyenlieder, das erst nun kum herzu du junge schar.in dem thon, wie man umb krentz singt. Das ander, der maye der maye, bringt uns der bluemlein vil. Das dritt, im thon, heint hebt sich ein abent tantz. Das viert, wie steet ir hie und secht mich. Auch darbey das vatter unser, in gesangs weyse.* Nürnberg, Kunigunde Hergot, 1535. De der ligner Davidssalmerne med rimede linjepar mest er "Das dritt", *Der. xxiij. Psalm, in dem thon Heint hebt sich ein abent tanz*, og "Das viert", *Ein ander Reyen lied, vom Gesetz vnd Euangelio*. jf. Philipp Wackernagel: Das Deutsche Kirchenlied. Bd. 3, 1870, Nr. 888 og 889, S. 761.

42 Niels Knud Andersens diskussion af P. Severinsens synspunkter på Den jyske aftensang i *Dansk Salmedigtning i Reformationstiden. Studier over vore ældste Salmebøger*, Kbh. 1904, se side 81-87 i hans indledning til *Ludwig Dietz' Salmebog 1536*, Kbh. 1972.

Litteratur:

Salmebøger:

Dend Forordnede Ny Kirke-Psalme-Bog. København 1699. jf. Thomas Kingos Graduale.

Den Nye Psalme-Bog. København 1740.

Psalme-Bog eller En Samling af gamle og nye Psalmer. København 1778.

Facsimiler:

Danske messebøger fra reformationstiden. København 1959. Heri bl.a. Messeembedet (Claus Mortensen: Det kristelige Messeembede. Malmø 1528) og Frans Vormordsens Haandbog om den rette evangeliske Messe, Malmø 1539.

En Ny Psalmebog 1553, I-II, København 1983.

Hans Thomissøns Psalmebog. København 1933.

Joachim Slüter: Niederdeutsches Gesangbuch 1525. Leipzig 1986.

Ludwig Dietz' Salmebog 1536, Kbh. 1972. Heri bl.a. Een ny handbog 1529.

Niels Jespersssøns Graduale 1573. København 1986.

Malmø-Salmebogen 1533. Malmö 1967.

Thomas Kingos Graduale. Odense 1967.

Udgave:
Kirke-Ritualet 1685-1985. Havervad 1985.

Philipp Wackernagel: Das deutsche Kirchenlied von der ältesten Zeit bis zu Anfang des XVII. Jahrhunderts. Bd. 1-5, Leipzig 1864–77.

"NORDNORSK JULESALME"
HISTORIEN, KONTROVERSEN OG FORLØSNINGEN

AV **PER GRUNNET**
ultima104@hotmail.com

Prolog
Da jeg i 2009 ble tilsatt som sokneprest i Steigen i Nord-Norge, var det en ny musikalsk horisont som åpnet seg for meg. Jeg ble kjent med mange salmer og sanger jeg aldri før hadde hørt. En av de nye salmene var "Nordnorsk Julesalme" av Trygve Hoff. For meg var den ny, men for menigheten min var den kjent og elsket. En jul uten "Nordnorsk Julesalme" var rett og slett utenkelig. Jeg skjønte at Trygve Hoff sang om Nord-Norge, så alle hjerter fra sør til nord i landsdelen kjente seg igjen i ordene. Det var således en stor glede for meg da Den norske kirke valgte å ta med "Nordnorsk Julesalme" i Norsk salmebok 2013 (N13). Det var et godt og riktig valg.

Salmens opprinnelse
Trygve Hoff skrev i 1985 "Nordnorsk Julesalme" i forbindelse med TV-serien "Lyset i Mørketida". Serien besto av 4 programmer som første gang ble sendt på NRK i desember 1985. "Nordnorsk Julesalme" ble sunget av Trygve Hoff, akkompagnert av Konrad Kaspersen (bassist), Ståle Hoff (gitarist) og Terje Blichfeldt (pianist), som avslutning på det fjerde programmet i serien. Det fjerde programmet ble første gang sendt på NRK den 22. desember 1985[1]. Programmene blev gjenutsendt på oppfordring i 2008.

Salmens innspilling
TV-serien "Lyset i Mørketida" ble tatt opp på Saltdal bygdetun i november 1984 og i februar 1985. Tidligere kultursjef i Saltdal, Arild Steen Ellefsen forteller: "Opptakene begynte i november 1984, men det var så lite snø at NRK måtte vende tilbake og ferdiggjøre opptakene i februar 1985". All musikken til "Lyset i Mørketida" ble spilt inn i NRKs studie i Oslo. Dette gjaldt også "Nordnorsk Julesalme". Trygve Hoffs bassist, Konrad Kaspersen, forteller: "Da vi sto i studiet, var "Nordnorsk Julesalme " helt fersk. Trygve hadde bare med seg en tekst og et utkast til en besifring som han ga oss. Sammen ferdigarrangerte vi salmen, så den ble klar til urframførelsen".

Salmens urframførelse
Urframførelsen av "Nordnorsk Julesalme" skjedde i det fjerde programmet av "Lyset i Mørketida". Den hadde en sakral lyd og hørtes ut som om den ble sunget i et kirkerom med stor etterklang. Det eneste instrumentet som ledsaget sangen, var et kirkeorgel. Kirkeromslyden og kirkeorglet var digitale effekter som ble skapt i NRKs studie i Oslo. Første verset ble sunget av Trygve Hoff alene. Andre verset ble sunget av Trygve Hoff i lag med en annen herrestemme. I tredje verset ble det skiftet toneart. Trygve Hoff sang tredje verset i lag med Konrad Kaspersen, Ståle Hoff og Terje Blichfeldt. Etter tredje verset spilte orglet to vers alene, samtidig med at rulletekstene passerte over skjermen.

Salmens tidlige utgivelseshistorie
Trygve Hoff døde brått og uventet i 1987, bare 2 år etter at han skrev "Nordnorsk Julesalme". Således fikk han aldri anledning til å gi den ut offisielt. Trygve Hoff laget imidlertid til en uoffisiell

kassett med sangene fra tv-programmene. Kassetten inneholdt et råopptak fra innspillingen i NRKs studie i Oslo. Trygve brukte blant annet denne kassetten i sitt samarbeid med illustratøren Karl Erik Harr. Karl Erik Harr forteller: "Da jeg skulle lage illustrasjonene, spilte Trygve en kassett av for meg med sangene fra tv-serien. Sangene ble grunnlaget for illustrasjonene". Trygve Hoff ga Arild Steen Ellefsen en kopi av denne kassetten. Det skjedde da de var på vei til et møte på Spørckheim, hvor de sammen skulle snakke om morgendagens planer. Denne kassetten finnes fortsatt i Arild Steen Ellefsens varetekt[2]. Urframførelsen i det fjerde programmet av TV-serien "Lyset i Mørketida" forble den eneste gangen Trygve Hoff spilte inn "Nordnorsk Julesalme".

Etter Trygve Hoffs død i 1987 ble det utgivelsesmessig stille rundt "Nordnorsk Julesalme ". Først 7 år senere, i 1994, kom kassettutgivelsen "Minner i Ord og Tone", hvor Tove Karoline Knutsen sang "Nordnorsk Julesalme" i et arrangement av Bjørn Andor Drage. Opptaket var fra minnekonserten "I Trygve Hoffs Fotefar", som ble avholdt på Rognan samfunnshus den 3. desember 1988. Dette var første gangen "Nordnorsk Julesalme" ble gitt ut.

Salmens videre utgivelseshistorie og «dag»/«dal»-kontroversen

I ettertid ble salmen gitt ut av en lang rekke kunstnere. Da alle disse kunstnere begynte å spille inn "Nordnorsk Julesalme", oppsto det en kontrovers: Skulle man i første vers synge "Velsigna du *dag* over fjordan", eller skulle man synge "Velsigna du *dal* over fjordan"? I TV-serien sang Trygve Hoff selv "Velsigna du *dag* over fjordan". *Trygve Hoffs innspilling var imidlertid aldri gitt ut, og den arkiverte utgaven var så vanskelig å få tilgang til at den rett og slett ingen innflytelse fikk på kontroversens utvikling.*

Boken "Lyset i Mørketida" fikk derimot en sentral betydning for kontroversen. Samme år (1985) som TV-serien ble vist, ga Trygve Hoff ut boken "Lyset i Mørketida" i samarbeid med illustratør Karl Erik Harr. På samme måte som TV-serien handler også boken om nordnorske juletradisjoner, men i boken oppleves disse tradisjonene gjennom den nordnorske gutten Ola Kristensa (Litj-Ola). Boken veksler mellom fortellende deler og poetiske deler. De poetiske delene består av sangtekstene til TV-seriens sanger. Boken er illustrert av Karl Erik Harr. Bakerst i boken er det noter med besifring til sangtekstene. Hver note angir teksten bare til sangens første vers. I teksten til "Nordnorsk Julesalme" inne i boken står det: "Velsigna du *dag* over fjordan", men i noten til "Nordnorsk Julesalme" bakerst i boken står det: "Velsigna du *dal* over fjordan". Utgaven med "dal" og utgaven med "dag" finnes således i én og samme bok. Dette delte kunstnerne i to grupper. Den ene gruppen fulgte teksten inne i boken og sang: "Velsigna du *dag* over fjordan", mens den andre gruppen fulgte noten bakerst i boken og sang: "Velsigna du *dal* over fjordan". Fra 1994 til 2013 valgte 23 å synge «dag» og 11 valgte å synge «dal»[3].

I de to gruppene vokste det fram en begrunnelse for å synge henholdsvis "dag" og "dal". De som valgte å synge "Velsigna du *dag* over fjordan", framhevde at det ga best logisk mening å synge "dag", fordi salmen fortsetter: "Velsigna du lys over land". Med dagen kommer lyset. Det gir logisk mening. Denne gruppen mente at ordet "dal" i noten måtte være en trykkfeil fra forlagets side, som ikke hadde noen forbindelse med Trygve Hoff selv. De som valgte å synge "Velsigna du *dal* over fjordan", framhevde derimot at det ga historisk og geografisk mening å synge "dal". Trygve Hoff var født og oppvokst på Rognan i Saltdal. "Dal" skulle således referere til Saltdal og "fjordan" skulle referere til Skjerstadfjorden i Saltdal. Rognan sentrum ligger i dag ca. 4 meter over havets middelvannstand, så Saltdal ligger "over fjordan". Denne gruppen mente at Trygve Hoff selv sang "dal", og at ordet "dag" inne i boken måtte være uttrykk for en logisk etterrasjonalisering som Trygve Hoff aldri selv hadde sunget.

Salmetekstens tilblivelse og kontroversens forløsning

For å finne løsningen på denne kontroversen, må vi se nærmere på tilblivelsen av "Nordnorsk Julesalme". Vi må begynne i de et-

terlatte papirene til Trygve Hoff, hvor vi finner den første nedskriving av teksten til "Nordnorsk Julesalme". Komponist og dirigent Tor Halvard Nilsen har arbeidet inngående med Trygve Hoffs etterlatte papirer. Han forteller: "Trygve Hoff likte best å skrive på skrivemaskinen sin. Nesten alle hans etterlatte papirer er skrevet på skrivemaskin. Blant de etterlatte papirene finnes Trygves første nedskriving av teksten til "Nordnorsk Julesalme". I første linje står det: "Velsigna du over fjordan". Det er et hull i teksten der det enten skulle stå "dag" eller "dal". Trygve skrev denne setningen på skrivemaskin. Etterpå har han med hånden skrevet "dal" i hullet, så setningen lyder "Velsigna du *dal* over fjordan". Deretter har han med hånden streket over ordet "dal" og i stedet skrevet ordet "dag", så setningen lyder "Velsigna du *dag* over fjordan".

De etterlatte papirene viser oss at både "dag" og "dal" kan føres tilbake til Trygve Hoff selv. Ingen av dem er trykkfeil. Samtidig viser de også klart og tydelig at Trygve endte opp med å foretrekke "dag". Således er "dag" ikke uttrykk for en etterrasjonalisering. Dette bekreftes av TV-serien, hvor Trygve Hoff selv sang: "Velsigna du dag over fjordan". Denne konklusjonen bekreftes videre av Trygve Hoffs datter, Siv Elisabeth (Sibeth) Hoff. Den 23. desember 2009 uttalte hun i et intervju til NRK: "Etter at pappa hadde laget den ("Nordnorsk Julesalme"), sang vi den hver jul når vi gikk rundt juletreet hjemme"[4]. Jeg hadde i desember 2012 gleden av å få spørre Sibeth om dette intervjuet, og om hva Trygve selv sang rundt juletreet. Sibeth understreket at det korrekte var å synge "dag".

Salmens endelige form

Trygve Hoffs framførelse av "Nordnorsk Julesalme" i TV-serien "Lyset i Mørketida" må betraktes som salmens endelige form. Det var slik Trygve selv sluttelig valgte å framføre den. Andre utgaver av salmen bør derfor underordnes framførelsen i TV-serien. Det gjelder også de andre utgavene av salmen som kommer fra Trygve Hoff selv, dvs. utgaven som finnes i de etterlatte papirene og de to utgavene som finnes i boken "Lyset i Mørketida".

Senere avvikelser fra den endelige formen

Salmens endelige form i TV-serien var utilgjengelig i nesten 30 år. Den manglende tilgjengelighet har ført til "dag"/"dal"-kontroversen, og den har også ført til to andre avvikelser som jeg her ønsker å gjøre oppmerksom på.

Den første avvikelsen er tekstmessig og skjer i andre vers. I salmens endelige form i TV-serien synger Trygve Hoff:

"Vi levde med hua i handa,
men hadde så sterk ei tru,
så ett har vi visselig sanna:
vi er hardhausa vi som Du."

Men i boken "Lyset i Mørketida" står det:

"Vi levde med hua i handa,
men hadde så sterk ei tru.
Og ett har vi visselig sanna:
vi er hardhausa vi som Du."

Trygve Hoff sang i TV serien "*så* ett har vi visselig sanna", men i boken står det "*Og* ett har vi visselig sanna". Her er det muligens brennstoff til en "så"/ "og"-kontrovers, men det forekommer meg å være unødvendig. Utgaven fra boken bør underordnes salmens endelige form i TV-serien. Trygve Hoff valgte sluttelig selv å synge "*så* ett har vi visselig sanna", derfor vil jeg mene at det er det korrekte.

Den andre avvikelsen er notemessig/fraseringsmessig og skjer også i andre verset. I salmens endelige form i TV-serien synger Trygve Hoff:

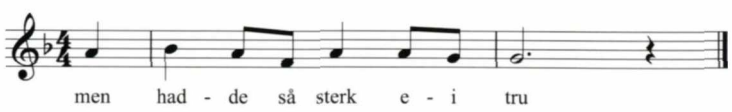

På nesten[5] alle senere innspillinger synges det imidlertid:

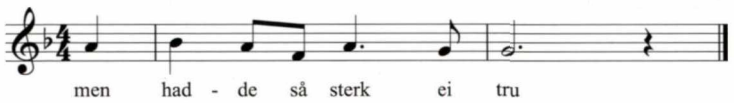

Det er uklart hvordan denne avvikelsen presis har oppstått. Den har ingen forbindelse med de utgavene av salmen som kommer fra Trygve Hoff selv. Den finnes ikke i TV-serien, ikke i boken og, så vidt jeg vet, ikke i de etterlatte papirene heller. Igjen vil jeg mene at det er salmens endelige form i TV-serien som er den korrekte utgaven. Trygve Hoff valgte sluttelig selv å synge "e-i", derfor vil jeg mene at det er det korrekte.

Epilog

Den manglende tilgang til "Nordnorsk Julesalme"s endelige form i TV-serien har skapt kontrovers og problemer i overleveringen av salmen. Men det er lys i mørket. Julen 2014 ble Trygve Hoffs innspilling fra TV-serien endelig gitt ut. For første gang noensinne er det enkelt å få høre salmens endelige form. Det er håpet mitt, at den enkle tilgangen til salmens endelige form vil ha en gunstig innflytelse på salmens videre overlevering.

Jeg takker for meg[6] og gir det siste ordet til Trygve Hoff selv med det sitatet fra TV-serien som avsluttet fjerde avsnitt -og som presenterte "Nordnorsk Julesalme":

"Så er det julehelg i mørketidslandet. Små lys ut av små vinduer fortell at det lever et liv under åsen og langs med fjordan. Her har folk levd og stridd i gammel tid, og her skal dem leve framdeles. Så kan vi ønske kverandre en fredelig og god jul med en god liten sang i hjertan vårres. God jul!" -Trygve Hoff (1985).

Sluttnoter:

1. Restene av TV-serien "Lyset i Mørketida" finnes i dag i NRKs arkiv. Hele det første programmet og en bit av det andre programmets innledning er gått tapt. Det tredje og det fjerde programmet er intakte. I NRKs arkiv står det i omtalen til serien: "Om førjulstradisjoner i Nord-Norge i gamle dager. Opptak på Saltdal bygdetun. Manus, programledelse og sang: Trygve Hoff. Illustrasjoner: Karl Erik Harr". Programmene er ikke gitt ut, men kan bestilles til bruk på lesesal via Nasjonalbiblioteket. Tidligere kultursjef i Saltdal, Arild Steen Ellefsen, har et TV-opptak fra 2008 av alle 4 deler av "Lyset i Mørketida". De 4 delene har full lengde og er ubeskadiget.

2. Kassetten i Arild Steen Ellefsens varetekt inneholder følgende sanger: 1. Nordnorsk Julesalme 2. Velsigna du einer 3. Ka skal vi gjøre til jul 4. Bånsull i advent 5. Bånsull i advent (instrumental) 6. Spå om kjærest 7. Lyset i mørketida 8. Støyp lys 9. Lussi Langnatt 10. Adventstid i fjøset 11. Budeia sitt på mønet 12. Spå om det året som kjem.

3. -Diverse artister (MC): "Minner i ord og tone" (1994) – synger "dag".
-Domkirkens Guttekor og Arctic Brass (CD): "Vi Synger Julen Inn" (1995) – synger "dal".
-Bodø-Oktetten (CD): "Nocturne i nord" (1995 og 2007) – synger "dag".
-OJ Hansen (CD): "White Christmas" (1999) – synger "dag".
-Den Norske Operas kor og orkester med solister (CD): "Hjem til jul" (2002 og 2008) – synger "dag".
-Trubaduran (CD): "Gammelsenga" (2002)–synger "dal".
-Vokal Nord & Karmelittnonnene (CD): "Advenio" (2003) – synger "dag".
-Diverse artister (CD): "Glans av jul" (2003) – synger "dal".
-Halvdan Sivertsen (CD): "Frelsesarmeens juleplate" (2003) – synger "dal".
-Jardar (CD): "Varm desember" (2003) – synger "dal".
-Alta Motettkor (CD): "Den store stjerna" (2005) – synger "dag".
-Bodø-Oktetten (CD): "Vuggesang i vintertid" (2006) – synger "dag".

-Skjervøykoret (CD): "Å, kom nå med lovsang" (2006) – synger "dal".
-Anne Severinsen & Ole Hoff (CD): "En enkel huskonsert" (2006) – synger "dag".
-Berit Valberg & Bodø Håndverkersangforening (CD): "Gledelig jul" (2006)–synger "dag".
-Bergen Mannskor (CD): "Julestemning" (2008) – synger "dal".
-Jadar Johansen (CD): "Julefred" (2009) – synger "dal".
-Moddi (single): "Nordnorsk Julesalme" (2009) – synger "dag".
-Tore Johansen (CD): "Natt, stille" (2010) – synger "dag".
-Rana Kormakeri (CD): "Rana kormakeri" (2010) – synger "dag".
-Bodø Kammerkor (CD): "Stjernenatt" (2010) – synger "dag".
-Båsmokoret (CD): "Fryd Og Fred" (2011) – synger "dag".
-Mamas Garden (CD): "Desember" (2011) – synger "dal".
-Diverse artister (CD): "Vi Tenner Våre Lykter - Kronprinsparets Fond" (2011) – synger "dal".
-Maria Haukaas Mittet og Oslo Gospel Choir (CD): "Lys imot mørketida" (2011) – synger "dag".
-Pust (CD): "Julero" (2011) – synger "dag".
-Hanne Krogh (CD): "Hanne og tre tenorer – Vår julekonsert" (2011) – synger "dag".
-Jenny Jenssen (CD): "Jennys Jul" (2011) – synger "dag".
-Nidarosdomens Guttekor med venner (CD): "Julestemning I Nidarosdomen" (2012) – synger "dag".
-Pareli (CD): "Kling no klokka" (2012) – synger "dag".
-Marianne Beate Kielland (CD): "Sæle Jolekveld" (2012) – synger "dag".
-Solfrid Gavang (single): "Nordnorsk Julesalme" (2012) – synger "dal".
-Are Hembre (CD): "Jul – I skyggen tå et tårn" (2013) – synger "dag ".
-Christel Alsos (CD): "I Den Kalde Vinter" (2013) – synger "dag".

4. Artikkel: "Hva er det med "Nordnorsk julesalme "? – Trygve Hoffs nordnorske juleklassiker er i ferd med å bli en nasjonalhymne" av Robert Greiner. Publisert den 23. desember 2009. (http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/troms_og_finnmark/1.6921419)

5. Det er noen få unntak, for eksempel Ingrid Tjosaviks "Glans av Jul " (2003) og Tore Johansens "Natt, stille" (2010). På disse to innspillinger synges/spilles det "e-i".

6. Jeg vil gjerne takke de mange som har hjulpet meg under skrivingen av denne artikkelen. Jeg til gjerne takke Sibeth Hoff, Kari Hoff, Solfrid Nilsen, Konrad Kaspersen, Karl Erik Harr, Arild Steen Ellefsen, Tor Halvard Nilsen, NRK, biblioteksjef Astrid Kristensen, Nordland fylkesbibliotek, Nasjonalbiblioteket, korrekturleser Aasta Aalo, organist Magne Nilsen, organist & komponist Ralph McCreedy, mine medkorister i Steigenkoret og de mange, mange mennesker som underveis har delt deres glede og begeistring for Trygve Hoff og "Nordnorsk Julesalme" med meg. Uten deres hjelp og oppmuntring hadde det ikke vært mulig for meg å skrive denne artikkelen.

PER GRUNNET (f. 1977) er cand.teol og har siden 2009 virket som sognepræst i Steigen i Nord-Norge. Hans seneste udgivelse var "The Martyrdom of Saint Magaret" som blev arrangeret for 4 stemmer af sognepræst Mikkel Vale og udgivet i sangbogen "Pilgrim – Sange til Andagt og Vandring" (2012).

BRORSON-SALMER PÅ TRYK INDTIL 1796

AF **PETER ALBEK NOER**
pno@km.dk

Dette er tredje artikel i serien af værkstedsartikler under anførte overskrift.[1]
I 1740 blev den såkaldte "Pontoppidans salmebog" udgivet. Den havde hele 92 Brorson-salmer med. Alligevel har man tænkt, at den ikke bidrog så meget til folks kendskab til Brorsons salmer, idet man mente, at salmebogen primært blev brugt af kongen og de adelige, der gerne ville stå sig godt med kongen, samt i hertugdømmerne. Den fik derfor tilnavnet "slotssalmebogen" – eller som der står på titelbladet på en sen norsk udgave fra 1863: "…. den såkaldte slotsbog".[2] Ja, man har nogle gange tænkt, at denne salmebogs største bidrag til at synge Brorson-salmer bestod i, at 49 af de ovennævnte 92 Brorson-salmer blev optaget i "Guldbergs salmebog" fra 1778.

Tillægget med 259 salmer.
Man har næsten overset, at de 92 Brorson-salmer også kom ud til folket på anden vis. Kravet til Pontoppidans salmebog var, at den skulle indeholde hele "Kingos salmebog", hvilket jo betød, at de 259 nye salme kunne udgives som et selvstændigt tillæg til Kingos salmebog, og samlet rumme alt i Pontoppidans salmebog.
Dette tillægs udbredelse er næsten ikke omtalt i salmehistorisk litteratur.
Anders Malling har i sit store salmehistoriske værk dog skrevet nogle sider om tillægget,[3] og han omtaler en interessant hændelse:

"Man har fra Midtjylland et pudsigt vidnesbyrd om, at en fremmed i et sogn, hvor man selvfølgelig brugte Kingo, fandt et eksemplar af "259" og fordybede sig i det og fandt ud af, at Kingo + "259" ville være den bedste eksisterende danske salmebog. Det ville altså være det samme som Pontoppidans salmebog, som han ikke kendte."[4]

Efterfølgende fortæller Malling om situationen i 1777 i Aalborg. 37 år efter udgivelsen i 1740 ønsker man nu at indføre Pontoppidans salmebog i Budolfi og Vor Frue kirker i Aalborg.
At man ikke allerede havde Pontoppidans salmebog i brug i domkirken i Aalborg antyder klart, hvor lidt denne salmebog var udbredt som kirkesalmebog nord for kongeåen.
Ansøgningen fra Aalborg fortæller dog desuden noget meget interessant om tillægget "259 salmer".
Stiftsamtsmanden fortæller i ansøgningen, at den nye salmebog er i hver mands hus, og de få i menigheden, som ikke har den, kan for en ringe bekostning købe tillæg "259".[5]

Hvor udbredt var tillægget med de 259 salmer?
For en del år siden købte jeg en ringe las af dette tillæg. Det er trykt i 1780.[6]
Jeg har løbende prøvet at skaffe viden om så mange eksemplarer af dette tillæg som muligt, for at kunne sige noget om udbredelsen af det. Jeg havde tænkt, at jeg ville udarbejde en større artikel, hvor der også var et billede-katalog af vignetterne over første salme, idet dette kunne være en hjælp til identifikation af de eksemplarer, der mangler titelbladet.
Jeg har dog ret begrænset tid til rådighed til disse sysler, og det ville også blive et for omfattede billede materiale til denne artikel, derfor fremlægger jeg i denne værkstedsartikel det, jeg har fundet frem til med håb om, at andre kan bygge videre på det og vil supplere med yderligere viden om eksemplarer af tillægget.

Gennem opslag i Bibliotheca Danica, samt grundig søgning på biblioteker, internettet og hos private har jeg fundet frem til ca. 70 eksemplarer af tillægget, dog er titelbladet ikke bevaret i alle.
Det er jo ikke særligt mange og vidner i sig selv ikke om stor udbredelse af tillægget, for det kunne jo være af 3 oplag, men det er netop ikke tilfældet! Af disse eksemplarer er der 28 forskellige trykkeår – og nogle år er der flere forskellige tryk![7] Jeg har således fundet frem til 33 sikre forskellige tryk, samt yderligere nogle mulige forskellige tryk. Usikkerheden skyldes bl.a. nogle optegnelser i Bibliotheca Danica, som jeg ikke har kunnet få verificeret. Der er således i snit kun ca. 2 eksemplarer af de enkelte tryk. Og mange tryk har jeg kun kunnet finde i et enkelt eksemplar. De ca. 70 eksemplarer fra de mange oplag vidner derfor om, at tillægget var meget udbredt."
Tillægget er udkommet med to forskellige titler.

Samling af de Psalmer .... som i tallet ere 259.
Waysenhuset har selv stået for tryk af tillægget. Deres titel er: "*Samling af de Psalmer med hvilken den Nye Psalmebog-Bog er bleven formeret, som i tallet ere 259. Til den Ende nu for sig selv trykte, at de til det med denne Stiil og i denne form forhen trykte Nye Testamente, med Kingos Psalme-Bog bag i, kunde indbindes.*"
Waysenhuset[8] udgav den indenfor peroden 1745-1775[9] i 2 forskellige opsætninger, der begge var 2-spaltede. Den ene på 165 sider salmer med meget små skrifttyper har 5 kendte oplag[10] og den anden med større skrifttyper på 267 sider salmer har 7 kendte oplag.[11]
Waysenhuset har således bidraget med 12 forskellige kendte oplag.
Og interessen for at benytte tillægget har tilsyneladende været stigende jf. de to foregående noter samt oversigten senere i artiklen.
Der er 2 oplag fra 1740'erne, 2 fra 1750'erne, 4 fra 1760'erne og 4 fra 1770'erne.
Bogblokkenes formater på disse oplag var alle ca. 8 x 14,5 cm. Og titlerne var ens på begge opsætningstypers titelblade, hvor man skriver, at de kan indbindes sammen med Kingo og NT, men selve opsætningen af titelbladende er ikke helt ens, så man har ikke blot udskiftet årstallene.
Bibliotheca Danica Supplement peger på yderligere 2 oplag fra hhv. 1780 og 1795, samt en hos Thiele uden årstal. Jeg har ikke medtaget disse 3 oplag blandt kendte eksemplarer, idet jeg ikke har kunnet finde reelle eksemplarer af disse, og umiddelbart har jeg en mistanke om at Bibliotheca Danica Supplement har benyttet den forkerte titel på tillægget for de 259 salmer, for ud over Waysenhuset er der en række andre, der har trykt de 259 salmer.

Udtog af den Nye Psalme-Bog .... Som ere tilsammen 259.
Titlen på disse tillæg er: "*Udtog af den Nye forordnede Psalme-Bog, indeholdende de derudi forefundne Nye Psalmer, som ere tilsammen 259.*" Alle disse oplag har kun en spalte pr. side.
Bogblokkenes formater på disse oplag var alle ca. 7 x 16 cm og passer sammen med det almindelige format af de Kingo-salmebøger, som ikke blev trykt på Waysenhuset.
Christoph Georg Glasing var den allerførste, der udgav et tillæg med 259 salmer. Det skete i 1742. Han udgav yderligere et oplag i 1746 og hans enke fulgte op med et oplag i 1753. Disse var alle på 316 sider.
Næste navngivne trykker var Andreas Hartvig Godiche med oplag i hhv. 1749 og 1767 og hans arvinger fulgte op med et oplag i 1780. Disse var på 309 sider.
I Tønder bekoster boghandler E. D. Nagel 2 oplag i hhv. 1758 og 1764. Disse var på 316 sider.
Derefter fulgte Paul Herman Höecke[12] med 2 oplag i hhv. 1767 og 1769. Disse var på 309 sider.
Og den sidste navngivne trykker Johan Rudolph Thiele[13] udgav 2 oplag i hhv. 1795 og 1798. Disse var også på 309 sider.
Men ud over disse oplag med navngivne trykkere eller boghandlere, kom der i årene 1744, 1751, 1752, 1757, 1769, 1770, 1771 og 1778 oplag uden trykkerens navn, hvor det blot stod "Trykt og bekostet Aar ...."

Det er i øvrigt bemærkelsesværdigt, at i det mindste mange af disse tryk reelt også er forskellige tryk, hvor det ikke blot er årstallet på titelbladet, der er forandret. Det paginerede sidetal for sidste salme er i de fleste 316, mens udgaven fra 1770 har 309 paginerede sider og udgaven fra 1778 har kun paginerede 306 sider.
Dette giver samlet 20 kendte oplag/udgaver af tillægget "Udtog ...."
Desuden har jeg i et salgskatalog fra Brøndums Antikvariat vidnesbyrd om et tillæg, der er trykt så sent som i 1811[14]. Dette tillæg blev ifølge oplysninger fra antikvariatet solgt i 1999.

Oversigt over eksemplarer af tillæg med 259 salmer.
I følgende oversigt over 259-tillæg har jeg medtaget 59 eksemplarer med reference til, hvor de befinder sig.
De 41 som jeg har haft i hånden eller set titelbladsbilleder af er mærket med * efter årstallet.
Et "B" efter årstallet indikerer at oplysningerne er fundet på www.bibliotek.dk
Et "G" efter årstallet indikerer at oplysningerne er fra kataloget over Gunnerus biblioteket i Trondheim.
Desuden har jeg medtaget de fleste af dem, som jeg mener at have sikre henvisninger på, samt den fra det ovennævnte salgskatalog.

Trykår	Solo/ **m. Kingo**[15]	**Trykker**	**Titel**	**Ejer / reference.**	**Sider**
1742*	Solo	Christoph Georg Glasing	Udtog	REX, Magasin (**digitaliseret**)	316
1744*	Solo	Bekostet	Udtog	Privat	316
1745*	K 1755	Wajs. Gottmann Fr. Kisel	Saml.	Statsbiblioteket, Århus.	165
1746 B	Solo	Christoph Georg Glasing	Udtog	Sanghistorisk Arkiv, Århus	316
1749*	Solo	Andreas Hartvig Godiche	Udtog	REX	309
1749*	Solo	Wajs. Gottmann Fr. Kisel	Saml.	REX, Magasin (**digitaliseret**)	267
1749	Solo ?	Wajs. Gottmann Fr. Kisel	Saml.	Sønderborg Slot Museum	
1751*	K 1750	Bekostet	Udtog	Præstehøjskolen	
1751*	K 1754	Bekostet	Udtog	Præstehøjskolen	316
1751*	K 1754	Bekostet	Udtog	Statsbiblioteket, Århus.	316
1752*	Solo	Bekostet	Udtog	SDUB, Odense, Malling	316
1753*	Solo	C. G. Glasings efterlev.	Udtog	Præstehøjskolen	316
1754*	Solo	Wajs. Gottmann Fr. Kisel	Saml.	SDUB, Odense, Karl Clausen	267
1757*	Solo	Bekostet	Udtog	Peter Noer	316
1757*	Solo	Bekostet	Udtog	De stærke jyders mindestue	316
1758*	K 17??	Bekost. E.D.Nagel, Tønder	Udtog	Præstehøjskolen	316
1758*	K 1763	Wajs. Gottmann Fr. Kisel	Saml.	Privat	
1758 B	K 1761	Wajs. Gottmann Fr. Kisel	Saml.	Det teologiske Fakultet Kbh.	165
1758	K ??		Saml.	SDUB Esbj. K.Hansen saml.	
1758	K 1765	Wajs. Gottmann Fr. Kisel	Saml.	Statsbiblioteket, Århus	165
1758	K 1761	Wajs. Gottmann Fr. Kisel	Saml.	De stærke jyders mindestue	165
1761*	K 1762	Wajs. Gottmann Fr. Kisel	Saml.	Peter Noer	267
1761*	NT+K1762	Wajs. Gottmann Fr. Kisel	Saml.	Peter Noer	267
1764*	K 1764	Bekost. E.D.Nagel, Tønder	Udtog	Peter Noer	316
1764*	K 1741	Bekost. E.D.Nagel, Tønder	Udtog	Præstehøjskolen	316
1764*	Kingo	Bekost. E.D.Nagel, Tønder	Udtog	Tønder Museum (SG 635)	316
1764	Solo		Udtog	Teol. Fak. Kbh.	316
1765	Solo ?		Saml.	Bibliotheca Danica, REX	267

1765	Solo ?	Wajs. G. Giese Salicath	Saml.	Sønderborg Slots Museum	267
1765 G	Solo	Wajs. G. Giese Salicath	Saml.	Gunnerus bibl. Trondheim.	267
1765*	K 1762	Wajs. G. Giese Salicath	Saml.	Peter Noer	267
1765*	NT63+K62	Wajs. G. Giese Salicath	Saml.	SDUB, Odense. Karl Clausen	267
1766*	K 1765	Wajs. G. Giese Salicath	Saml.	Peter Noer	165
1766*	K 1726			Privat	165
1766 G	Solo	Wajs. G.Giese Salicath	Saml.	Gunnerus bibl. Trondheim.	165
1767*	K u.aa.	Paul Herman Höecke	Udtog	SDUB, Odense, Malling.	309
1767*	Solo	Paul Herman Höecke	Udtog	SDUB, Odense, Stiftsbibliotek	309
1767 B	Solo	Andreas Hartvig Godiche	Udtog	REX	309
1769*	Solo	Wajs. G.Giese Salicath	Saml.	Privat	267?
1769	Solo ?		Saml.	REX, Bibliotheca Danica.	267?
1769*	Solo	Bekostet	Udtog	SDUB, Odense, Malling	316
1769 B	Solo	Paul Herman Höecke	Udtog	SDUB, Odense.	309
1770*	Alterbog[16]	Bekostet	Udtog	Peter Noer	309
1771*	K u. år	Bekostet	Udtog	Kirkepladsen 3, Tønder	316
1772?*	K u. år.		Saml.	Kirkepladsen 3, Tønder	267
1772*[17]	K 1771	Wajs. G. Giese Salicath	Saml.	Peter Noer	267
1773*	K 1771	Wajs. G. Giese Salicath	Saml.	SDUB, Odense,	165
1775 G	Solo	Wajs. G. Giese Salicath	Saml.	Gunnerus bibl. Trondheim.	267
1775*	Solo	Wajs. G. Giese Salicath	Saml.	Severinske samling, Århus	
1775 B	Solo ?	Wajs. G. Giese Salicath	Saml.	REX	165
1778 B	Solo	Bekostet	Udtog	REX. Bibliotheca Danica.	306
1778?*	Solo	(uden titelblad)	Udtog	De stærke jyders mindestue	306
1780*	Solo	Godiches Arvinger	Udtog	Peter Noer	309
1780*	Solo	Godiches Arvinger	Udtog	Bibliotheca Danica	309
1795*	Solo	Johan Rudolph Thiele	Udtog	De stærke jyders mindestue	309
1795*	K 1794	Johan Rudolph Thiele	Udtog	Vartov	309
1798*	K u.år.	Johan Rudolph Thiele	Udtog	De stærke jyders mindestue	309
1798*	K u.år.	Johan Rudolph Thiele	Udtog	Privat	309
1811	K 1812		Udtog.	Solgt Brøndums antikv. 1999	309

Oplagsstørrelse.
Ud over antallet af oplag betyder oplagenes størrelse jo også meget for udbredelsen. Jeg kender ikke oplagstal på nogle at disse oplag. Umiddelbart ville jeg regne med at Waysenhusets oplag nok var større end de øvrige oplag, men det er blot et skøn fra min side. Desuden antager jeg, at der ikke har været oplag med oplagstørrelse på under 500 eksemplarer, idet oplagstal for bønnebøger og andet åndeligt litteratur ofte har været på 500-800 eksemplarer uden det drejede sig om klassikere.[18]
Med 33 sikre forskellige oplag af tillægget på 259 salmer vil jeg formode, at der er trykt mindst 20.000 stk. af tillægget. Lægger vi dertil antallet af udgivne eksemplarer af Pontoppidans salmebog er der rigtig mange, der gennem Pontoppidans salmebog inkl. tillægget med de 259 salmer har haft mulighed for at lære disse 92 Brorson-salmer at kende.

Er der nogen af jer læsere, der har kendskab til yderligere eksemplarer af tillægget med de 259 salmer eller har konkret information om tekst, der vidner om brugen af dette tillæg eller har korrektioner til denne værkstedsartikel, hører jeg meget gerne fra jer på e-mail: pno@km.dk.

PETER ALBEK NOER blev teologisk kandidat fra Århus i 1996, og han har siden været sognepræst på Limfjordsøen Mors med bopæl i Frøslev. Pastoratet omfatter nu sognene Frøslev, Mollerup, Outrup og Dragstrup. Han skrev teologisk speciale om Brorsonsangens virkningshistorie, hvilket har givet baggrund for en række foredrag og undervisningsforløb, bl.a. på kirkehøjskoler. Peter er som salmebogssamler endvidere medlem af Dansk Bibliofil-klub og har sammen med sin hustru, Bettina, hjemmesiden ***www.salmebog.com***

Noter

1 Baggrunden for artikelserien beskrives i forbindelse med første artikel, der blev bragt i dette tidsskrift. Hymnologi. Nordisk Tidskrift. 41. årgang, nr. 1-2, april 2012, side 75-78. NB: Anden artikel i serien blev bragt i Hymnologi. Nordisk Tidskrift. 42. årgang, nr. 1-2, april 2013, 79-82.

2 Hele teksten på salmebogens titelside lyder: "Psalmebog eller den saakaldte Slotsbog. En Samling af opbyggelige Psalmer til Huus-andagt og christelige Forsamlinger. Af Th. Kingo og E. Pontoppidan m. Fl. samt tilføiet Kingos Hjertesuk, Morgen og Aften bønner. På ny til trykken befordret af T. Hammersmark. Christianssand. K. C. Grøntofts Forlag. 1863." NB: Eget eksemplar.

3 Malling bind VIII s. 259-264

4 Malling bind VIII s. 263

5 Malling bind VIII s. 263f.

6 Kopi af dette titelblad vises som billede i artiklen.

7 I hhv. 1749, 1758 og 1767 er der 2 forskellige tryk, og i 1769 er der hele 3 forskellige tryk.

8 Gottmann Friderich Kisel (1689-1765) var Wajsenhusets trykker fra ca. 1730 - ca. 1765. Svigersønnen Gerhard Giese Salicath (1715-1782) efterfulgte sin svigerfar. Deres efterfølger var H. C. Schrøder.

9 Bibliotheca Danica nævner eksemplarer trykt i hhv. 1780 og 1795, men disse eksemplarer har jeg ikke kunne finde frem til, og det ville også undre mig en del, hvis Wajsenhuset så sendt som 1795 trykte dette tillæg, når Guldbergs salmebog er på lager. I 1795 ramtes Vajsenhuset desuden af den store brand, hvor over 90.000 eksemplarer af Guldbergs salmebog gik tabt, men måske kom der netop derfor et oplag af tillægget med de 259 salmer. Det kunne være fint at få afklaret, men som jeg skriver i artiklen har Bibliotheca Danica nok blot benyttet forkert titel til tillægget.

10 Trykt i 1745, 1758, 1766, 1773 og 1775. NB: 1775-oplaget er fundet på bibliotek.dk. Placering: REX.

11 Trykt i 1749, 1754, 1761, 1765, 1769, 1772 og 1775. NB: 1775-oplaget er fra Gunnerus Bibliotekets optegnelser.

12 Paul Herman Höecke (Bogtrykker i Kbh. Løvstræde 63

(1765-71) Helligåndsstræde 14 (1772-1800))
Trykkeriet videreføres indtil 1818 gn. Enken Martha Willarts og senere sønnen Johan Herman Høecke indtil 1826.
NB: Vækkelsesprædikanten Hans Nielsen Hauge logerede år 1800 i 4 mdr. hos enken, mens han ventede på at hans skrifter blev trykt.

13 Johan Rudolph Thiele (1736-1815) (Bogtrykker 1770-1815) (Købte 1770 Heidens trykkeri og ægtede 1771 enken efter Borups trykkeri) I 1785 ægtede han en datter af provst Hans de Hemmer (1697-1782). Kan det have skabt kontakt til kirkefolk mhp. tryk af "Udtog ... Psalmer ... 259"? Trykkeriet videreførtes af sønnen Niels og senere hans sønner Just og Andreas. Fra 1851 trykkede de frimærkerne!

14 Flg. tekst er fra auktionskataloget: 642 SALMEBOG - KINGO, TH.: Den forordnede Nye Kirke-Psalmebog efter Hans Kongel. Majests. Allernaadigste Befaling... 1812. 454s. + UDTOG af den ny (Pontoppidans) forordnede Psalmebog indeholdende de deri forefundne nye Psalmer som ere tilsammen 259 ... at de kunne føjes som et Anhang til Dr. Kingos Psalmebog. 1811. 308s. (Mgl. det sidste blad, som er afrevet). Indb. i eet samt. helldr.bd. m. enk. br. + spor efter spænder. 600,-

15 Af oversigten fremgår det om eksemplaret er en solo-udgave eller om den er indbundet sammen med et eksemplar af Kingos salmebog. Årstallet efter K angiver da trykkeåret for Kingosalmebogen.

16 Dette udtog med 259 salmer er alene indbundet sammen med alterbogen til Kingos alterbog.

17 Kopi af dette titelblad vises som billede i artiklen.

18 Jf. en af mine tidligere artikler i Hymnologi. Nordisk Tidskrift. 42. årgang, nr. 1-2, april 2013, side 80.

KOMMENTARVERK TILL DEN SVENSKA PSALMBOKEN PÅ GÅNG

AV **PER OLOF NISSER**
perolofnisser@gmail.com

Det första bandet av *Psalmernas väg*, med kommentarer till text och musik i de 204 första psalmerna av 1986 års svenska psalmbok, har kommit ut. Projektet ansluter på sitt sätt till den nordiska trenden med Jørgen Kjærgaards *Salmehåndbog* i två band och *Nytt norsk salmeleksikon* i tre band i redaktion av Stig Wernø Holter.

Huvudförfattare är Inger Selander, Hans Bernskiöld och Per Olof Nisser, som också är projektledare. Som mentor för projektet har Sven-Åke Selander medverkat och med enskilda textkommentarer Oloph Bexell, Lars Eckerdal, Per Harling, Martin Lönnebo, Birgitta Sarelin och Gunnar Weman. Bandet inleds med en översikt av *Den svenska psalmbokens* historia. Psalmerna kommenteras därefter i nummerordning. Textkommentarerna ger en beskrivning av textens genes, dess teologiska kontexter och andra kontexter samt psalmens historia, kompletterad med den tolkning resp. författare gör av innehållet. Bibelreferenser ges till texterna. Musikkommentarerna, för vilka Hans Bernskiöld svarar, sätter in melodier och koraler i sitt musik- och kulturhistoriska sammanhang. Kommentarerna har försetts med fotnoter. Som hjälp för orienteringen i materialet har flera register upprättats. Nästa band, omfattande kommentarer till psalmerna 205–420, är under utarbetande och beräknas utkomma 2016. Utgivare är Wessmans Musikförlag AB.

PER OLOF NISSER domprost em. i Linköping, teol dr, ledamot av, senare huvudsekreterare i, Svenska kyrkans psalmkommitté 1969.

TROND HANS FARNER KVERNO – EN FARGERIK MUSIKKPERSONLIGHET FYLLER 70 ÅR!

AV **ESTRID HESSELLUND**
estrid.hessellund@gmail.com

Spør man hvem som har skrevet melodiene til «Noen må våke i verdens natt» og «Vi rekker våre hender frem», er svaret Trond H.F. Kverno. I tillegg har Kverno 26 andre salmer i Norsk salmebok 2013. Han er den nålevende komponisten som har flest melodier i den nye norske salmeboken – og totalt sett kun overgått av Egil Hovland og Ludvig M. Lindeman. Man finner ham også i andre lands salmebøker - i Sverige, Finland, Danmark og Tyskland.

Trond H.F. Kverno er en fargerik personlighet som har satt sine spor i norsk musikkliv gjennom nærmere 50 år. Han vokste opp i Oslo og fikk tidlig klaverundervisning hos Knut Nystedt. Senere studerte han ved Musikkonservatoriet i Oslo og tok kantoreksamen der 1967. Året etter avla han eksamen i kordireksjon ved Musikkonservatoriet og hovedfagseksamen i musikkteori i regi av Norske Musikklæreres Landsforbund.

Kverno har vært organist ved Tanum kirke i Bærum, Rjukan kirke i Tinn, Fagerborg kirke, Ris kirke og Svenska Margaretakyrkan, Oslo. Som den første norske organist ble han vigslet og diakonordinert for kirkemusikktjenesten da han 1975 skulle tiltre i Ris kirke. 1995–96 var han konstituert domkantor ved Oslo domkirke.

Fra 1971 var Trond Kverno ansatt ved Musikkonservatoriet i Oslo, og fra starten i 1973 har han vært en sentral person innen musikkteoriundervisningen ved Norges musikkhøgskole som førsteamanuensis i kirkemusikk og satslære. Da Norges musikkhøgskole 1983 opprettet hovedfagstudium i kirkemusikk, ble Kverno knyttet til fagområdene liturgikk og hymnologi. 1993 ble han professor i kirkemusikk samme sted, med komposisjon av liturgisk musikk som spesialområde.

Kverno ble ordinert til (ulønnet) prest i Den Norske Ortodokse Kirke 1996; kirkesamfunnet er innlemmet i Christ Catholic Church International. Han ble viet til biskop 1998 med det kirkelige navn Johannes Ephrem.

1976–78 var Kverno medlem av Liturgikommisjonen, som hadde ansvaret for utformingen av ny liturgi for høymessen i Den norske kirke og forberedelse til Norsk salmebok 1985. I forbindelse med innføringen av denne liturgien vant han en konkurranse om ny liturgisk musikk. Hans *Kyrie* og *Agnus Dei* er fortsatt meget brukt.

Kvernos opusliste er i overveiende grad kirkemusikk, orgelverker og fremfor alt vokalverker, fra enkeltstående sanger og folketonearrangementer til tidebønner og messer. Hans utvikling som komponist har vært radikal. I ungdommen var han så tradisjonspreget at et av hans tenåringsverker avfødte følgende reaksjon fra en svensk observatør: "Mycket interessant – när dog kompositören?"

Om sin musikalske stil sier Kverno: "Jeg har holdt på med å sitere Draumkvedet i over 20 år, som innfallsvinkel til et kirkemusikalsk språk på norsk". «Sitater» fra dette særpregede norske epos finnes både i instrumentale og vokale verker, f.eks. i *Matteuspasjonen* (1986), *Triptychon II* (1989) og *Sett meg som et segl på hjertet ditt* (1993).

Tonespråket blir direkte preget av den religiøse folkesangen. Allerede i hans tidlige motetter aner en strømninger fra anglikansk tradisjon. Dessuten merkes påvirkning fra ortodoks korstil.

Et annet fundamentalt element i Kvernos musikk er den gregorianske sang. Disse tidløse vendinger gjennomsyrer en rekke av hans verker, f.eks. de bibelske salmene, messene og Matteuspasjonen. Sterke impulser fra armensk kirkesang finner også sitt utløp her. Kirketoneartene, den gregorianske sang, norske folketoner, engelsk katedralstil og armensk og ortodoks korfylde danner i Kvernos musikk en organisk syntese, kraftfull, inderlig og staselig, men samtidig ydmyk. For Trond Kverno er "kirkekunstens oppgave å vise mennesket til en annen virkelighet enn *hard facts*. Den har således ikonens karakter – og gjennomskinner denne andre virkelighet inn i så vel liturgien som i hverdagen"
(fra forordet til Triptychon II).

FESTSKRIFT «I ST. CECILIAS TJENESTE»

Den 20.oktober 2015 fyller Trond Kverno 70 år. I den forbindelse vil hans forlag, venner og kolleger hedre ham med et festskrift. Festskriftet inneholder bidrag fra ulike felt: en fagartikkel om Trond Kvernos «Matteuspasjon», noen hovedartikler og en rekke mindre artikler. Sammen med bibliografien gjenspeiler bidragene den store bredden i jubilantens mangfoldige produksjon og menneskelige engasjement.

Forord v/ Jan Stefan Bengtsson

«Salmekomponist og salmekjenner» v/ Åge Haavik

«Gratulasjon til en kollega» v/ Arne Solhaug

«Trond Kverno – en biografisk skisse med personlige bemerkninger» v/Harald Herresthal

«Trond Kverno og Musica Sacra» v/ Astri Marie Bauer

«Moro med bibel og salmebok» v/ Thröstur Eiriksson

«Trond Kverno – lærer og venn» v/Jørn Fevang

«Du åpner døren» v/ Vivianne Sydnes

«Betraktninger fra skolepulten» v/ Bjørn Lien

«Noen ord om Trond» v/Eyvind Skeie

«Melodiker & musikalsk arkitekt». Et «personlig vitnesbyrd» om komponisten og kollegaen Trond Kverno v/Terje Kvam

«Sopranerfaringer i Tronds klangunivers» *v/*Marianne Hirsti

«Mennesket og kirkemusikeren» v/Olav Rune Bastrup

«Trond Kverno. Musikprofessor och ortodox biskopskollega» v/ Cyril Markskog
«Trond Kverno – Fra kristenruss til pensjonist» v/ Tor B. Jørgensen
«Trond Kverno som komponist av liturgisk musikk» v/Stig Wernø Holter
«Trond Kverno – En hellig lek» v/Øyvind Norderval
«Om mot til å overskride noen grenser – Trond Kverno og Kirkelig fornyelse» v/ Øystein Thelle
«Heftig og begeistret. Anglican «chant» på 70 grader nord» v/ Jan Schumacher
«Middelalderspor i Trond Kvernos komposisjoner» v/Henrik Ødegård
«Om Trond og Kirkelig kulturverksted» v/ Erik Hillestad

«Trond H.F. Kverno hos musikkforleggerne» v/ Leif A. Dramstad

Fagartikkel:
«Den skapende hukommelse: Trond Kvernos Matteuspasjon som levende historie» v/ Petter Stigar
Fra «Studia Musicologica Norvegica» 37/2011. Med tillatelse fra forfatter og Universitetsforlaget.
«Sett meg som et segl på hjertet ditt « (1993) *(kopi av korverk)*
+*Johannes Ephrem* «Kirkens lovsang som klingende røkelse» (red. Eyvind Skeie)
Bibliografi, verkliste og liste over publiserte salmer i diverse salmebøker
Tabula gratulatoria

Redaksjonskomiteen består av Eyvind Skeie, Øyvind Norderval, Jørn Fevang og Thröstur Eiriksson, med Jan Stefan Bengtson og Estrid Hessellund som redaktører.
Festskriftet utgis av Cantando Musikkforlag og vil foreligge i november. Prisen er NOK 295, - og fås ved henvendelse til post@musikkforlaget.no.

ESTRID HESSELLUND er tidligere højskolelærer og var med i redaktionsgruppen for «Salmer og kirkeviser» 1984. Nu forlagskonsulent på Eide forlag med lancering og information om Norsk salmebok 2013 som særligt arbejdsfelt.

Kilde: Norsk biografisk leksikon

EN DAG I DE NYE SALMERS TEGN
SALMETRÆF I VARTOV

AF **ANNE MARIE KANSTRUP**

Den 19. september 2015 blev der afholdt salmetræf på Vartov. Salmetræffet blev arrangeret af Syng Nyt, Grundtvigsk Forum og Folkekirkens Ungdomskor. Dagen stod i de nye salmers tegn, hvor flere foredrag og fællessang bidrog til en fyndig opdatering af, hvad der sker på salmesangens område anno 2015. Vartov valgmenigheds kirke blev først fyldt med toner fra syngeglade træfdeltagere. Biskop Marianne Christiansen indledte til foredragene, begyndende med stifteren af netværket Syng Nyt, Morten Skovsteds, betragtninger af, hvad fremtiden har i vente for nye danske salmer. Skovsted advokerede meget for, at de nye salmer bør afprøves nu – så kan tiden vise, hvilke nye salmer, der holder. Dernæst talte Erik Skyum-Nielsen om nødvendigheden af at stille kvalitetskrav til de nye salmer mht. sangbarhed, enkelhed, identifikation, folkelig enhed og konfessionel enhed. Det er vigtigt at være åben, men kritisk overfor de mange nye bidrag. Organist og kantor ved Holmens kirke, Jakob Lorentzen, fortalte derefter om overvejelserne ved at komponere nye, sangbare melodier til de nye salmetekster. For Lorentzen var en overordnet pointe, at folkekirken må gå nye veje rent musikalsk. Man bør generelt opildne menigheden til fællessang, fordi musikken taler til følelserne. Kantor Lotte Smith-Petersen havde derefter fokus på, hvad man kan forvente af den gode børnesalme. Hun lagde vægt på, at de måtte bestå af få vers og en regelmæssig rytme. Hun opfordrede til i større grad at støtte op om de lokale korledere, som hjælper til at salmerne overlever. Herefter talte Ulla Morre Bidstrup fra Grundtvigsk Forum om menigheders forskellige tilgang til nye salmer. Den største type menighed er karakteriseret ved ikke at komme regelmæssigt i kirke, men kun ved højtider. Det største krav er derfor genkendelighed i salmerne og at disse er i stand til at tage de særlige lejligheder alvorligt.

En paneldebat med overskriften 'Autorisation eller kaos?' afsluttede dagen, ledet af biskop Henrik Wigh-Poulsen. I panelet sad sognepræst i Hasle v/ Aarhus Carsten Clemmesen og Hans Raun Iversen, som er lektor i praktisk teologi i København. Centralt for debatten var spørgsmålet om, hvorvidt salmebogen er vigtig som folkeligt samlingspunkt, eller om små, lokale salmebogstillæg er bedre. Paneldeltagerne var enige i, at en autorisation af salmerne vil understøtte fælleskabet i kirken. Ved den åbne debat blev det klart, at et fælles projekt netop er at få autoriseret salmerne. Der blev overordnet lagt vægt på åbenhed i udvælgelsesarbejdet, og at den personlige erfaring og folkets teologi skal repræsenteres i salmerne. Salmetræffet gav et indblik i, hvilke udfordringer, der opstår ved de mange bidrag. Men ét var sikkert: Blandt salmetræffets deltagere var fællessangen endnu ikke død. Den levede i bedste velgående, og tilbage er kun at håbe, at denne sangglæde i større grad kan vinde indpas i den almene, danske folkekirke.

ANNE MARIE KANSTRUP er specialestuderende på Musikvidenskab med tilvalgsfag i Religionsvidenskab ved Aarhus Universitet. Hovedfokus for specialet vil være på nyere danske salmers brug og reception. I 2010 afsluttede hun første år på basisforløbet for organister på Vestervig Kirkemusikskole. Siden har hun bl.a. fungeret som sangunderviser og synger selv i Skjoldhøj Kirkes Kammerkor.

ANMELDELSE

ANDERS PILTZ: DEN SIGNADE DAG: DEN NORDISKA DAGVISANS URSPRUNGSFUNKTION, ARTOS FORLAG, 2012

AF **NILS HOLGER PETERSEN**
nhp@teol.ku.dk

Anders Piltz, tidligere professor i latin ved universitetet i Lund, en markant middelalderforsker og desuden katolsk præst, har offentliggjort en lille lærd bog om den såkaldte nordiske dagvises middelalderlige baggrund, kontekst og brug. I en dansk sammenhæng er visen i moderne tid uden tvivl hovedsagelig kendt i Grundtvigs gendigtning fra 1826 (til tusindårsfesten for kristendommens indførelse i Danmark), DDS 402. Dagvisen blev optaget i *Thomissøns Psalmebog* fra 1569 i en version renset for henvisninger til Maria- og anden helgendyrkelse samt til tilbedelsen af nadverelementerne. Det er den version, som Grundtvig gendigtede; men *det* er ikke temaet for Piltz bog; den omhandler ikke Grundtvigs anvendelse af dagvisen.

I indledningen præsenterer Piltz først det ældste manuskript til dagvisen, Uppsala Universitets-bibliotek C 4, efter Piltz mening skrevet tidligt i 1400-tallet (mens det i bibliotekets katalog er dateret til slutningen af 1300-tallet), og indbundet i Vadstena midt i 1400-tallet. Piltz gennemgår manuskriptets indhold, dagvisen står efter et satirisk latinsk digt over præsteskabets forfald, en rytmisk bøn om Jomfru Marias fem glæder, og derefter en række latinske sange, hvoraf nogle kendes (i andre versioner) fra den kendte skolesamling fra katedralskolen i Åbo *Piae cantiones*, trykt i 1582. Desuden gives korte præsentationer af 3 andre tekstvidner, et sent arnamagnæansk manuskript fra 1723, der må være en afskrift af en betydeligt ældre tekst (bedømt på indholdet), nu i Reykjavik; dernæst et bønnebogs-manuskript fra ca. 1500, der har tilhørt Karen Ludvigsdatter Rosenkrantz fra Nordjylland med hvad der fremtræder som en prosaversion af dagvisen. Og endelig omtales forskellige svenske salmebøger samt Thomissøns allerede nævnte salmebog (der er den tidligste salmebog med dagvisen). Piltz gør også opmærksom på det store antal (beslægtede) varianter af en melodi til sangen, der er fundet.

Piltz skriver, at bogen er tænkt som et supplement til en nyligt udgiven bog af prof. Lars Eckerdal om dagvisen (fra 2011), hvis bog Piltz i det hele taget henviser til, også med henblik på dagvisens forskningshistorie. Jeg har ikke læst Eckerdals bog og blev i første omgang bekymret for, om jeg ville blive i stand til at anmelde Piltz bog uden først at læse Eckerdal. Det viste sig nu ikke at være et problem. Piltz' bog kan sagtens stå alene, den bidrager med nogle ganske bestemte, men i allerhøjeste grad interessante perspektiver på dagvisen og dens brug i middelalderen.

Piltz bygger sin argumentation op gennem en række kapitler, der hver for sig behandler et meget afgrænset stof eller perspektiv.

Kapitel 2 og 3 giver tekster og kommentarer til de to sange, der står foran dagvisen i C 4 manuskriptet, i kapitel 2 *Ad terrorem omnium* (til alles skræk), som nævnt en kendt satirisk sang formentlig sunget af omrejsende sangere (deraf navnet vagant-sange) om materialistiske og gerrige præster, i kapitel 3 *Then första frigh* (den første fryd), en Maria-vise om Marias 5 glæder.

I kapitel 4 aftrykker Piltz de 3 forskellige middelalderlige versioner af dagvisen fra de ovennævnte kilder, dvs fra vadstenamanuskriptet, fra den islandske sene afskrift, og den danske bønnebogstekst fra ca. 1500, der som nævnt er en prosabøn med mange lighedspunkter til dagvisen. I kapitel 5 giver han korte analyser bestående i en række punkter af de tre tekster; han sammenligner de to sang-versioner, der er ret forskellige (blandt andet begynder den islandske på en ganske anden måde og indeholder slet ikke den velkendte linje med "den signede dag"), men alligevel med så mange fællestræk, at Piltz regner dem for forskellige versioner af samme sang. Kapitlet fortsætter med en kort fremstilling af lovprisningens betydning i middelalderlig teologi og kultur med citater og korte diskussioner af Peter Lombarderen og en række andre middelalderforfattere og med et blik på liturgiens rolle i lovprisningen. Det er interessante tekstklip og udmærkede kommentarer, men alligevel er det ikke helt indlysende, hvorfor det netop er disse blik, der gives i denne specielle kontekst. Vigtigst som belæg for bogens argumentation er nok den sidste tekst, som er tilskrevet Petrus Comestor, ifølge hvilken Maria aldrig ville kunne prises fyldestgørende, også selvom alle sandskorn og alle havets dråber (etc) var tunger

I hvert af kapitlerne 6–10 udgives en af de sange, der følger efter dagvisen i C 4 manuskriptet, *Mirum si leteris* (Forunderligt om du kan glæde dig), *Mars precurrit in planetis* (Mars går forrest blandt planeterne), begge kendt fra *Piae cantiones*, *Olim sustulerunt scholares* (Før i tiden udholdt de studerende), igen en vagant-sang, som også gives i varianter fra andre manuskripter, *Insignis est figura* (Det er et karakteristisk billede), som også findes i *Piae cantiones*, og endelig *Mik møtte en gamul kerling* (Mik mødte en gammel kælling).

I kapitel 11 samles trådene i en række korte dele. Piltz påpeger først, at dagvisen er inspireret af det kendte *alleluia*-vers *dies sanctificatus* fra middelalderens tredje juledagsmesse; dernæst at også melodierne er beslægtede (med belæg i en melodisammenligning på nodeblade bag i bogen). Han gør gældende, at melodi og tekst kan være spredt ud fra Vadstena, der var Nordens største valfartssted i senmiddelalderen. Han påpeger – med henvisninger til latinske bønner og en folkelig Maria-bøn – at den morgenbøn, som dagvisen udgør, er beslægtet med liturgiske og andre folkelige bønner. Og så følger den påstand, at dagvisen oprindeligt har været bedt som bøn af den læge menighed i forbindelse med nadverfejringen, f.eks. under elevationen. I den sammenhæng giver Piltz en hurtig, men ganske overbevisende indføring i, hvor påtrængende nødvendigt, det har været i middelalderen at bede om at få en god død, en død med lejlighed til gøre bod, modtage kommunion og således kunne sikre sig saligheden. I dagvisens sammenhæng henviser han til dens vers 3 (i C 4 versionen), hvor der står at digter-jeget har set Herren i vin og brød og beder om at nå at gøre bod i verden og få en kristelig død, og inddrager kontekstuelt andre bønstekster, der har været anvendt i sammenhæng med elevationen, herunder også en fra Vadstena fra omtrent samme tid som C 4, og henviser desuden til den senmiddelalderlige forståelse af at se sakramentet som en beskyttelse mod en pludselig og uforberedt død.

Piltz påpeger også, at der i Sverige og også i Vadstena har været sang på svensk i kirken, og han gør opmærksom på den voldsomme mængde af pilgrimme, der kom til stedet og hørte prædikener der, som den store mængde bevarede prædikener til folket fra senmiddelalderen bekræfter. Han giver en række flere argumenter og kontekstualiseringer for at understøtte sin teori, bl.a. også vedrørende fremhævelsen af netop helgenerne Peter og Paulus, pga deres betydning for søfarende, idet mange pilgrimme kom til Vadstena ad søvejen, over Vättern. Argumentationen afsluttes med at vise, at dagvisens billedsprog svarer til, hvad man finder i

birgittinske Maria-tidebønner.

Endelig giver Anders Piltz en sammenfatning af sin argumentation, og i et appendiks sammenlignes dagvisen som overleveret i C 4 med Hans Thomissøns version fra 1569. Ikke mindst det sidste er interessant, i og med at det giver god indsigt i, hvordan sangen efter reformationen blev trimmet til at passe ind i den nye reformatoriske teologi. De to versioner stillet op ved siden af hinanden giver et klart indtryk af denne renselse, og Piltz tilføjer på bogens sidste sider en gennemgang af alle notitser i Thomissøns salmebog, der bevidner denne renselsesproces.

Alle latinske tekster er undervejs også givet i svenske oversættelser.

Som det fremgår, kommer man ret langt omkring i tekster og henvisninger i Piltz' fremstilling. Teksten er i hvert enkelt afsnit kortfattet og instruktiv, men bevægelsen igennem kapitlerne er ikke altid indlysende nødvendig for det, der er bogens erklærede mål, at give Piltz' forståelse af dagvisens oprindelse og oprindelige funktion. Jeg kan sagtens følge Piltz' argumentation, men bogen viser i sin komposition også, at formålet næppe kun har været det nævnte, dertil havde alle udgivelserne af andre sange fra C 4 og de mange kontekstualiseringer undervejs ikke været nødvendige. På den anden side bidrager de til et ganske righoldigt billede af et manuskript og dets fromhedskontekst og skolesammenhæng, der – som Piltz påpeger det i slutningen af sin sammenfatning (s. 86) – yderligere viser hvordan også sangene i *Piae cantiones* er blevet teologisk bearbejdede i den efterreformatoriske situation.

I alt kan man blive ganske klog på senmiddelalderlig fromhedskultur ved at læse Piltz' bog, jeg lærte en hel del undervejs.

NILS HOLGER PETERSEN er lektor i kirkehistorie ved Københavns Universitet.

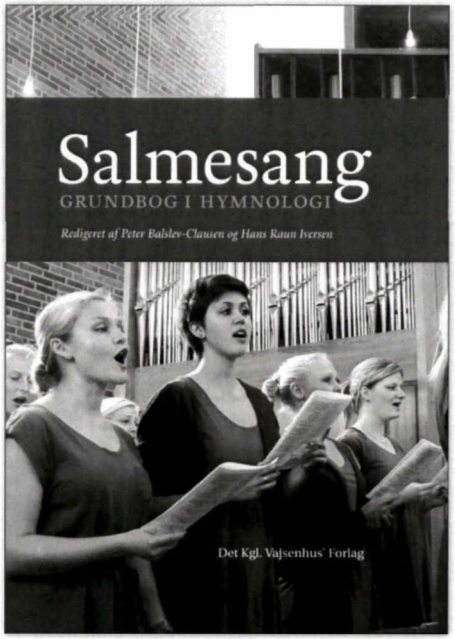

RECENSION

SALMESANG: GRUNDBOG I HYMNOLOGI, RED. P. BALSLEV-CLAUSEN OCH H. R. IVERSEN (KÖPENHAMN: DET KGL. VAJSENHUS' FORLAG, 2014). 408 S.

AV **MATHIAS LUNDBERG**
m.o.lundberg@gmail.com

Publikation av handbokslitteratur i hymnologi på nordiska språk hör inte till vanligheterna, även om behovet kan sägas vara stort, och i nära framtid kanske kommer att bli allt större. Samtidigt som relativt få nordiska forskare väljer att specialisera sig på något hymnologiskt område lär nämligen behovet av kunskap på detta vida fält förbli betydande inom teologi, humaniora och musik, samt för lekmän och ämbetspersoner inom de kyrkliga sfärerna. Av dessa skäl kommer en bok som *Salmesang: Grundbog i hymnologi* i rättan tid.

Boken kan endast sägas ha ett fåtal föregångare på nordiskt område i modern tid. I Danmark ligger jämförelse närmast till hands med *Salmen som lovsang og litteratur* (Köpenhamn: Det Kgl. Vajsenhus forlag, 1972), samt första bandet i Jørgen Kjærgaards *Salmehåndbog* i två volymer (Köpenhamn: Det Kgl. Vajsenhus forlag, 2003). I övriga norden saknas nästan helt liknande introduktions- och metodverk, undantaget möjligen historiska översikter som Harald Göranssons *Koral och andlig visa i Sverige* (Stockholm: Norstedts: 1997). Däremot har på senare tid utgivits psalmlexika där psalmerna i majoritetskyrkornas nu aktuella psalmböcker behandlas var för sig: *Nytt norsk salmeleksikon* (Trondheim: Tapir, 2011-13) och *Psalmernas väg: Kommentarer till text och musik i Den svenska psalmboken* (Visby: Wessman, 2014-). I ett avseende vågar jag påstå att *Salmesang* är helt utan föregångare, och det är i det praktiskt-tillämpade fokus på solida vetenskapliga grunder man valt att ge volymen.

Salmesang ämnar från en rad olika perspektiv belysa den danska psalmsången i sin fulla omfattning. Medverkar i bokens totalt tjugoåtta kapitel (varav alla naturligtvis inte enskilt kan refereras i en recension som denna) gör arton författare, många bekanta namn för den hymnologiskt bevandrade, men det finns även bidrag från skribenter som har tyngdpunkten för sin gärning inom andra fackområden, samt av sådana som främst är praktiker på kyrkomusikens områden, såsom körledare, kyrkomusikutbildare och producenter av TV- och radiogudstjänster. Redaktörerna Peter Balslev-Clausen och Hans Raun Iversen framhåller i ett preambulum praxisperspektivet, kopplat till att "[e]t hovedmål med bogen er at give faggrupperne [teologer, kyrkomusiker m.fl.] en fælles baggrundsviden at trække på i deres daglige arbejde og samarbejde." (s. 11). Redaktörerna verkar i hög grad medvetna om det ömsesidiga beroendeförhållandet mellan praxis och teori, och det är främst själva frågeställningsbatteriet som är praktiskt till sin art,

medan historiska, estetiska och teoretiska perspektiv naturligtvis med nödvändighet ligger till grund för diskussionerna.
Boken är disponerad i sex huvudavsnitt, vardera omfattande fyra till sex kapitel. En kapitelgrupp i bokens början behandlar nutidens danska psalmpraxis, -estetik och -användning, något som därigenom alltså föregår en historisk översikt (vilket följer långt senare i boken). Denna ovanliga kronologiska dispositionsstruktur reflekterar troligen ett pedagogiskt vägval, där redaktionen (förmodligen med rätta) även antar att samtida praxis och nymodigheter i psalm- och psalmboksutveckling är mer kända bland många av bokens presumtiva läsare än dess motsvarigheter inom den danska hymnodins olika "guldåldrar". Samtidigt är kapitlen som behandlar nutida danska förhållanden mycket intressanta även för musikforskare, hymnologer och andra teoretiskt sinnade bedömare, såsom omvänt varande mindre kända för läsare utanför dagens danska kyrkoliv än den äldre utvecklingen.

Den inledande sektionen om fyra artiklar försöker begrepps- och genredefiniera "psalm", dess ställning som integrerat samkonstverk av text och melodi, och dess speciella roll som kollektiv sång, bärare av lärosatser, gemensam lyrikreferens, kulturella konnotationer m.m. Denna genomgång av psalmens fenomenologi (dock inte uteslutande, eller ens huvudsakligen, utifrån fenomenologiska begrepp och premisser) är värdefull, och ett exempel på att mångkunniga och erfarna forskare när de vänder sig till den större läsekrets en grundbok förväntas ha faktiskt kan få ge skriftligt prov på viktiga insikter som de annars inte har möjlighet att ventilera i mer specialiserade studier – i synnerhet gäller detta stora linjer, konkretiserade perspektiv och utpekande av generella tendenser och parallellism mellan olika berörda områden.

Litteraturvetaren Erik Skyum-Nielsen framställer i kapitlet "Salmen som genre" tre idealkriterier för en psalm, nämligen för det första att den ska vara *pronominell,* alltså öppen för skiftande privata och gruppmässiga referenser av performativ art – att dess externa innehåll kan internaliseras på olika erfarenhetsnivåer. För det andra menas här att psalmen ska vara *rituell*, med vilket närmast avses en inre integritet och kontingens – något som förmedlar värdet av att upprepas som enhet i identisk form i givet sammanhang. Det tredje föreslagna idealkriteriet är att psalmen är *traditionell*, med vilket verkar avses att konkret biblisk och historisk förankring bör kunna anas som fond, faktiskt även av den som inte känner till detaljerna eller "originalen" – man skulle kunna uttolka Skyum-Nielsen som att den sista kategorin rör förmedlandet av själva upplevelsen av att någonting föregått psalmen, att den samtalar med andra psalmer.

Den fylliga centralavdelningen "Salme og gudstjeneste", där psalmsången på traditionellt sätt belyses som bärande element inom praktisk teologi, innehåller en tabelluppställning på vad som av redaktörerna föreslås vara 117 "basissalmer" ordnade efter liturgisk funktion. I sidhuvudet på s. 192 benämns tabellen "Salmeliste, afsluttet den 27. Maj, klokken 21.57" – en märklig angivelse, kan tyckas, men en som samtidigt sätter fingret på den perpetuella och flytande karaktären i varje sådant försök, vilket onekligen kan komma att se helt annorlunda ut om bara något decennium. Tabellen tycks emellertid även innehålla vissa oklarheter. Till exempel upptas Grundtvigs "Gud, vi er i gode hænder" som "basissalm" på ss. 202-03, men utan att anges som lämplig i någon enda kolumn för liturgisk funktion. Frågan infinner sig då hur detta ska tolkas – är den mer allmänt användbar, eller mindre allmänt användbar än t.ex. samme skalds i tabellen närliggande "Sov sødt, barnlille", vilken anges både för babysång, minikonfirmation (en från svenskt perspektiv mindre bekant egenhet för danska folkkyrkan, en verksamhet för skolbarn i tredje eller fjärde klass), begravning och dopgudstjänst? Detta är helt klart en ambitiös lista och kategorisering. 117 baspsalmer är dock ett högt tal med avseende på dagens (och förmodligen också morgondagens) allmänkunskaper i fråga om psalmdiktning och psalmmelodier, och torde knappast kunna utgöra självklar "basis" ens på kyrko-

musiker- och prästutbildningar, där undervisning i punkt- och exempelform i stället kanske får ligga till grund för fortsatt egen praktisk och teoretisk förkovran. Just för sådan vidare förkovran för de teologiskt, kyrkomusikaliskt grundutbildade torde *Salmesang* finna en mycket viktig roll.

Marianne Christiansen bidrar med två kapitel som ger teoretisk fördjupning till dagens liturgiska psalmsång, det ena om gudstjänstsång som pastoral- och ritualteologisk kategori, det andra om psalmen i kyrkliga förrättningssituationer. Här sammankopplas analytiska perspektiv med konkret empiri över psalmrepertoarens nutida användning. Författaren är biskop i Haderslev med examen i musikvetenskap, och flitig författare och föreläsare i kyrkomusikaliska och liturgiska frågor. Eia, att vi hade flera sådana biskopar i norden i vår tid! Betydelsen av förståelse för hymnodin som autonomt konstnärligt-teologiskt uttryck bland kyrkliga ledare är av organisationsskäl nämligen helt säkert av visst avgörande för vilken psalmdiktning och vilket nykomponerande kyrkorna får. Christiansen framhåller den estetiska och homiletiska ställningen hos psalmen som någonting fundamentalt *extra nos* i klassisk luthersk bemärkelse. Här framhålls att "[p]oesi har ikke til formål at oplyse og belære, men er sprog, der er formålet i sig selv, og som er mangetydigt, Rytme, rim og billeder skaber en sanselig bevægelse, som ikke kan reduceres til begrebssprog." (s. 134). Detta perspektiv är inte självklart idag, men den estetiska dimensionen (musik och poesi som teologi, inte bara i teologins tjänst) kan ses som en viktig förklaringsfaktor när vi betraktar vilka psalmtexter och melodier som visat sig ha bestående värde.

Till de för undervisning och självstudium lämpliga bidragen i boken hör den avslutande sektionen "Salmerne og deres forfattere" där tre bidrag (samtliga av Peter Balslev-Clausen) i tur och ordning först porträtterar sex stycken, låt oss säga kanoniska, psalmdiktare av dansk relevans (Luther, Kingo, Brorson, Grundtvig, Ingemann och Aastrup), därefter en rad moderna psalmdiktare, och slutligen presenterar en metodisk genomarbetning av översatta psalmer (till och från danska). Dessa bidrag sätter fingret på idiosynkratiska element i nu sjungna psalmer, och på vikten av att värdera dessa från horisonten av deras skiftande historiska kontexter och verkningshistoria.

Salmesang kan med kraft rekommenderas som ett viktigt tillskott i den hymnologiska litteraturen. Dess vidlyftiga omfång hindrar (genom ett mycket rimligt pris från förlaget och bokhandlarna) förhoppningsvis inte att den finner användning som studie- och referensmaterial inom alla de nordiska länderna, inte bara inom de avsedda målgrupperna (teologi- och musikstuderande, sångare, kyrkomusiker och präster), utan även för en kulturintresserad allmänhet (de, som redaktörerna formulerar saken, vilka ännu inte har upptäckt hur starkt psalmsången står som kultur- och konstform i Danmark). Den danska psalmhistorien har alltid haft sin egenart, och att detta gäller även i vår egen tid har gjorts tydligt i denna volym. Den genomsyras av en optimism och ett självförtroende för hymnodins (och därmed indirekt även hymnologins) framtid, som t.ex. när man beskriver nuläget utifrån "ikke de tabte bastioner, men de mange fungerende sammenhænge, hvor salmer læres og synges i dag" (s. 9). I detta mellan vetenskap och praxis förmedlande fokus ligger en stor styrka i *Salmesang*, varför jag hoppas att den får bred spridning och användning framöver.

MATTIAS LUNDBERG är från 1. december 2015 professor i musikvetenskap vid Uppsala universitet. Hans forskningsintressen är främst luthersk liturgisk musik, samt studiet av kompositionsprocesser under 15- 16- och 1700-talen.

PÅ GENSYN I EFTERÅRET 2016

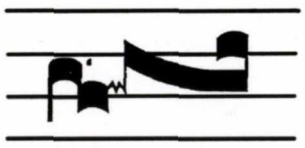

Hymnologi

hymnologi.com

DEADLINE FOR NR. 1-4: 1. AUGUST 2016.

ISSN: 1901-5976

HebellGrafisk/Special-Trykkeriet a-s